

Perhe, asenteet ja auttaminen

Näkökulmia perhesukupolvien väliseen vuorovaikutukseen

Mirkka Danielsbacka
Helsingin yliopisto
Valtiotieteellinen tiedekunta
Sosiaalitieteiden laitos
Sosiaalipolitiikka
Pro gradu -tutkielma
Huhtikuu 2010

Sisällysluettelo

Yhteenvetoluku

1 Perheen jatkuvuudet	4
2 Tutkimuksen tarkoitus	5
2.1 Tutkimuskysymykset	5
2.2 Artikkelit	7
3 Teoreettiset lähtökohdat	9
3.1 Sosiologinen ja taloustieteellinen näkökulma: vastavuoroinen auttaminen	9
3.2 Evoluutiteoreettinen näkökulma: altruistinen sukulaisapu	11
3.3 Konstruktivismin kritiikki	14
3.4 Hyvinvointivaltio ja sukulaisapu	16
4 Aineistot ja menetelmät	18
4.1 Suomalainen kyselytutkimus	18
4.2 Eurooppalainen kyselytutkimus	19
5 Tulokset	20
Lähteet	24

Artikkelit

I Perheen vai yhteiskunnan vastuu? Suurten ikäluokkien auttamisasenteiden tarkastelua	31
II Vaikuttaako asenne auttamiseen? Suuret ikäluokat ja lastenlasten hoito	56
III Voiko biologisen biologisoida?	85
IV Onko isovanhemmissa eroa?	91
V Kenen lapsiin isovanhemmat investoivat? Isyyden epävarmuus ja hypoteesi varmimman sukulaisen suosimisesta	101

Artikkelien julkaisutiedot

I Antti Tanskanen & Mirkka Danielsbacka: Perheen vai yhteiskunnan vastuu? Suurten ikäluokkien auttamisasenteiden tarkastelua. *Janus* 17 (2009):1, 20–35.

II Mirkka Danielsbacka: Vaikuttaako asenne auttamiseen? Suuret ikäluokat ja lastenlasten hoito. *Gerontologia* 24 (2010):1, ilmestyy.

III Mirkka Danielsbacka & Antti Tanskanen: Voiko biologisen biologisoida? *Janus* 18 (2010):1, ilmestyy

IV Mirkka Danielsbacka, Hans Hämäläinen & Antti Tanskanen: Onko isovanhemmissa eroa? *Gerontologia* 23 (2009):4, 225–227

V Antti Tanskanen, Mirkka Danielsbacka & Markus Jokela: Kenen lapsiin isovanhemmat investoivat? Isyyden epävarmuus ja hypoteesi varimmman sukulaisen suosimisesta. *Yhteiskuntapolitiikka* 75 (2010):2, ilmestyy

Yhteenvetoluku

1 Perheen jatkuvuudet

Ensi kosketukseni perhetutkimukseen oli sosiologi Riitta Jallinojan teos *Perheen vastaisku – Familistista käännettä jäljittämässä* (2006). Jallinoja käsittelee tutkimuksessaan vuosituhannen vaihteen Helsingin Sanomien kirjoittelua perheestä ja siihen läheisesti liittyvistä aiheista. Työn luettuani jäin pohtimaan, miksi sosiologiassa korostetaan perheeseen liittyviä muutoksia, mutta ei oteta huomioon siihen liittyviä jatkuvuuksia. Näytti siltä, että perhesosiologiassa oli nostettu kädet ilmaan jopa perheen määrittelyn suhteen, sillä ”perhettä ei voi enää ajatella pelkästään yleisenä käsitteenä, joka olisi määriteltävissä joidenkin yleispätevien ja yksiselitteisten kriteerien pohjalta” (Jallinoja 2000, 193). Historiantutkimus tarjosi sosiologiaa pidemmän ajallisen perspektiivin, mutta historiantutkijoidenkin mukaan olennaista on, että perhemuodot ja perhekäsitykset ovat ihmisten historiassa muuttuneet useasti. Valtaosa perhehistorioitsijoista on sitä mieltä, että perheen käsite on suhteellinen ja kulttuurisidonnainen. (ks. esim. Häggman 1994, 16–24.)

Edellä esitetystä huolimatta uskoin edelleen, että perheeseen liittyy myös tiettyjä pitkäkestoisia elementtejä, joiden tutkiminen on tärkeää. Evoluutioteoreettisen tutkimussuunnan löytäminen juuri tässä vaiheessa tarjosi avaimen perheen jatkuvuuksien tarkasteluun ja tulkintaan. Evoluutioteoreettiseen perhetutkimukseen tutustuminen toi esille historiallista näkökulmaakin pidemmälle ulottuvan ajallisen jatkumon ja ihmisten käyttäytymisen perimmäisiä syitä pohtivan tulkintateorian. Perhetutkimuksen kentällä mielestäni olennaiseksi muodostui se, mikä perheenjäsenten keskinäisessä vuorovaikutuksessa on ”kovakoodattua” eli evolutiivisesti sopeutunutta ja mikä ”pintakohinaa” eli ympäristön sekä ympäröivän yhteiskunnan vaikutusta ja millä tavalla nämä vaikuttavat perheenjäsenten väliseen vuorovaikutukseen.

Tässä työssä tutkin perheenjäsenten välistä auttamista nyky-yhteiskunnissa sosiologisesta ja evolutiivisesta näkökulmasta. Tarkastelun kohteena ovat erityisesti isovanhemmat ja auttamista koskevat asenteet sekä varsinainen toteutunut apu.

2 Tutkimuksen tarkoitus

2.1 Tutkimuskysymykset

Tutkimukseni tarkoituksena on valottaa perhesukupolvien välistä auttamista sekä auttamisasenteita eri teoriasuuntia hyödyntäen. Ymmärrän sukupolvet ensisijaisesti biologisten sukulaisuussuhteiden ketjuna (ks. Attias-Donfut & Arber 2000, 2–3), minkä vuoksi käytän niistä perhesukupolven käsitettä. Toinen tutkimusaineistoni koostuu suomalaisista suurten ikäluokkien edustajista, joten suurten ikäluokkien sukupolven käsite on myös olennainen (ks. yksityiskohtaisemmin suurten ikäluokkien sukupolvesta artikkeli I). Suuret ikäluokat ovat Suomessa poikkeuksellisen suuri toisen maailmansodan jälkeen (1945–1950) syntynyt sukupolvi ja jo tästä syystä he ovat yhteiskuntatieteellisesti merkittävä ryhmä. Lisäksi suuriin ikäluokkiin kuuluvat ovat paraikaa siirtymässä eläkkeelle, joten heihin kohdistuu juuri nyt kasvavaa yhteiskuntapoliittista mielenkiintoa.

Työn yhteen sitova metodologinen teema on sosiologisen perhetutkimuksen, evoluutioteoreettisen perhetutkimuksen ja hyvinvointivaltiotutkimuksen vuoropuhelu ja pyrkimys kuljettaa analyysia näiden avulla kumuloituvasti eteenpäin. Erityisesti evoluutioteoreettista näkökulmaa on käytetty suomalaisessa perhetutkimuksessa hyvin vähän (ks. kuitenkin Rotkirch 2005; 2010; Rotkirch & Janhunen 2010; Haavio-Mannila ym. 2009; Tanskanen ym. 2009; Sarmaja 2003), vaikka kansainvälisesti evoluutiopsykologia on nopeasti levittäytymässä perinteisesti sosiologien hallitsemalle perhetutkimuksen kentälle (ks. esim. Salmon & Shackelford 2008). Eräs tämän työn tavoitteista onkin tuoda suomalaiseen keskusteluun erilaisia mahdollisuuksia soveltaa evoluutioteoriaa perhetutkimuksessa.

Päätutkimuskysymykseni on:

- Mitkä tekijät ovat yhteydessä perhesukupolvien välillä annettuun apuun nyky-Euroopassa? Tätä selvitän seuraavien alakysymysten avulla:
 - a) Millaisia suomalaisten auttamisasenteet ovat?
 - b) Kenen lapsenlapsiin eurooppalaiset isovanhemmat investoivat?

c) Miten sosiologista ja evoluutiopsykologista perhetutkimusta voi yhdistää?

Tarkastelen kysymyksiä empiiristen aineistojen avulla kolmessa refereemenettelyn läpikäyneessä artikkelissa ensin asenteiden (I), sitten asenteiden ja annetun avun yhteyden (II) ja lopuksi annetun avun näkökulmasta (V). Kaksi muuta artikkelia, kirja-arvostelu (III) ja keskustelupuheenvuoro (IV), käsittelevät molemmat osaltaan teoreettista taustakontekstiani eli evolutiivista ja sosiologista perhetutkimusta. Artikkelit esitetään kirjoitusasultaan siinä muodossa kuin ne on julkaistu.

Tarkastelen tutkimuskysymyksiä pääasiassa isovanhempien näkökulmasta ja annetun avun muodoista keskityn lastenhoitoon. Ensimmäinen ja kolmas artikkeli muodostavat poikkeuksen, sillä ensimmäisessä tarkastelun kohteena ovat suomalaisten suurten ikäluokkien asenteet vanhusten auttamisesta ja kolmannessa puolestaan sosiologisen perhetutkimuksen ongelmat yhden esimerkkitapauksen pohjalta. Pääasiallisen huomion kohdistaminen juuri isovanhempiin on perusteltua, sillä ylisukupolviset suhteet ovat nyt yhteiskuntatieteellisesti ehkä kiinnostavampia kuin koskaan. Väestöllisistä muutoksista johtuen sukupolvilla on nykyisin enemmän yhteisiä vuosia. (Bengtson 2001; Haavio-Mannila ym. 2009.) Tämän on väitetty olevan jopa nimenomaan nykyajalle tyypillinen tilanne, sillä tulevaisuudessa ensisynnyttäjien iän mahdollisesti kasvaessa entisestään sukupolvien yhteinen aika saattaa lyhetä (Coall & Hertwig, painossa).

Lastenlasten hoitaminen taas on yksi tärkeimmistä avun muodoista, joita isovanhemmat voivat lapsilleen nyky-yhteiskunnassa tarjota (ks. esim. Lammi-Taskula ym. 2004, 109). Lasten hoitaminen on lisäksi sellainen avun muoto, jota on esiintynyt niin esimoderneissa kuin moderneissakin yhteiskunnissa (Euler & Michalski 2008; ks. myös Dawkins 1993/1976, 125). Näistä syistä johtuen lastenhoito on sekä sosiologisesta että evoluutioteoreettisesta näkökulmasta relevantti tutkimuskohde.

Työn osa-artikkeleissa hyödynnetään teoreettisena viitekehyksenä sosiologisen perhetutkimuksen ja evoluutiopsykologiaan pohjaavan perhetutkimuksen sekä hyvinvointivaltiotutkimuksen lisäksi asennetutkimusta ja sukupolvia, erityisesti suuria ikäluokkia, koskevaa tutkimusta.

2.2 Artikkelit

Punaisena lankana työssä kulkee aihepiirien temaattinen yhteys (perhetutkimus) sekä eräänlainen metodologinen kaari, jossa jokaisella artikkelilla on oma tehtävänsä. Artikkelien järjestys on rakennettu niin, että ne kasaavat sekä teoreettista että empiiristä tietoa tutkimuskohteesta kumuloituvasti. Ensimmäisessä artikkelissa keskitytään puhtaasti asenteisiin (perhe)sukupolvien välisestä avunannonvastuusta, jota tarkastellaan sosiologisesta ja hyvinvointivaltioasenteisiin liittyvästä näkökulmasta. Toisessa artikkelissa käsitellään asenteiden ja perhesukupolvien välisen annetun avun yhteyttä, jota selitetään sekä hyvinvointivaltioon että sosiologiseen tutkimukseen liittyvillä teorioilla, mutta mukaan tuodaan myös evolutiivinen tulkintakehys. Evolutiivisen tulkintakehysten etua sosiologiselle perhetutkimukselle kehitellään edelleen työn kolmannessa ja neljännessä artikkelissa ja lopulta viidennessä artikkelissa keskitytään evoluutioteoreettisten hypoteesien testaamiseen perhesukupolvien välisen avun kohdalla.

Ensimmäinen artikkeli ”Perheen vai yhteiskunnan vastuu? Suurten ikäluokkien auttamisasenteiden tarkastelu” käsittelee pelkkiä asenteita, joita suomalaisilla suurilla ikäluokilla on vanhusten auttamisesta. On tulkinnanvaraista, keitä suuriin ikäluokkiin kuuluvat vastaajat ovat ajatelleet autettavina vanhuksina – omia vanhempiaan, itseään tulevaisuudessa vai yleisesti ketä tahansa. Analyysi perustuu Sukupolvien ketju -hankkeen suuria ikäluokkia koskevan aineiston asennekysymyksiin siitä, kenellä – perheellä vai yhteiskunnalla – tulisi olla ensisijainen vastuu vanhusten taloudellisesta tukemisesta, käytännön auttamisesta ja hoivasta. Artikkelissa tulkitaan suurten ikäluokkien vanhusten auttamisasenteiden heijastavan heidän hyvinvointivaltion kannattamiseen liittyviä asenteitaan. Tutkimuksen tuloksena on, että suuret ikäluokat mieltävät jokaisen avun muodon kohdalla vastuun ensisijaisesti yhteiskunnalle tai sekä perheelle että yhteiskunnalle. Pääasiassa tai yksinomaan perheen vastuuksi vanhusten auttamisen ja tukemisen mieltää hyvin harva. Suuret ikäluokat siis ovat asenteiltaan hyvinvointivaltiomyönteisiä, vaikka hajontaakin ikäluokan sisältä löytyy. Lisäksi suuret ikäluokat eivät välttämättä ole asenteiltaan muihin ikäryhmiin verrattuna poikkeuksellisen hyvinvointivaltiomyönteisiä. Mielenpitoet eivät kuitenkaan välttämättä ennusta ihmisten käyttäytymistä eli asenteet ja varsinainen auttaminen voivat poiketa toisistaan.

Toisessa artikkelissa ”Vaikuttaako asenne auttamiseen? Suuret ikäluokat ja lastenlasten hoito” tarkastelen asenteen ja annetun avun yhteyttä eli toinen artikkeli liittyy pohdintaan, johon ensimmäinen artikkeli päättyi. Huomio kohdistuu suomalaisiin suuriin ikäluokkiin ja heidän asenteisiinsa isovanhempien velvollisuudesta hoitaa pieniä lastenlapsia sekä suuriin ikäluokkiin kuuluvien isovanhempien käytännössä antamaan lastenhoitoapuun. Tutkimuksen tuloksena on, että velvollisuusasenteen ja varsinaisen annetun avun välillä on selkeä epäsuhta. Valtaosa suurista ikäluokista on sitä mieltä, että pienten lastenlasten hoito ei ole isovanhempien velvollisuus, mutta tästä huolimatta suuriin ikäluokkiin kuuluvat isovanhemmat antavat satunnaista lastenhoitoapua paljon. Evoluutiivinen sukulaisvalinnan teoria toimii metaselityksenä artikkelin tulokselle eli annetun lastenhoitoavun ”sitkeydelle” ja sen riippumattomuudelle asenteista.

Työn kolmas artikkeli ”Voiko biologisen biologisoida?” on kirja-arvostelu, jossa arvioidaan erästä väitöskirjaa (Yesilova 2009) esimerkkinä nykyisestä perhesosiologisesta tutkimuksesta, joka äärimuodoissaan edelleen sivuuttaa täysin evoluutioteorian ja biologiset seikat. Arvostelussa otetaan kantaa siihen, miten evoluutioteoreettisten selitysmallien mukaan ottaminen syventäisi sosiologista perhetutkimusta ja auttaisi tulkitsemaan sen löydöksiä. Samalla kirja-arvio on jatkoa edellisen artikkelin teemalle, jossa perhetutkimuksen löydöksiä selitetään evoluutiopsykologisesta viitekehyksestä käsin.

Neljäs artikkeli ”Onko isovanhemmissa eroa?” on katsauspuheenvuoro, jossa keskitytään isovanhempien eroihin. Tarkoituksena on osoittaa, että evoluutiopsykologian näkökulmasta isovanhemmissa on eroa esimerkiksi siinä, miten he investoivat lastenlapsiinsa ja tästä syystä tutkimuksissa tai pikemminkin tutkimuksia suunniteltaessa isovanhempien sukulinjat lastenlapsiin tulisi erottaa toisistaan. Evoluutioteoreettinen katsaus isovanhempien ja lastenlasten väliseen suhteeseen isovanhempien näkökulmasta alustaa samalla seuraavan artikkelin teemaa eli evoluutioteoreettisten hypoteesien testausta.

Viimeisessä artikkelissa ”Kenen lapsiin isovanhemmat investoivat? Isyyden epävarmuus ja hypoteesi varimmman sukulaisen suosimisesta” testataan evoluutiivisia hypoteeseja nyky-yhteiskunnissa. Samalla tarkastelu laajennetaan suomalaisista suurista

ikäluokista eurooppalaiseen yli 50-vuotiaaseen väestöön. Artikkeliki keskittyy isovanhempien lapsenlapsiinsa kohdistamiin investointeihin ja investoinnin mittarina käytetään lastenhoitoapua. Lähtökohtina ovat sukulaisvalinnan teoria (Hamilton 1964a; 1964b), vanhemmuuden investointi -teoria (Trivers 1972) ja fakta isyyden epävarmuudesta. Ensimmäinen testattava hypoteesi on, hoitavatko äidinäidit lapsenlapsiaan eniten ja isänisät vähiten. Toinen ja kolmas testattava hypoteesi liittyvät oletukseen siitä, että isovanhemmat investoivat mieluummin geneettisesti varmempaan jälkeläiseen (preferential investment in more certain kin: Laham, Gonsalkorale & von Hippel, 2005). Ensin testataan hypoteesin oletusta, jonka mukaan äidinisät ja isänäidit hoitavat lapsenlapsia yhtä paljon, mikäli isänäideillä ei ole varmempaa investointikohdetta eli lapsenlapsia tyttären kautta. Seuraavaksi testataan hoitavatko isoisät tyttärensä lapsia useammin kuin poikansa lapsia. Analyysin tuloksena on, että eurooppalaiset isovanhemmat investoivat evolutiivisten hypoteesien olettamusten mukaan.

3 Teoreettiset lähtökohdat

Tarkastelen seuraavaksi kahta keskeistä teoreettista näkökulmaa – sosiologista ja evoluutioteoreettista – jotka liittyvät sukulaisten väliseen auttamiseen nyky-yhteiskunnissa. Lisäksi käsittelemme sosiologisen konstruktivismiin kritiikkiä perhetutkimuksen näkökulmasta ja pohdin hyvinvointivaltion vaikutuksia perhesukupolvien väliseen auttamiseen. Nämä teoreettiset näkökulmat toimivat työn viitekehyksenä yhteenvetoluvussa ja vaihtelevalla painoarvolla eri artikkeleissa.

3.1 Sosiologinen ja taloustieteellinen näkökulma: vastavuoroinen auttaminen

1970–1980-lukujen konstruktivistiset modernisaatio- ja yksilöllistymisteoriat, joissa oletetaan, että modernin yksilön sukulaisuuteen pohjaavat perhesuhteet laimenevat eivätkä enää ole muista sosiaalisista suhteista poikkeavia (esim. Giddens 1992), aiheuttivat sosiologien parissa kiinnostuksen heikkenemisen perhetutkimukseen. Vielä selkeämmin modernisaatio- ja yksilöllistymisparadigma kadotti sosiologien kiinnostuksen ydinperhettä laajempiin sukulaisuussuhteisiin. Väestöllisten ja

taloudellisten muutosten myötä 1900-luvun lopulla sukupolvien väliset siirrot (intergenerational transfers) ja solidaarisuus alkoivat kuitenkin kiinnostaa sosiologeja. Tällöin alettiin tutkia erityisesti rakenteellisia tekijöitä, sosiaalisia instituutioita ja kulttuurisia arvoja, jotka muokkaavat sukupolvien välisten siirtojen prosessia. (Bengtson 2001; Widmer ym. 2008.) Sosiologisessa tutkimuksessa havaittiin sukupolvien välistä kanssakäymistä tarkasteltaessa, että perheen merkitys ei ollutkaan hävinnyt eikä edes välttämättä laimentunut modernisaatiokehityksestä huolimatta.

Sosiologiset selitykset sukulaisten väliselle epäviralliselle auttamiselle lähtevät yleensä liikkeelle hyvin konkreettisista selvityksistä, joissa tarkastellaan ensisijaisesti avun tarvetta ja avun antajan mahdollisuuksia tarjota apua. Käytännössä tämä tarkoittaa erilaisten taustamuuttujien, kuten suvun laajuuden, sukulaisten välisen etäisyyden, auttajan ja avun saajan terveyden, sosioekonomisen aseman, työtilanteen, siviilisäädyn, asumismuodon ja koulutuksen tarkastelua. (ks. esim. Haavio-Mannila ym. 2009, 27–41; Hank & Buber 2009.)

Varsinainen teoreettinen selitys perhesukupolvien väliselle avulle löytyy sosiologisessa tutkimuksessa usein sukupolvien välisen vastavuoroisuuden käsitteestä. Tätä on kutsuttu myös sukupolvisopimukseksi (Attias-Donfut & Arber 2000, 1). Myös taloustieteen teorian perhesukupolvien välisen avun selittämiseksi pohjautuvat vastavuoroisuuden ajatukseen. Taloustieteessä vallalla on rationaalisen valinnan teoria (ks. esim. Rosenau 2006; Becker 1993), jolla tarkoitetaan sitä, että auttaessaan perheenjäsentään, yksilö odottaa saavansa tarvitessaan vasta-apua. Esimerkiksi voidaan ajatella, että vanhemmat investoivat lapsiinsa ikään kuin vakuutuksena omien vanhojen päiviensä varalta.

Vastavuoroisuuden taustalla vaikuttavina tekijöinä taloustieteilijät näkevät usein yksilön tietoisien oman edun maksimoinnin ja sosiologit taas korostavat kulttuurisia normeja ja (auttajan) arvomaailman vaikutusta. Kulttuuriin normeihin ja koettuun auttamisvelvollisuuden tunteeseen keskittyvissä tutkimuksissa on kuitenkin viime aikoina havaittu, että länsimaisissa nyky-yhteiskunnissa normijärjestelmät tai velvollisuusasenteet eivät selitä perheenjäsenten välisiä auttamiskuvioita. (ks. esim. Björnberg & Ekbrand 2008; Fokkema ym. 2008). Tilanne näyttää olevan se, että vaikka auttamisvelvollisuutta ei koeta, apua perheenjäsenille annetaan silti. (ks. näistä teemoista artikkelit I ja II.)

Rationaalisen valinnan teoriasta on johdettu myös teoria isovanhemmista rationaalisina sijoittajina. Teorian mukaan isovanhemmat suosivat sitä lastenlasta, jonka vanhempi (isovanhemman oma lapsi) todennäköisimmin huolehtii isovanhemmasta tämän elämän viimeisinä vuosina. Isovanhemmat siis pyrkivät vaikuttamaan omaan lapseensa lapsenlapsen avulla ja tavoitteena heillä on turvata oma tulevaisuutensa. (Friedman ym. 2008.)

Coall & Hertwig (painossa) ovat painottaneet, että sosiologisen tutkimuksen eräänä ongelmana kuitenkin on kokoavan viitekehyksen puuttuminen sukulaisten välisen auttamisen tarkastelussa. Toinen ongelma on sosiaalisen konstruktivismin mukanaan tuoma kaikki käy -ajattelu, jonka mukaan ei ole olemassa todellisuutta sellaisenaan vaan ainoastaan erilaisia tulkintoja siitä (esim. Yesilova 2009; ks. konstruktivismin kritiikistä esim. Campbell 2006). Konstruktivismiin nojaavissa tutkimuksissa ihmisten biologia voidaan kieltää tai sivuuttaa täysin (ks. tästä enemmän artikkelit III ja V).

2.2 Evoluutioteoreettinen näkökulma: altruistinen sukulaisapu

Edvard Westermarckin (1921; 1936) määritelmän mukaan ihmisperhe perustuu seitsemään myötäsyttyiseen tunnevalmiuteen, jotka ovat äidinrakkaus lapseensa, äidin ja isän välinen aviollinen rakkaus, isän rakkaus vaimonsa lapsiin, puolisoiden välinen mustasukkaisuus, sisarusten keskinäinen rakkaus, lähisukulaisten (erityisesti sisarusten) välinen seksuaalinen vastenmielisyys eli inestiaaversio sekä isovanhempien rakkaus lastenlapsiinsa. Heikki Sarmaja (2003) painottaa, että näiden tunnevalmiuksien lisäksi kaikissa kulttuureissa suku- ja perhesiteet yhdistävät useita pariskuntien liittoja (tunnesitein) toistensa yhteyteen. Ihmiset siis elävät, vähintäänkin psykologisesti, useiden sukulaisten ja sukuun naitujen muodostamissa suurperheissä.

Evoluutioteoreettisen näkemyksen mukaan ihmiset ovat jo metsästäjä-keräilijä kulttuurista lähtien olleet niin sanottuja yhteisöllisiä kasvattajia (cooperative breeders) eli jälkeläisistä ovat huolehtineet myös muut kuin biologinen äiti. Tämä johtuu siitä, että verrattuna muihin nisäkkäisiin ihmislapset tarvitsevat poikkeuksellisen paljon hoivaa ollessaan pieniä (Hrdy 1999, 101–102; ks. myös Lahdenperä 2010, 6–7). Perhe on siis ollut niin laaja kuin kulloinkin jälkeläisten selviytymisen kannalta on ollut olennaista.

Kotitalouden ulkopuolella asuvia sukulaisia – kuten isovanhemmat – nimetään edelleen perheeseen kuuluviksi (Paajanen 2007, 26–28). Lisäksi tiedetään, että juuri isovanhemmilla, erityisesti isoäideillä, on ollut ihmislajin historiassa suuri merkitys omien lastenlastensa selviytymisen kannalta (esim. Lahdenperä ym. 2004; Hawkes 2004).

Ihmislasten kasvattamiseen on siis aina tarvittu useampia ihmisiä. Perheen yhdessä pysymisen ja keskinäisen altruismin hyvänä takeena on huoli yhteisistä jälkeläisistä. Evolutiiviseen sopeumaan pohjaavat tunnevalmiudet sitovat (tiedostamattomastikin) lähisukulaisia keskenään perheeksi ja näitä tunnevalmiuksia voi pitää perheeseen liittyvinä jatkuvuuksina. Kuten perhemuotojen ja perhekäsitysten historiallisesta vaihtelusta havaitaan, myös ympäristö vaikuttaa niihin. Kulttuurihistoriallisista ratkaisuista eli siitä, keitä sukulaisia kulloisessakin kulttuurissa ja aikakaudella yksilön ympärillä on, myös riippuu, mitkä perhettä jäsentävät tunnevalmiudet todella realisoituvat (Sarmaja 2003).

Evoluutioteoreettisesta näkökulmasta biologiset (tai biologisiksi oletetut) perhesuhteet ovat ratkaisevasti erilaisia kuin ei-biologiset perhesuhteet tai ystävyysuhteet. Tällä on vaikutusta siihen, millaista auttaminen perheenjäsenten ja laajemmin perhesukupolvien välillä on. Kun puhutaan evolutiivisista selitysmalleista, on syytä erottaa toisistaan eritasoiset kausaalisuhteet. Evolutiivisilla selityksillä haetaan ultimaattisia eli perimmäisiä syitä käyttäytymiselle kun taas esimerkiksi sosiologiassa tyydytään usein proksimaattiseen syy-yhteyteen, joka on suora tai hyvin läheinen syy selittävän ja selitettävän asian välillä (Sanderson 2001, 1–2). Ultimaattinen ja proksimaattinen selitystaso eivät ole toisensa poissulkevia. Sosiologiset proksimaattiset selitysmallit ovat nimittäin usein evoluutioteoreettisesta lähestymistavasta johdettavissa olevia välittömiä selityksiä (ks. Heikkilä 2009, 11–12). Näin on esimerkiksi silloin, kun selitetään isovanhemman lapselleen tarjoamaa lastenhoitoapua hänen lapsenlapsensa tunteman kiintymyksen avulla (ks. Bengtson 2001, 8–9). Tunteen syntymisen syy selviää evoluutioteoreettisella selitysmallilla. Sosiologinen ja evolutiivinen selitysmalli eivät kuitenkaan kaikilta osin ole yhteensopivia. Sosiologinen selitys sukulaisavun vastavuoroisuudesta (odotetaan vasta-apua) on nimittäin teoreettisesti eri asia kuin evolutiivinen selitys sukulaisavun altruistisuudesta (ei odoteta vasta-apua).

Evolutiivisesta näkökulmasta sukulaisten välistä apua luonnehtii altruistinen käyttäytyminen. Sitä esiintyy niin ihmisten kuin muidenkin lajien parissa. Altruismia on selitetty William D. Hamiltonin (1964a; 1964b) muotoilemalla sukulaisvalinnan teorialla (kin selection theory). Teorian mukaan yksilö voi lisätä välittömän lisääntymismenestyksensä (direct fitness) kustannuksella kokonaiskelpoisuuttaan (inclusive fitness) tukemalla lähisukulaisensa lisääntymismenestystä (indirect fitness). Lapsilla on noin 50 prosenttia kummankin vanhempansa geeneistä ja isovanhempiensa geeneistä vastaavasti noin 25 prosenttia eli geneettinen samankaltaisuus vähenee mitä kauemmas sukulinjassa kuljetaan. Hamiltonin kaavan $B > c$, jossa B tarkoittaa hyötyä, r sukulaisuusastetta ja c kustannuksia, mukaan auttaminen on siis sitä kannattavampaa, mitä läheisempi sukulaissuhde on. Kokonaiskelpoisuuden kannalta on lisäksi tärkeää, että auttaminen edistää lisääntymistä tulevissa sukupolvissa. Tämän vuoksi altruistinen käyttäytyminen on tyypillisempää sukulinjassa nuorempien kuin vanhempien suuntaan.

Sukulaisvalinnan teoriaan liittyy läheisesti Robert L. Triversin (1972) muotoilema teoria vanhemmuuden investoinnista (parental investment theory), jolla tarkoitetaan kaikkia vanhemman panostuksia jälkeläisiinsä. Näillä investoinneilla vanhemmat voivat lisätä kokonaiskelpoisuuttaan. Vanhemmuuden investoinnista voidaan johtaa myös isovanhemmuuden investointi, jolla isovanhemmat voivat lisätä kokonaiskelpoisuuttaan.

Sekä vanhemmuuden että isovanhemmuuden investointeihin liittyy vahvasti sukupuolten välinen ero investointien määrässä ja niiden kannattavuudessa. Äidit investoivat lähtökohtaisesti jälkeläisiinsä isää enemmän raskauden ja imetyksen myötä, mutta samalla äidit voivat olla varmoja sukulaisuudestaan synnyttämäänsä lapseen. Isyys sitä vastoin on aina epävarmaa. Näin ollen investoinnit sukujen äitilinjassa ovat aina varmempia kuin isälinjassa. Monilla kala- ja lintulajeilla esiintyy isyyden investointia, mutta nisäkkäillä se on harvinaisempaa. Ihmiset kuuluvat siihen 5 prosenttiin nisäkkäistä, joiden parissa miehet investoivat jälkeläistensä hyvinvointiin. Investointi tosin ilmenee valinnaisesti. Muun muassa isyyden varmuudella on siihen vaikutusta. Yleisesti ottaen eläinten parissa suurempi varmuus isyydestä tarkoittaa suurempaa investointia jälkeläiseen. (Geary 2006; ks. tästä tarkemmin artikkeli V.)

Perhesukupolvien välinen auttaminen siis liittyy evoluutioteoreettisesta näkökulmasta lisääntymismenestyksen parantamiseen. On tärkeää huomata, että ihmiset eivät mieti sukulaisia auttaessaan geeniensä menestystä vaan investointien ”kannattavuudessa” ja ”lisääntymismenestyksessä” on kyse niin sanotun itsekkään geenin näkökulmasta. Näennäisen epäitsekkäs sukulaisten auttaminen on lopulta geenin näkökulmasta itsekästä, sillä se tähtää geenin säilymiseen. (Dawkins 1993/1976.) Juuri tässä on koko evoluutioteoreettiseen tutkimukseen pohjaavan selitysmallin ydin. Se perustuu pitkälti tiedostamattomiin käyttäytymistäipumuksiin, jotka ovat olleet ihmislajin aikaisemmassa elinympäristössä lisääntymismenestyksen kannalta hyödyllisiä. Tunteiden ja vaistojen myötävaikutuksella nämä käyttäytymismuodot näkyvät edelleen ihmisten toiminnassa. (Hrdy 1999, 114.) Ihmiset, kuten muutkaan eläimet, eivät siis ole tyhjiä tauluja, joihin ainoastaan kokemus, sosialisatio ja oppiminen piirtävät jälkiä (Pinker 2002).

3.3 Konstruktivismin kritiikki

Sosiologit, erityisesti feministiseen tutkimukseen suuntautuneet, erottavat usein biologisen ja sosiaalisen sukupuolen käsitteet toisistaan (ks. esim. Naskali 2010). Sukupuolten väliset erot eivät heidän mukaansa ole sisäsyntyisiä vaan ajassa ja paikassa sosiaalisesti tai poliittisesti tuotettuja, jolloin niitä voidaan myös muuttaa ja niistä voidaan ”vapautua” (Pinker 2002, 339; Rossi 2010, 23). Tätä ajatuskulkua seurailleen aikaisemmissa yhteiskunnissa tiukat arvo- ja normijärjestelmät pakottivat miehet ja naiset tiettyihin rooleihin perheen sisällä. Yhteiskuntien vapautuessa nämä roolijärjestelmät lähtivät feministien mukaan purkautumaan (ks. esim. Vuori 2010, 111). Sukupuolirooleihin sosiaalistamista on kritisoitu feministisen tutkimuksen piirissä siitä, että se ei ota huomioon toimijuutta, kulttuuristen normien kirjoa eikä poikkeavia tapauksia (Connell 2009, 94–104).

Biologian huomiotta jättämiseen ei sitä vastoin ole yleensä otettu kantaa (mutta ks. Rotkirch 2003). Esimerkiksi nykykeskustelu sukupuolineutraalista kasvatuksesta heijastaa hyvin käsitystä, jonka mukaan biologinen sukupuoli asettaa vain fyysisiä rajoja eikä sillä ole vaikutusta sosiaaliseen sukupuoleen: ”Naistutkimuksessa ajatellaan yleisesti, etteivät yksilöt ilmennä mitään valmista nais- tai miesolemusta, vaan kehittävät ja omaksuvat kasvun prosessissaan sukupuolena elämisen tapoja ja taitoja” (Naskali 2010, 280; ks. myös Connell 2009, 5–11). Näistä feministisen sosiologian

pohdinnoista voidaan vetää johtopäätös, jonka mukaan yhteiskuntien vapautuminen, tasa-arvoistuminen ja modernisoituminen ovat vapauttaneet naisia ja miehiä biologisen sukupuolen vaikutuksista. Useat sosiologit tulkitsevat syntyneen valinnanvapauden tarkoittavan sitä, että kaikki vaihtoehdot ovat yhtä mahdollisia.

Nyky-yhteiskuntien vapautuminen antaa toki mahdollisuuden tuottaa haluttuja ja esimerkiksi poliittisesti toivottuja vaihtoehtoja, mutta olennaista on, minkä vaihtoehdon ihmiset näistä valitsevat. Juuri se, millä perusteella yksilö tekee valintoja yhä vapaammassa yhteiskunnassa, näyttää usein jäävän sosiologeille epäselväksi (ks. esim. Eräsaari 1998). Biologia saa ainoastaan reunaehdon roolin ja sosiologisessa yhteiskuntateoreettisessa kirjallisuudessa jopa varoitellaan ”sosiobiologisten” selitysten käyttämisestä yhteiskunnallisen todellisuuden tulkinnassa (Heiskala 2000, 199–201).

Itse asiassa kyse saattaa olla biologiasta ”vapautumisen” sijaan paluusta biologiaan. Markus Jokelan (2005) mukaan nykyisissä jälkitraditionaalisissa yhteiskunnissa, joissa ympäristö yhä vähemmän ohjaa ja rajoittaa yksilöiden valintoja, perinnölliset erot saavat suuremman merkityksen. Perinnöllisyyden osuus käyttäytymisessä kasvaa, mistä voidaan johtaa myös oletus ihmisten biologiaan pohjaavien evolutiivisesti adaptoituneiden käyttäytymistäipumusten olevan nyky-yhteiskunnassa mahdollisesti merkittävämpiä kuin esimoderneissa tai traditionaalisissa yhteiskunnissa. Vapaampien valinnanmahdollisuuksien maailmassa valintoja ei tehdä sattumanvaraisesti vaan ne saattavat perustua enemmän siihen, minkä ihmiset kokevat luonnollisimpana vaihtoehtona (ks. Roos 2004). Tästä syystä evoluutioteoreettisten oletusten huomioiminen nyky-yhteiskuntiin kohdistuvassa (perhe)tutkimuksessa on erittäin ajankohtaista ja relevanttia. (ks. tästä myös artikkeli V.)

Evolutiivisesti adaptoituneiden käyttäytymistäipumusten tutkiminen ei kuitenkaan tarkoita – toisin kuin usein ajatellaan – niiden arvioimista moraalisiin perustein. Ylipäätään evoluutioteoreettisten selitysmallien vieroksuminen sosiologien parissa perustuu usein virheellisiin käsityksiin. Jerome H. Barkow (2006) on eritellyt viisi syytä siihen, miksi sosiologit välttävät evoluutioteorian käyttöä. Ensinnäkin naturalistiseen virhepäätelmään liittyvä biologian väärinkäyttö yhteiskuntatieteissä ja sosiaalipolitiikassa pelottaa monia. On tärkeää ymmärtää, että vaikka perinnöllisyys, biologia ja evolutiiviset sopeumat vaikuttavat ihmistenkin käyttäytymiseen, niiden

perusteella ei voi tehdä oletuksia siitä, miten asioiden pitäisi olla (ks. myös Dawkins 1993/1976, 16–17). Barkowin (2006) mukaan toiseksi kartesiolainen ajatus suuresta kuilusta ihmisten ja muiden eläinten sekä ihmisen fyysisten ja henkisten ominaisuuksien välillä hallitsee useiden tutkijoiden mieliä. Kolmanneksi durkheimilainen harhaluulo siitä, että kollektiivit voivat jakaa representaatioita jollakin tavoin itsenäisesti ilman yksilöiden psykologiaa, on edelleen voimissaan. Neljänneksi Marxiin pohjaava idealistinen ajatus tuotanto- ja yhteiskuntasuhteiden oikeanlaisesta järjestämisestä, joka poistaa kaiken sosiaalisen epätasa-arvon, on monien mielestä ristiriidassa evolutiivisen näkemyksen kanssa. Viidenneksi yhteiskuntatieteiden moraalinen missio vastustaa epätasa-arvoa ja sortoa nähdään usein vastakkaisena evolutiiviselle lähestymistavalle, mikä liittyy myös ihmisten taipumukseen tehdä naturalistinen virhepäätelmä.

Näkisin, että edellä esitetyistä evoluutioteoreettiseen tutkimukseen kohdistuvista ennakkoluuloista pääseminen on perhetutkimuksen kentällä erityisen tärkeää. Muuten perhesosiologeja uhkaa perhesosiologian eristäminen omaksi yksinäiseksi saarekkeekseen, joka ei keskustele muiden tieteenalojen uusien tutkimustulosten kanssa.

3.4 Hyvinvointivaltio ja sukulaisapu

Perhesukupolvien välinen vuorovaikutus ja auttaminen eivät tapahdu tyhjiössä. On tärkeää huomioida myös teoreettisesta näkökulmasta se, miten länsimainen hyvinvointivaltiokehitys on yhteydessä sukulaisten väliseen apuun. Useat tutkijat ovat nimittäin arvelleet länsimaissa tapahtuneen hyvinvointivaltiokehityksen vähentäneen perheen merkitystä avun ja hoivan tarjoajana, sillä erilaiset hyvinvointipalvelut ovat astuneet perinteisesti perheiden hallussaan pitämille alueille (ks. esim. Kazepov 2008; Bengtson 2001). Crowding out -hypoteesi olettaa, että ulkoiset interventiot eli yhteiskunnan taholta tulevat rajoitteet ja palkinnot, vähentävät ihmisten motivaatiota ottaa vastuuta omasta elämästään. Modernien demokratioiden väitetään syrjäyttäneen vastuullisen kansalaisuuden. (Ostrom 2000.) Mikäli tämä olisi totta, hyvinvointivaltion laajeneminen työntäisi syrjään myös perhesukupolvien välisen vaihdon, johon kuuluvat rahassa mitattavat siirrot sukupolvien välillä sekä käytännön apu, jota perheenjäsenet toisilleen antavat.

Liian laaja hyvinvointivaltio, sen passivoiva vaikutus ja rahoitusongelmat ovat hyvinvointivaltion kriisi -keskustelun vakioaiheita. Eräs keskustelun keskeisistä ongelma-alueista koskee vastuunjakoa yhteiskunnan ja perheiden välillä. (Esping-Andersen 2000; Julkunen 2008; Attias-Donfut & Arber 2000.) Olennainen kysymys hyvinvointivaltiokehitykseen ja sen kriisiin liittyen on, vaikuttaako julkisten palveluiden laajuus tai yhteiskunnan vastuunotto yksilöiden väliseen kanssakäymiseen. Voiko lyhyen aikavälin yhteiskunnallisilla muutoksilla saada aikaan muutoksia eräissä ihmisten käyttäytymisen syvimmissä piirteissä eli sukulaisten välisessä vuorovaikutuksessa ja avunannossa?

On selvää, että erilaisilla sosiaali- ja perhepoliittisilla järjestelmillä tai niiden puuttumisella on vaikutuksensa ihmisten tarpeisiin ja näin ollen myös heidän käyttäytymiseensä (ks. esim. Leitner 2003). Tutkimuksissa kuitenkin on havaittu sukupolvien välistä vuorovaikutusta tarkasteltaessa, että velvollisuudentunne, vastavuoroisuusnormit ja kiintymys perheenjäsenten välillä johtavat jatkuviin sukupolvien välisen tuen virtoihin jopa vahvan hyvinvointivaltion kontekstissa. Crowding out -hypoteesille syntynyt vastahypoteesi crowding in (Daatland 2001; Kohli 1999) olettaa, että mikäli perheenjäsenet vapautetaan vastuusta tiettyyn rajaan saakka, he saavat virikkeitä ryhtyä antamaan tukea toisilleen. On havaittu, että maissa, joissa on laajat julkiset palvelut, ihmiset ovat valmiimpia tukemaan sukulaisiaan. Laajojen julkisten palveluiden maissa useat ihmiset nimittäin auttavat perheenjäseniään, mutta harvoin verrattuna suppeampien julkisten palveluiden maihin. Vahva hyvinvointivaltio siis voi lisätä tuen antajia, mutta vähentää tuen intensiteettiä. (Igel ym. 2009; Lingsom 1997.)

Samansuuntaisia tuloksia on saatu myös tarkasteltaessa isovanhempien antamaa lastenhoitoapua eri Euroopan maissa (Fokkema ym. 2008; Hank & Buber 2009). Tutkimuksissa on selvinnyt, että isovanhemmat Etelä-Euroopan maissa antavat paljon päivittäistä lastenhoitoapua, mutta isovanhemmat Pohjois-Euroopassa auttavat satunnaisesti lastenhoidossa eteläeurooppalaisia useammin. Selitys lastenhoitoavun intensiteetin vaihtelulle todennäköisesti löytyy juuri eri maiden sosiaalipoliittisista järjestelmistä, jotka vaikuttavat vanhempien lastenhoitoavun tarpeeseen. Tässä kulttuurinen selitys on myös mahdollinen vaihtoehto, sillä lastenhoitoavun tarjoaminen saattaa johtua eri kulttuurissa vallitsevista erilaisista normeista. Pelkästään

institutionaaliset ratkaisut eivät kuitenkaan selitä sitä, miksi laajoista formaaleista palveluista huolimatta pohjoiseurooppalaiset isovanhemmat edelleen antavat lapsilleen lastenhoitoapua. (ks. tästä tarkemmin artikkeli II ja V.)

Yhteiskunnan ja perheen yhteistä vastuuta painottava teesi puolestaan ottaa huomioon sen, että yhteiskunta ja perhe ovat erikoistuneet tuen eri alueille, jolloin ne toimivat toisiaan täydentäen (Attias-Donfut & Wolff 2000). Teoreettisesti tämä ratkaisee ristiriidan crowding out ja crowding in -hypoteesien välillä, sillä molempia, yhteiskuntaa ja perhettä, tarvitaan (Igel ym. 2009; Julkunen 2008, 30, 109–110).

4 Aineistot ja menetelmät

Käytän artikkeleissa kahta surveyaineistoa. Niistä ensimmäinen on suomalaisen Sukupolvien ketju -tutkimushankkeen puitteissa kerätty suuria ikäluokkia koskeva kyselylomakeaineisto ja toinen eurooppalaisen Survey of Health, Ageing and Retirement in Europe (SHARE) -hankkeen toisen kierroksen aineisto. Koska Sukupolvien ketju -hankkeen kyselylomakkeen suunnittelussa on hyödynnetty SHARE-hankkeen kyselylomaketta, ovat useat sukulaisten väliseen apuun liittyvät kysymykset aineistoissa samankaltaisia. Tämän vuoksi aineistot sopivat hyvin käytettäväksi samojen teemojen tarkasteluun.

4.1 Suomalainen kyselytutkimus

Sukupolvien ketju -tutkimushanke on Suomen Akatemian vuosina 2005–2009 rahoittama tutkimusprojekti, jossa on tarkasteltu sukupolvien välistä vuorovaikutusta ja auttamista. Hankkeen aineistot koostuvat kolmelle sukupolvelle osoitetuista postikyselyistä, lomakehaastatteluista ja teemahaastatteluista. Sukupolvista keskimäinen on suurten ikäluokkien (vuosina 1945–50 syntyneet) sukupolvi, nuorin sukupolvi ovat heidän täysi-ikäiset lapsensa (syntyneet vuosina 1962–1988) ja vanhin polvi käsittää suurten ikäluokkien vanhemmat. Tilastokeskus toteutti suurten ikäluokkien ja heidän lastensa postikyselyt keväällä 2007. Suurten ikäluokkien otos poimittiin satunnaisotantana Tilastokeskuksen perhetilastosta. Perusjoukkona olivat kaikki Suomessa vuosina 1945–1950 syntyneet miehet ja naiset Ahvenanmaa pois

lukien. Lopullinen otoskoko oli 1 998, joista hyväksyttävästi täytettyjä lomakkeita saatiin 1 115. Vastausprosentiksi muodostui siis 56. (Haavio-Mannila ym. 2009, 20–24.)

Tämän työn kahdessa artikkelissa (I ja II) käytetään Sukupolvien ketju -hankkeen suurten ikäluokkien lomakehaastatteluaineistoa. Artikkeleissa keskitytään hyvin spesifeihin kysymyksenasetteluihin, joten kovin laaja-alaisesti koko aineistoa ei hyödynnetä. Suurten ikäluokkien vanhusten auttamiseen liittyviä asenteita käsittelevässä artikkelissa (I) käytetään ehkä laajimmin hyväksi aineistossa olevia muuttujia. Muuten huomio keskittyy lähinnä isovanhempien ja lastenlasten välistä suhdetta kuvaaviin asenteisiin, annettuun lastenhoitoapuun sekä näitä selittäviin taustamuuttujiin. (ks. aineiston esittelystä tarkemmin artikkelit I ja II.)

4.2 Eurooppalainen kyselytutkimus

Toinen käyttämäni aineisto on eurooppalaisen SHARE-tutkimushankkeen toisen kierroksen kyselyaineisto (artikkeli V), joka on kerätty vuosina 2006–2007. Kysely on suunnattu yli 50-vuotiaille eurooppalaisille eli sen kohderyhmä koostuu vuonna 1956 ja sitä ennen syntyneistä kohdemaan kieltä puhuvista henkilöistä, jotka eivät kenttäjakson aikana asu ulkomailla tai jossakin laitoksessa (esimerkiksi vankila). Kyselyn tarkoituksena on kerätä pitkittäisdataa eurooppalaisten ikääntymisprosessista ja aineisto sisältää fyysistä terveyttä, henkistä hyvinvointia, taloudellista tilannetta sekä sosiaalista tukea mittaavia muuttujia. SHARE:n toinen kierros toteutettiin 15 Euroopan maassa, mutta artikkelia varten eri moduuleista kootussa osa-aineistossa on mukana vain 13 maata, koska kaikissa maissa ei ole kysytty tarkastelun kohteena olevia perhettä koskevia kysymyksiä. Kootussa aineistossa on kaikkiaan 33 281 vastaajaa. (SHARE 2008.) SHARE-hankkeen aineistoihin pohjaavassa artikkelissa (V) on keskitytty myös hyvin spesifiin kysymyksenasetteluun, joten kovin laajasti koko aineistoa ei hyödynnetä.

Artikkeleissa (I, II ja V) käytetyt menetelmät ovat kvantitatiivisia.

Analyysimenetelminä on käytetty ristiintaulukointeja, korrelaatioita, vakioituja keskiarvovertailuja sekä logistista regressioanalyysia. Kvantitatiivisia aineistoja käyttäville tutkimuksille tyypilliseen tapaan artikkeleiden alun johdanto-osiossa

selostetaan työn taustateoriat, joihin lopun johtopäätös- tai keskusteluosassa palataan. Aineiston analyysiosuus koostuu empiiristen tulosten esittelystä.

5 Tulokset

Työn alussa kysyin: Mitkä tekijät ovat yhteydessä perhesukupolvien välillä annettuun apuun nyky-Euroopassa? Alakysymyksinä olivat seuraavat: Millaisia suomalaisten auttamisasenteet ovat? Kenen lapsiin eurooppalaiset isovanhemmat investoivat? Miten sosiologista ja evoluutiopsykologista perhetutkimusta voi yhdistää?

Osa-artikkeleissa esitettyjen empiiristen tulosten perusteella voidaan todeta, että perhesukupolvien välillä annettuun apuun ovat yhteydessä läheiset ja konkreettiset selittävät tekijät sekä hyvinvointivaltion laajuus. Perhesukupolvien välillä annettu apu sopii hyvin yhteen evolutiivisten oletusten kanssa. Asenteiden yhteys erityisesti alaspäin suuntautuvaan apuun sitä vastoin on ristiriitaisempaa.

Suomalaisten auttamisasenteita tarkasteltiin artikkeleissa I ja II. Tuloksena oli, että valtaosa suomalaisista suurista ikäluokista ei koe isovanhempien velvollisuudeksi alaspäin annettavaa lastenhoitoapua, mutta vielä pienempi osa näkee vanhusten taloudellisen tukemisen, käytännön auttamisen tai hoivan perheen velvollisuutena. Suomalaisten suurten ikäluokkien asenteet perhesukupolvien välisestä avusta selittyvät tulkintani mukaan hyvinvointivaltioasenteisiin liittyvillä arvoilla. Asenteet ja auttaminen eivät kuitenkaan tunnu kohtaavan ainakaan alaspäin suuntautuvan avun kohdalla. Asenteiden ja annetun avun ristiriita selittyy sillä, että niitä on tarkasteltava eri lähtökohdista. Nyky-yhteiskuntien hyvinvointivaltiokehityksellä on vaikutusta ihmisten asenteisiin ja arvoihin (vrt. avun antamista ei koeta perheen velvollisuudeksi, sillä yhteiskunta on sitä varten), mutta vaikutus ei välttämättä ulotu niin pitkälle varsinaiseen perheenjäsenten väliseen auttamiseen kuin on ajateltu. Hyvinvointipalveluilla on vaikutusta muun muassa avun tarpeeseen (vrt. päivähoitopalvelut) ja sen antamisen mahdollisuuksiin (vrt. naisten työssäkäynti), mutta ne eivät selitä tyhjentävästi avunantoon liittyvää käyttäytymistä. Sukulinjassa alaspäin annetun avun sitkeyden perimmäinen syy perheenjäsenten välillä selittyy evoluutioteorian avulla.

Suomalaisten suuriin ikäluokkiin kuuluvien isovanhempien lastenlasten hoitoa tarkasteltiin artikkelissa II ja tuloksena oli, että suuriin ikäluokkiin kuuluvat isovanhemmat antavat paljon lastenhoitoapua lapsilleen, vaikka heistä valtaosa siis on sitä mieltä, ettei se kuulu isovanhemman velvollisuuksiin. Eurooppalaisten isovanhempien lastenlasten hoitoa tarkasteltiin evolutiivisten hypoteesien avulla artikkelissa V ja selvisi, että isovanhemmat investoivat todennäköisimmin geneettisesti varmimpiin lapsenlapsiinsa.

Eurooppalaisten isovanhempien lastenlasten hoito siis noudattaa evolutiivisia hypoteeseja. Ympäröivä yhteiskunta kuitenkin vaikuttaa myös. Ensinnäkin julkisilla palveluilla on vaikutusta muun muassa lastenhoitoavun tarpeeseen ja siitä syystä sen intensiteetin vaihteluun eri maissa, mutta myös kulttuurisilla seikoilla voi olla vaikutusta. Artikkelissa V sivuttu patrilokaalisuus on yksi osoitus tästä ja samalla siitä, kuinka evolutiiviset ja sosiologiset selitysmallit toimivat yhdessä. Patrilokaalisissa yhteisöissä naiset muuttavat pääsääntöisesti miehen sukuun ja heidän siteensä omaan sukuunsa heikkenevät. Tällöin äidin puoleisten sukulaisten merkitys on tuleville jälkeläisille jo lähtökohtaisesti vähäisempi. Isän puoleisten sukulaisten kannattaa tällaisessa ympäristössä investoida jälkikasvuun myös isälinjassa ja samalla jälkeläisten siteet isän puoleisiin sukulaisiin vahvistuvat. Ihmisten myötäsyntyiset tunnevalmiudet siis realisoituvat ympäristön (kulttuurin) vaikutuksesta, mutta tämä ei kuitenkaan tarkoita, että mikä tahansa olisi mahdollista ympäristöä (kulttuuria) vaihtamalla.

Johtopäätös on, että sosiologisen ja evolutiivisen perhetutkimuksen yhdistäminen on tärkeää. Nähdäkseni perhetutkimuksessa on äärimmäisen olennaista huomioida perheeseen liittyvät jatkuvuudet. Evoluutioteoria, jonka näkökulmasta perhe on ensisijaisesti lisääntymisjärjestelmä, tuo ne esille ja toimii oivana perhetutkimuksen makroteorian. Ympäröivä yhteiskunta ja kulttuuri on silti otettava huomioon. Niiden tutkimukseen erikoistuneita muita teoreettisia näkökulmia ei tulisikaan välttämättä ajatella evoluutioteorian ”vaihtoehtoina” (eikä vastaavasti evoluutioteoriaa yhtenä vaihtoehtoisena lähestymistapana) vaan pikemminkin eri tasoina, jolloin tiedon kumuloituminen mahdollistuu. Abstraktiotasoa nostamalla voidaan siirtyä yhdeltä teoreettiselta tasolta toiselle. Lopputuloksena on, että evolutiivinen tulkintakehitys toimii samanaikaisesti perinteisten sosiologisten selitysmallien kanssa, kun näitä käytetään eri

tasoilla operoivina selityksinä (sosiologinen selitys proksimaattinen ja evolutiivinen selitys ultimaattinen). Kun molempia selitysmalleja verrataan metatasolla (vastavuoroisuus ja altruismi sukulaisavussa ja asenteissa), evolutiivinen käsitys perhesukupolvien välisen auttamisen syistä on relevantimpi.

Sosiologinen teoria sukulaisavun vastavuoroisuudesta ei nimittäin artikkelien I ja II perusteella päde ainakaan suomalaisten suurten ikäluokkien kohdalla asenteiden eikä todennäköisesti toteutuneen toiminnankaan kohdalla. Artikkeleissa tarkastellaan suurten ikäluokkien auttamisasenteita velvollisuus- ja vastuukysymysten avulla, joiden voi nähdäkseni tulkita heijastavan heidän arvomaailmaansa ja samalla tiettyjä kulttuurisia normirakenteita. Velvollisuusasenteet taas ovat yhteydessä teoriaan vastavuoroisesta auttamisesta, sillä sosiologisen näkemyksen mukaan kulttuuriset normit ja arvot vaikuttavat vastavuoroisuuden taustalla.

Artikkeleista I ja II selviää, että valtaosa suuriin ikäluokkiin kuuluvista ei koe yksinomaan perheen velvollisuudeksi vanhuksista huolehtimista eikä myöskään näe isovanhempien olevan velvollisia pienten lastenlasten hoitoon. Apua – erityisesti lastenhoidossa – annetaan silti. Artikkelissa I selviää myös, että pyyteettömästi omaisiaan auttavilla on yli kaksinkertainen suhteellinen todennäköisyys kannattaa yhteiskunnan vastuuta vanhusten auttamisessa vastavuoroisuutta odottaviin vastaajiin verrattuna. Suomalaisten suurten ikäluokkien asenteet siis painottavat perheenjäsenistä huolehtimisen kohdalla yhteiskunnan vastuuta ja apu, jota tästä huolimatta annetaan, selittyy altruistisella käyttäytymisellä. Sukulaisiin kohdistuva altruismi taas on erityisesti artikkelin V tulosten perusteella selvästi kytköksissä evoluutioteoreettisiin selitysmalleihin.

Tulokset ovat hyvinvointivaltioon kohdistuvien haasteiden kannalta tärkeitä. Ensinnäkin näyttää siltä, että suomalaiset suuret ikäluokat ovat omaksuneet yhteiskunnan vastuuta painottavat mielipiteet sekä ylöspäin (vanhusten hoito) että todennäköisesti myös alaspäin (lastenhoito) suuntautuvan avun kohdalla, mutta huolimatta laajoista julkisista päivähoitopalveluista lastenhoitoapua annetaan silti. Kuten hyvinvointivaltioon liittyvässä teoreettisessa keskustelussa käy ilmi, molempia – perhettä ja valtiota – siis tarvitaan. Tältä näyttää myös silloin, kun perheenjäsenten välistä apua tarkastellaan evoluutioteoreettisesta näkökulmasta. Jälkeläisistä huolehtiminen saattaa vielä onnistua

evolutiivisen sopeuman eli alenevaan polveen kohdistuvan altruistisen käyttäytymisen tuloksena, mutta vanhuksista huolehtimiseen ihmisten myötäsyntyiset tunnevalmiudet eivät välttämättä riitä. Hyvinvointivaltiollisia palveluita tarvitaan erityisesti takaamaan hoiva ja tuki vanhuksille. Pienten lasten hoivaa koskevat julkiset ja universaalit palvelut taas ovat tärkeitä varsinkin naisten ja miesten tasa-arvoisten mahdollisuuksien toteutumisen kannalta. Hyvinvointivaltion kehityksen myötä tapahtunut yhteiskuntien vapautuminen tiukoista normijärjestelmistä, joilla aikaisemmin huolehdittiin muun muassa perheenjäsenten välisestä huolenpidosta, ei kuitenkaan tarkoita perustavanlaatuaista muutosta ihmisten käyttäytymisessä.

Sosiologiassa vallitsevana näkemyksenä on, että yhteiskuntien vapautuminen on johtanut ja johtaa edelleen sattumanvaraisuuden kasvuun ihmisten käyttäytymisessä ja ihmisten välisessä vuorovaikutuksessa. Anne Campbell (2006) toteaa analysoidessaan naisten käyttäytymistä evoluutiopsykologian näkökulmasta, että sukupuolten välisen tasa-arvon esteiden poistaminen tuskin muuttaa sitä, mitä naiset haluavat elämässään tehdä. Valinnanmahdollisuuksien lisääntyminen ei siis johda kaikkien vaihtoehtojen yhtä suureen todennäköisyyteen. Väitän, että sama pätee sukulaisten väliseen auttamiseen. On jopa mahdollista, että perinnölliset ja evolutiivisesti adaptoituneet käyttäytymistäipumukset tulevat itse asiassa voimakkaammin esille moderneissa yhteiskunnissa kuin vahvasti rajoitetuissa traditionaalisissa yhteiskunnissa. Väite evolutiivisesti adaptoituneiden käyttäytymistäipumusten merkityksen kasvusta on painava ja keskeinen tulevan tutkimuksen tehtävä on selvittää, miten esimerkiksi juuri sukulaisten välisestä altruismista johdettavat evolutiiviset hypoteesit toimivat nyky-yhteiskunnissa.

Artikkelimuotoisen työn haittapuolena on esityksen hajanaisuus sekä tiiviin artikkelimuodon aiheuttama vaikeus teemojen pitkäjänteiseen pohdintaan ja kehittelyyn. Perhesukupolvien välinen avunanto on laaja aihepiiri ja tässä on voitu tarkastella vain pientä osaa siitä. Lisäksi isovanhempien investointeja on tutkittu ainoastaan yhdellä investoinnin muodolla, lastenhoidolla. Evolutiivisten oletusten testaaminen muiden avun muotojen kohdalla jää tulevan tutkimuksen tehtäväksi.

Lähteet

Attias-Donfut, Claudine & Arber, Sara (2000) Equity and solidarity across the generations. Teoksessa Sara Arber & Claudine Attias-Donfut (toim.) *The Myth of Generational Conflict. The family and state in ageing societies*. London: Routledge, 1–21.

Attias-Donfut, Claudine & Wolff, Francois-Charles (2000) The redistributive effects of generational transfers. Teoksessa Sara Arber & Claudine Attias-Donfut (toim.) *The Myth of Generational Conflict. The family and state in ageing societies*. London: Routledge, 22–46.

Barkow, Jerome H. (2006) Introduction: Sometimes the Bus Does Wait. Teoksessa Jerome H. Barkow (toim.) *Missing the Revolution. Darwinism for Social Scientists*. New York: Oxford University Press, 3–59.

Becker, Gary S. (1993) *A treatise on the family*. Enlarged edition. London: Harvard university press.

Bengtson, Vern L. (2001) Beyond the Nuclear Family: The Increasing Importance of Multigenerational Bonds. *Journal of Marriage and Family* 63: 1–16.

Björnberg, Ulla & Ekbrand, Hans (2008) Configuration of Family Commitments: Patterns of Support Within Kin. Teoksessa Eric D. Widmer & Riitta Jallinoja (toim.) *Beyond the Nuclear Family: Families in a Configurational Perspective*. Saksa: Peter Lang AG.

Campbell, Anne (2006) *Feminism and Evolutionary Psychology*. Teoksessa Jerome H. Barkow (toim.) *Missing the Revolution. Darwinism for Social Scientists*. New York: Oxford University Press, 63–99.

Coall, David A. & Hertwig, Ralph (painossa) Grandparental investment: Past, Present and Future. *Julkaistaan Behavioral and Brain Sciences -lehdessä*.

Connell, Raewyn (2009) *Gender In World Perspective*. Second edition. UK: Polity Press.

Daatland, S. O. (2001) Ageing, families and welfare systems: Comparative perspectives. *Zeitschrift für Gerontologie und Geriatrie*, 34, 16–20.

Dawkins, Richard (1993/1976) *Geenin itsekkyyks. 2., laajennettu laitos*. Jyväskylä: Gummerus Kirjapaino Oy. (Alkuteos: Richard Dawkins (1976) *The Selfish Gene*)

Esping-Andersen, Gösta (2000) *Social Foundations of Postindustrial Economies*. Oxford: University Press.

Eräsaari, Risto (1998) Mikä ihmeen elämänpolitiikka? Teoksessa J.P. Roos ja Tommi Hoikkala (toim.) *Elämänpolitiikka*. Tampere: Tammer-Paino Oy, 92–109.

Euler, Harald A. & Michalski, Richard L. (2008) Grandparental and Extended Kin Relationships. Teoksessa Catherine A. Salmon & Todd K. Shackelford (toim.) *Family Relationships. An Evolutionary Perspective*. Oxford: University Press.

Fokkema, T., ter Bekke, S. & Dykstra P. A. (2008) *Solidarity between parents and their adult children*. Netherlands interdisciplinary demographic institute. Amsterdam: Aksant.

Friedman, Debra, Hechter, Michael & Kreager, Derek (2008) A Theory of the Value of Grandchildren. *Rationality and Society* 20 (1), 31–63.

Geary, David C. (2006) Coevolution of paternal investment and cuckoldry in humans. Teoksessa Steven M. Platek ja Todd K. Shackelford (toim.) *Female Infidelity and Paternal Uncertainty. Evolutionary Perspectives on Male Anti-Cuckoldry Tactics*. UK: Cambridge University Press, 14–34.

Giddens, Anthony (1992) *The transformation of intimacy*. Stanford, CA: Stanford University Press.

Haavio-Mannila, Elina, Majamaa, Karoliina, Tanskanen, Antti, Hämäläinen, Hans, Karisto, Antti, Rotkirch, Anna & Roos, J.P. (2009) Sukupolvien ketju. Suuret ikäluokat ja sukupolvien välinen vuorovaikutus Suomessa. Sosiaali- ja terveysturvan tutkimuksia 107. Helsinki: Kelan tutkimusosasto.

Hamilton, W. D. (1964a) The Genetical Evolution of Social Behaviour I. *Journal of Theoretical Biology* (7), 1-16.

Hamilton, W. D. (1964b) The Genetical Evolution of Social Behaviour II. *Journal of Theoretical Biology* (7), 17-52.

Hank, Karsten & Buber, Isabella (2009) Grandparents caring for their grandchildren. Findings from the 2004 Survey of Health, Ageing, and Retirement in Europe. *Journal of Family Issues*. 30 (1), 53–73.

Hawkes, Kristen (2004) The Grandmother Effect. *Nature* 428: 128–129.

Heikkilä, Seppo (2009) Altruismi, vastavuoroisuus ja hyvinvointivaltio. Pro gradu - tutkielma. Yhteiskuntatieteellinen tiedekunta. Kuopion yliopisto.

Heiskala, Risto (2000) Toiminta, tapa ja rakenne. Kohti konstruktivistista synteisiä yhteiskuntateoriassa. Tampere: Tammer-Paino.

Hrdy, Sarah Blaffer (1999) *Mother Nature. A History of Mothers, Infants, and Natural Selection*. New York: Pantheon Books.

Häggman, Kai (1994) Perheen vuosisata. Perheen ihanne ja sivistyneistön elämäntapa 1800-luvun Suomessa. Suomen Historiallinen Seura. *Historiallisia Tutkimuksia* 179. Helsinki: Painatuskeskus.

Igel C, Brandt M, Haberkern K & Szydlik M. (2009) Specialization between family and state intergenerational time transfers in Western Europe. *Journal of Comparative Family Studies*. 40 (2), 203-226.

Jallinoja, Riitta (2000) *Perheen aika*. Keuruu: Otavan Kirjapaino.

Jallinoja, Riitta (2006) *Perheen vastaisku. Familistista käännettä jäljittämässä*. Helsinki: Gaudeamus.

Jokela, Markus (2005) Geenit jälkitraditionaalisessa yhteiskunnassa. *Sosiologia*, 1, 4–18.

Julkunen, Raija (2008) *Kuka vastaa? Hyvinvointivaltion rajat ja julkinen vastuu*. Jyväskylä: Gummerus Kirjapaino.

Kazepov, Yuri (2008) The subsidiarization of social policies. Actors processes and impacts. *European Societies* 10 (2), 247–273.

Kohli, M (1999) Private and public transfers between generations: Linking the family and the state. *European Societies* 1, 81–104.

Laham, Simon M., Gonsalkorale, Karen & von Hippel William (2005) Darwinian Grandparenting. Preferential Investment in More Certain Kin. *Personality and Social Psychology Bulletin* 31 (1), 63–72.

Lahdenperä, M., Lummaa, V., Helle, S., Tremblay, M. & Russel, A. W. (2004) Fitness benefits of prolonged post-reproductive lifespan in women. *Nature* 428: 178–181.

Lahdenperä, Mirikka (2010) *Evolution of Prolonged Longevity in Humans*. Turun yliopiston julkaisuja. Turku: Painosalama Oy.

Lammi-Taskula, Johanna, Suhonen, Anna-Stiina & Salmi, Minna (2004) Puolin ja toisin: tukea yli sukupolvien. Teoksessa Minna Salmi & Johanna Lammi-Taskula (toim.) *Puhelin, mummo vai joustava työaika? Työn ja perheen yhdistämisen arkea*. Saarijärvi: Gummerus Kirjapaino.

Leitner, S. (2003) Varieties of familialism – The caring function of the family in comparative perspective. *European Societies* 5 (4), 353–375.

Lingsom, S. (1997) *The Substitution Issue. Care Policies and Their Consequences for Family Care*. Oslo: Norwegian Social Research.

Mazzarella, Merete (2008) *Ilalla pelataan Afrikan tähteä. Isovanhemmista ja lapsenlapsista*. Ruotsi: Scandbook AB.

Naskali, Päivi (2010) *Kasvatus, koulu ja sukupuoli*. Teoksessa Tuija Saresma, Leena-Maija Rossi & Tuula Juvonen (toim.) *Käsikirja sukupuoleen*. Tampere: Vastapaino, 277–288.

Ostrom, Elionor (2000) *Crowding out citizenship*. *Scandinavian Political Studies* 23 (1), 1–14.

Paajanen, Pirjo (2007) *Mikä on minun perheeni? Suomalaisten käsityksiä perheestä vuosilta 2007 ja 1997*. Helsinki: Väestöntutkimuslaitos katsauksia E 30/2007.

Pinker, Steven (2002) *The Blank Slate. The Modern Denial of Human Nature*. London: Penguin Books.

Roos, J.P. (2004) *Elämänpolitiikka ja evoluutio – evoluutioteoria ja yhteiskuntatiede*. *Janus* (12): 4, 412–425.

Rossi, Leena-Maija (2010) *Sukupuoli ja seksuaalisuus, erosta eroihin*. Teoksessa Tuija Saresma, Leena-Maija Rossi & Tuula Juvonen (toim.) *Käsikirja sukupuoleen*. Tampere: Vastapaino, 21–38.

Rosenau, Pauline (2006) *Is economic theory wrong about human nature?* *Journal of economic and social policy* 10 (2), 61–77.

Rotkirch, Anna (2003) *Naturligtvis? Moderskap, essentialism och evolutionsteori*. *Naistutkimus* 3, 33–47.

- Rotkirch, Anna (2005) Miten sosiologinen tieto kohtaa evoluutioteorian? Teoksessa Anneli Meurman-Solin & Ilkka Pyysiäinen (toim.) Ihmistieteet tänään. Helsinki: Gaudeamus, 62–90.
- Rotkirch, Anna & Janhunen, Kristiina (2010) Maternal Guilt. *Evolutionary Psychology* 8(1), 90–106.
- Rotkirch, Anna (2010) Ihmisperheen evoluutioteoreettisesta tutkimuksesta. Jallinoja, Jokinen & Hurmen (toim.) Perheteoriakirja. Julkaisematon käsikirjoitus.
- Salmon Catherine A, & Shackelford Todd K. (toim.) (2008) *Family Relationships. An Evolutionary Perspective*. Oxford: University Press.
- Sanderson, Stephen K. (2001) *The evolution of human sociality. A Darwinian conflict perspective*. Oxford: Rowman & Littlefield.
- Sarmaja, Heikki (2003) Ihmislajin perheenmuodostuksen evoluutiopsykologinen perusta. *Yhteiskuntapolitiikka* 68 (3), 223–243.
- SHARE (2008). Survey of Health, Ageing and Retirement in Europe -projekti. Saatavissa: <http://www.share-project.org> (viitattu 27.11.2009)
- Tanskanen, Antti, Hämäläinen, Hans & Danielsbacka, Mirkka (2009) Moderni isoäitihypoteesi. Evoluutioteoreettinen tulkinta isoäideiltä saadusta lastenhoitoavusta. *Yhteiskuntapolitiikka* 74 (4), 375–386.
- Trivers, Robert L. (1972) Parental investment and sexual selection. Teoksessa Bernard Campbell (toim.) *Sexual selection and the descent of man, 1871-1971*. Los Angeles: University of California.
- Vuori, Jaana (2010) Äitiys sukupuolikysymyksenä. Teoksessa Tuija Saresma, Leena-Maija Rossi & Tuula Juvonen (toim.) *Käsikirja sukupuoleen*. Tampere: Vastapaino, 109–120.

Westermarck, Edvard (1921) *The History of Human Marriage*. 5th edition. Vol. I, II, III. London: MacMillan.

Westermarck, Edvard (1936) *Äktenskapets framtid*. Stockholm: Albert Bonniers förlag.

Widmer, Eric D, Castrén, Anna-Maija, Jallinoja, Riitta & Ketokivi, Kaisa (2008) Introduction. Teoksessa Eric D. Widmer & Riitta Jallinoja (toim.) *Beyond the Nuclear Family: Families in a Configurational Perspective*. Saksa: Peter Lang AG.

Yesilova, Katja (2009) *Ydinperheen politiikka*. Helsinki: Gaudeamus.

”Eräänä iltapäivänä Amelia [pojantytär] ja minä näemme hyvin vanhan rouvan nousevan vaivalloisesti taksiin. ’Ehkä sinä autat famua sitten kun famu on noin vanha?’ minä yritän.

’Kuinka vanha minä silloin olen?’ kysyy Amelia.

’Kolmissakymmenissä.’

’Silloin minulla on kyllä aika paljon muuta tekemistä’, hän vastaa.”

(Mazzarella 2008, 175)

Perheen vai yhteiskunnan vastuu? Suurten ikäluokkien auttamisasenteiden tarkastelua¹

Antti Tanskanen & Mirkka Danielsbacka

Tiivistelmä

Käsitlemme artikkelissa suurten ikäluokkien hyvinvointivaltion kannattamiseen liittyviä mielipiteitä tarkastelemalla sitä, mieltävätkö suuret ikäluokat vanhusten taloudellisen tukemisen, arkipäivän askareissa auttamisen ja hoivaamisen perheen vai yhteiskunnan velvollisuudeksi. Aineistomme on Sukupolvien ketju - tutkimushankkeessa kerätty vuosina 1945–50-syntyneille suomalaisille suurille ikäluokille suunnattu kyselylomakeaineisto. Artikkelin teoreettinen viitekehys perustuu hyvinvointivaltion kannattamiseen liittyviä mielipiteitä sekä suuria ikäluokkia käsitteleviin tutkimuksiin. Suorat jakaumat ja ristiintaulukoinnit osoittavat, että suurten ikäluokkien mielipiteissä on eroja sekä taustamuuttujittain että eri avun muotojen osalta. Ne osoittavat lisäksi sen, että suurten ikäluokkien vanhusten auttamista koskevissa mielipiteissä painottuu yhteiskunnan vastuu. Tämän vuoksi tutkimme vielä logistisella regressioanalyysillä, mitkä tekijät yhteiskunnan vastuun kannattamista selittävät, kun muut tekijät vakioidaan. Analyysin perusteella voidaan sanoa, että suuret ikäluokat ovat hyvinvointivaltiomyönteisiä, mutta eivät välttämättä erityisen hyvinvointivaltiomyönteisiä.

Hyvinvointipolitiikan keskeisimpiin tutkimusalueisiin kuuluu kansalaisten mielipiteitä eli hyvinvointivaltion legitimitettä koskeva tutkimus (Moisio ym. 2008, 22). Systemaattinen kuva siitä, miten suomalaiset hyvinvointivaltioon suhtautuvat, voidaan saada kansalaisten mielipiteitä kartoittavista kyselyistä. Kysymys ei ole ihan vähäpätöisestä asiasta, sillä näiden tietojen avulla tuetaan demokraattisen yhteiskunnan poliittista päätöksentekoa (Forma & Saarinen 2008, 163). Kyselyiden avulla selvitetty kansalaismielipide voi toimia tärkeänä vastapainona asiantuntijoiden ja etenkin erilaisten intressiryhmien näkemyksille (ks. Allardt ym. 1992, 10). Hyvinvointivaltion kannattamista kartoittavia tutkimuksia on tehty Suomessa suhteellisen paljon ja niillä on selvitetty useita erilaisia seikkoja. Suomessa on viime vuosina tutkittu esimerkiksi kansalaisten sosiaalipolitiikkaa koskevia näkemyksiä (Forma 2006), asennoitumista kunnallisten palveluiden markkinoistumiseen (Kallio 2007), mielipiteitä sosiaaliturvasta (Forma & Saarinen 2008) ja palveluiden käyttäjien mielipiteitä sosiaalipalvelujärjestelmästä (Muuri 2007).

¹ Artikkelissa käytetään Sukupolvien ketju -tutkimushankkeen aineistoja. Hanketta rahoittaa Suomen Akatemia.

Heikki Ervastian mukaan hyvinvointivaltioon liittyviä mielipiteitä kartoittavat tutkimukset voi jakaa karkeasti kahteen osaan sen mukaan, perustavatko ne saturaatio- vai peruuttamattomuusteorioihin. Saturaatioteorioiden mukaan väestön keskiluokkaistuminen ja hyvinvoinnin kasvu aiheuttavat sen, että hyvinvointivaltiolta vaaditaan yhä enemmän, eikä entisen tasoisia palveluja enää pidetä riittävinä. Lisäksi hyvinvointivaltiolliset perusarvot, kuten solidaarisuus ja pyrkimys tasa-arvoon, saatetaan kokea tarpeettomiksi. Peruuttamattomuusteorioiden mukaan hyvinvointivaltion kannatusperusta taas on laajentunut hyvinvointivaltion laajenemisen myötä ja useimpien ihmisten ollessa erilaisten hyvinvointivaltiollisten etujen saajia, he myös kannattavat niitä. (Ervasti 1998, 167.)

Hyvinvointivaltion kannatus onkin liitetty intresseihin ja on väitetty että ne, jotka hyvinvointivaltiosta hyötyvät, myös kannattavat sitä. Toisaalta ihmiset eivät aina ajattele ainoastaan omaa etuaan, ja Olli Kankaan (1997, 477–478) mukaan mielipiteisiin vaikuttavat myös sosiaaliset normit sekä pyrkimys yhteiseen hyvään. Mads Meier Jæger (2006, 322–323) lisää vielä, että hyvinvointivaltion kannatusta selittää osaltaan yleinen poliittinen ja ideologinen suuntautuminen.

Stefan Svallfors puolestaan jakaa hyvinvointivaltioon liittyvät mielipiteet yleisiin ja konkreettisiin. Svallforsin mukaan yleiset mielipiteet pohjautuvat enemmän ideologioihin ja arvoihin, kun taas konkreettisten mielipiteiden perustana on oma etu ja arkikokemus. (Svallfors 1996, 44–46.) Toisin sanoen hyvinvointivaltioon liittyvien mielipiteiden kannalta olennaista on se, koskettavatko ne vastaajaa vai eivät (ks. Muuri 2008). Edellä mainittujen lisäksi asenteiden on todettu liittyvän siihen, keiden nähdään ansaitsevan erilaisia etuja. Richard Coughlin (1980) väittää, että vähiten ansaitseviksi mielletään yleensä toimeentulotuella elävät köyhät, kun taas mielipiteet ovat suosiollisimpia silloin, jos kyseessä ovat iäkkäille suunnatut edut.

Tässä artikkelissa kiinnostuksen kohteena ovat suurten ikäluokkien mielipiteet iäkkäille suunnatusta avusta. Vaikka suuret ikäluokat ovat olleet laajan kiinnostuksen kohteena jo syntymästään lähtien (ks. Julkunen 2005, 243; Virtanen 2005, 205), he ovat tällä hetkellä kenties ajankohtaisempia kuin koskaan. Suurten ikäluokkien vanhenemisesta on näet muodostumassa poikkeuksellisen merkittävä yhteiskunnallinen ongelma, joka tiivistyy siihen, että ”[t]uskin koskaan elämänsä varrella suuret ikäluokat ovat

olleet niin uhkaavia kuin eläkeikää lähestyessään” (Julkunen 2005, 273). Vanhusmenot ovat olleet Suomessa jo pitkään suurin sosiaalimenoerä ja ne kasvavat jatkuvasti. Suomen väestön ikääntyminen tulee olemaan seuraavien vuosikymmenien aikana nopeimpia maailmassa. (Hellsten ym. 2006, 20–21.) Näin ollen suurten ikäluokkien uhkaavuus liittyy keskeisiltä osin siihen, kenen velvollisuudeksi tulee suurten ikäluokkien taloudellinen tukeminen, käytännön auttaminen ja hoivaaminen siinä vaiheessa, kun he eivät enää kykene huolehtimaan itsestään.

Suurten ikäluokkien mielipiteiden tarkastelu on tärkeää, sillä vaikka heidän vanhenemisestaan on julkisuudessa keskusteltu paljon, he ovat itse usein vain keskustelun kohteita. Suurten ikäluokkien mielipiteiden tarkastelu on kiinnostavaa ennen kaikkea siksi, että suurten ikäluokkien on tulkittu olevan ”hyvinvointivaltion kasvatteja ja kannattajia” (Karisto 2005, 33). Keskeinen kysymys liittyy siihen, kuinka yhtenäinen ja hyvinvointivaltiomyönteinen sukupolvi suuret ikäluokat on.

Suurten ikäluokkien sukupolvesta

Suuria ikäluokkia on kutsuttu murrossukupolveksi, tungossukupolveksi, onneikkaaksi sukupolveksi, koulutusmahdollisuuksien sukupolveksi, sosiaalisen nousun sukupolveksi ja ahneeksi sukupolveksi. Vaikka tällaisiin määritelmiin liittyy omat ongelmansa, onnistuvat ne ehkä myös tavoittamaan jotain, jota voidaan kutsua suurten ikäluokkien ominaispiirteiksi. Ajatuksena on, että suurilla ikäluokilla on tiettyjä yhteisiä elämäkokemuksia, jotka saattavat vaikuttaa heidän asenteisiinsa.

Suuria ikäluokkia syntyi useissa maissa toisen maailmansodan jälkeen, mutta Suomessa syntyvyyden kasvuun liittyi kaksi erityisen poikkeuksellista seikkaa. Ensinnäkin Suomessa syntyvyys sekä kohosi että laski huomattavan nopeasti ja toiseksi suuret ikäluokat olivat Suomessa poikkeuksellisen suuria. (Savioja ym. 2000, 58–59.) Siitä, ketkä suuriin ikäluokkiin kuuluvat, on erilaisia tulkintoja (esim. Roos 2005; Karisto 2005; Virtanen 2005), mutta tässä artikkelissa suurilla ikäluokilla tarkoitetaan vuosina 1945–50-syntyneitä suomalaisia.

J.P. Roosin sukupolvijaottelussa suuret ikäluokat kuuluvat ”suuren murroksen sukupolveen”. Roosin mukaan tämän sukupolven lapsuuden ja alkuaikuisuuden

kokemukset poikkeavat huomattavasti edellisistä sukupolvista. Lapsuuden kokemuksia leimaa sairauksien vähentyminen, turvattomuuden lieventyminen ja optimismin lisääntyminen. (Roos 1987, 55–56.) Viime aikoinakin suurista ikäluokista on puhuttu onnekkaina sukupolvena. Suurten ikäluokkien onnekkautta painottavissa puheissa on keskitytty esimerkiksi siihen, että inflaatio sulatti 1970-luvulla suurten ikäluokkien asuntolainat ja he selvisivät muita pienemmin kolhuin 1990-luvun alun lamasta sekä massatyöttömyydestä (Karisto 2005, 41). Työttömyyden osalta on tosin syytä huomauttaa, ettei se ole suurille ikäluokillekaan täysin vierasta. Päinvastoin, Roos on korostanut työttömyyden olevan eräs ”suuren murroksen sukupolven” yhteisistä kokemuksista. ”Suuren murroksen sukupolven” nuoruuteen ja aikuisuuteen liittyviä yhteisiä kokemuksia ovat Roosin mukaan myös maalta muutto ja koulutuksen pidentyminen (Roos 1987, 55–56).

Suuret ikäluokat ovatkin olleet vahvasti mukana siinä yhteiskunnallisessa murroksessa, jossa Suomi kaupungistui kansainvälisesti verrattuna poikkeuksellisen nopeasti (Karisto ym. 1998, 66–67). Suuret ikäluokat kuuluvat siihen joukkoon, jota on kutsuttu ”rakennemuutoksen ja kasvavien koulutusmahdollisuuksien sukupolveksi” (Kauppila 1996, 47). Tosin suurten ikäluokkien näkeminen korkeasti koulutettuna sukupolvena on varmasti liioittelua (Karisto 2005, 43; ks. myös Virtanen 2005, 202), sillä suuri osa suurista ikäluokista on rakentanut elämänsä kansakoulupohjalta.

Sukupuoliroolien murrokseen liittyy se, että suuret ikäluokat ovat ensimmäinen sukupolvi, jossa naisten koulutustaso on miehiä korkeampi (Karisto 2005, 43). Yhteiskunnan palkkatyöläistyminen 1960- ja 1970-luvulla veti naiset mukaan myös ansiotyöhön ja muutti sukupuolten välistä työnjakoa (Karisto ym. 1998, 171–173). Vielä 1940-luvulla miehen sana oli laki, mutta 1960-luvulla naisten ääni alkoi kuulua (Hoikkala 1999, 403–404). 1960-luku, jolloin suuret ikäluokat elivät nuoruuttaan, oli sukupuolten välisen tasa-arvoistumisen kannalta merkittävää aikaa (Haavio-Mannila ym. 2004).

Sukupuoliroolien murroksen lisäksi ”60-lukulaisuuteen” on liitetty vahvasti myös poliittisuus. Matti Virtasen (2005, 202) mukaan suuret ikäluokat on ollut ja ”on edelleen erityisen poliittinen sukupolvi.” 1960-luvulla virta vei vasemmalle ja kannatusta sai etenkin SDP (Mts. 203). Sami Borgin ja Ilkka Ruostetsaaren (2002, 54) mukaan suuret

ikäluokat ovat 1970-luvulta alkaen äänestäneet eniten SDP:tä. Jani Erola, Terhi-Anna Wilska ja Hannu Ruonavaara (2004, 18) väittävät, että poliittinen ”60-lukulaisuus” vaikuttaa merkittävästi suurten ikäluokkien sukupolvikokemukseen. Semi Purhonen on puolestaan kritisoinut voimakkaasti tämän kaltaisia tulkintoja. Hän toteaa, että vaikkakin suurten ikäluokkien sukupolvitietoisuuteen liittyvät vahvat poliittiset lataukset niin ”suuret ikäluokat’ ja ’60-luvun sukupolvi’ ovat aivan eri asioita, eikä niitä siksi pidä sekoittaa toisiinsa” (Purhonen 2007, 88). Tämän huomioimatta jättäminen voi johtaa ongelmallisiin tulkintoihin, joissa pieni eliitti määrittää koko sukupolven (ks. Purhonen 2005).

Suuria ikäluokkia – tai mitä tahansa sukupolvia – tarkasteltaessa onkin tärkeää huomata eräs seikka, jota sukupolvitutkijat ovat painottaneet. Sukupolvi nimittäin samanaikaisesti sekä yhdistää että erottaa. Esimerkiksi Matti Virtanen korostaa kuinka suurille ikäluokille ominaiset elämäntapahtumat, kuten maalta muutto, koulutustason nousu ja toimihenkilöammattiteihin pääsy ovat samanaikaisesti yhdistäviä ja erottavia kokemuksia. Toiset kouluttautuivat, toiset eivät ja jotkut työskentelevät toimihenkilöammateissa, jotkut eivät. (Virtanen 2005, 201–202; vrt. Mannheim 1952.) Semi Purhonen (2007, 88) taas väittää, että usein esitetty käsitys, jonka mukaan suuret ikäluokat ovat arvoiltaan ja orientaatioiltaan yhtenäinen sukupolvi, on virheellinen. Mutta ovatko suuret ikäluokat auttamisasenteiltaan yhtenäinen sukupolvi?

Tutkimusasetelma

Tässä artikkelissa tarkastelemme suurten ikäluokkien mielipiteitä siitä, kenellä – perheellä vai yhteiskunnalla – tulisi olla ensisijainen vastuu vanhusten taloudellisessa tukemisessa, käytännön auttamisessa ja hoivassa. Näiden kysymysten avulla tutkimme suurten ikäluokkien hyvinvointivaltioon liittyviä asenteita. Koska suuret ikäluokat on nähty hyvinvointivaltion kasvateiksi ja kannattajiksi, mielenkiintomme kohdistuu ensisijaisesti siihen, kannattavatko suuret ikäluokat yhteiskunnan vastuuta ja ketkä heistä sitä kannattavat. Kysymme: Onko suurten ikäluokkien sisällä asenne-eroja erityyppisen auttamisen osalta ja mitkä tekijät mahdollisia eroja selittävät? Ovatko suuret ikäluokat tarkastelemiemme hyvinvointivaltion kannattamista mittavien kysymysten perusteella hyvinvointivaltiomyönteisiä?

Tutkimusaineistomme on Tilastokeskuksen Sukupolvien ketju -tutkimushankkeelle keräämä kyselylomakeaineisto. Aineisto koostuu vuosina 1945–50-syntyneitä suomalaisia suuria ikäluokkia edustavasta satunnaisotoksesta, joka on poimittu Tilastokeskuksen perhetilastosta. Aineiston keruu on toteutettu ruotsin- ja suomenkielisenä maaliskuun ja toukokuun välillä vuonna 2007. Niille henkilöille, jotka eivät palauttaneet lomaketta ensimmäiseen määräpäivään mennessä, lähetettiin muistutuskirje. Niille, jotka eivät vielä muistutuskirjeen lähettämisen jälkeenkään palauttaneet vastauksia, lähetettiin kyselylomake ja saatekirje kahteen kertaan uudelleen. Lopulta kyselyyn vastasi hyväksytysti 1115 vastaajaa, vastausprosentin ollessa 56.

Selitettävänä muuttujina tarkastelemme Sukupolvien ketju -aineiston kolmea väiteky symystä, joilla on kartoitettu vastaajien vanhusten auttamisen järjestämistä koskevia asenteita. Väiteky symyksessä on kysytty: Miten perheen ja yhteiskunnan pitäisi Sinun mielestäsi jakaa vastuu seuraavissa asioissa?

- a) Vanhusten taloudellinen tukeminen
- b) Vanhusten auttaminen arkipäivän askareissa, kuten siivouksessa ja pyykinpesussa
- c) Vanhusten hoivaaminen, kuten peseytyminen, pukeminen ja syöttäminen

Väiteky symysten viisiluokkaisen vastausvaihtoehdon (1=Yksinomaan perheen vastuu ... 5=Yksinomaan yhteiskunnan vastuu) olemme tiivistäneet kolmeen luokkaan, jotka ovat perhe (yksinomaan tai pääasiassa perheen vastuu), molemmat (yhtä paljon perheen ja yhteiskunnan vastuu) ja yhteiskunta (pääasiassa tai yksinomaan yhteiskunnan vastuu). Kysymysten muotoilun osalta on syytä huomioda, että aineistossa on asetettu ehkä ”tavallista” selkeämmin vastakkain perhe ja yhteiskunta. Implisiittisesti aiemmissakin hyvinvointiasenteita kartoitavissa tutkimuksissa kysymys on kuitenkin samasta ajatuksesta eli siitä, tulisiko yksilön kantaa vastuu yksinomaan itsestään ja perheestään vai tulisiko hyvinvointi järjestää valtion tai yhteiskunnan kautta. Kysymyksen muotoilu ei myöskään erota toisistaan eri palvelujen tarjoajia eikä sen avulla voi kovin yksiselitteisesti pohtia esimerkiksi sitä, kuinka paljon suuret ikäluokat kannattavat julkista tai yksityistä sektoria vanhusten palvelujen tuottajana ja tarjoajana. Sukupolvien ketju -aineisto on myös poikkileikkausaineisto, johon liittyy

sukupuolviitkimuksen perinteinen ongelma, vaikeus erottaa ikä- ja sukupuolivaikutus toisistaan (ks. esim. Karisto 2005, 25).

Aineistosta olemme valinneet tarkasteluun seuraavat taustamuuttujat: sukupuoli; siviilisääty; asuntokunnan koko; kenen kanssa asuu samassa kotitaloudessa; onko lapsia; onko jompikumpi tai kummatkin vanhemmat elossa; onko sisaruksia; onko saanut jotain sosiaalietuutta viimeisen 12 kuukauden aikana; kuukausitulot; koettu taloudellinen tilanne; koettu terveyden tila sekä vastavuoroisuus-muuttuja.

Vastavuoroisuus-muuttujan olemme muodostaneet väitekyseymyksestä ”Kun autan omaistani, odotan saavani häneltä apua sitten, kun itse sitä tarvitsen”. Olemme tiivistäneet viisiluokkaisen muuttujan kolmeen luokkaan (1=Täysin tai jokseenkin samaa mieltä, 2=Ei samaa eikä eri mieltä, 3=Jokseenkin tai täysin eri mieltä), jolloin luokat kuvaavat vastaajan auttamisasenteita. Ensimmäinen luokka kuvaa niitä vastaajia, jotka odottavat omaisiaan auttaessaan vasta-apua (vastavuoroinen), toinen luokka kuvaa heitä, joiden auttamisasenteet ovat neutraaleja (neutraali) ja kolmas luokka kuvaa vastaajia, jotka eivät omaisiaan auttaessa odota vasta-apua (pyyteetön). Lisäksi Tilastokeskuksen aineistoon liittämistä rekisteritiedoista olemme valinneet taustamuuttujiksi sosioekonomisen aseman, koulutusasteen ja tilastollisen kuntaryhmän.

Artikkeli etenee siten, että kuvaamme ensin suurten ikäluokkien vanhusten auttamista koskevia asenteita ristiintaulukointien avulla. Sen jälkeen tarkastelemme kolmella logistisella regressiomallilla suurten ikäluokkien asennoitumiseroja eri auttamismuotoihin. Lopuksi esitämme johtopäätökset suurten ikäluokkien asenteista ja pohdimme niitä hyvinvointivaltioon liittyviä asenteita koskevien teorioiden ja suurten ikäluokkien yhtenäisyyden näkökulmista.

Suurten ikäluokkien vanhusten auttamista koskevat mielipiteet

Taulukossa 1 on esitetty suurten ikäluokkien vanhusten taloudellista tukemista, arkipäivän askareissa auttamista ja hoivaamista koskevat vastausjakaumat sen mukaan, pitääkö vastaaja niitä perheen, perheen ja yhteiskunnan vai yhteiskunnan vastuuna. Tulosten mukaan suuret ikäluokat mieltävät vanhusten taloudellisen tukemisen selkeimmin yhteiskunnan vastuuksi ja käytännön auttamisen taas sekä yhteiskunnan että perheen vastuuksi. Hoivan kohdalla näkemykset jakautuvat tasaisemmin kahden edellä

mainitun välillä. Tulos on mielenkiintoinen, sillä aikaisemmissa tutkimuksissa on havaittu, että hyvinvointivaltiota huolimatta vanhojen ihmisten hoivavastuu ei ole kollektivisoitunut samassa määrin kuin elatus (Julkunen 2006, 109–111). Suurten ikäluokkien mielipiteiden jakauma osoittaa myös, että selvästi pienempi osuus vastaajista kannattaa sekä perheen että yhteiskunnan molempien vastuuta vanhusten taloudellisen tukemisen kuin hoivan kohdalla. Silti hoivankin osalta selvästi suurin osa vastaajista kannattaa pääasiassa tai yksinomaan yhteiskunnan vastuuta. Huomioitavaa jakauman suhteen on lisäksi se, että yksinomaan perheen vastuuksi auttamisen ja tukemisen mieltää jokaisen avun muodon kohdalla vain harva.

Taulukko 1. Onko vanhusten taloudellinen tukeminen, arkipäivän askareissa auttaminen ja hoivaaminen perheen, perheen ja yhteiskunnan vai yhteiskunnan vastuulla, frekvenssit (%)

Taloudellinen tukeminen a)	
Perhe	4,4
Molemmat	33,2
Yhteiskunta	62,4
Yhteensä (%)	100,0
Yhteensä (n)	1088
Arkipäivän askareissa auttaminen b)	
Perhe	9,5
Molemmat	51,6
Yhteiskunta	38,9
Yhteensä (%)	100,0
Yhteensä (n)	1080
Hoivaaminen c)	
Perhe	4,0
Molemmat	43,5
Yhteiskunta	52,5
Yhteensä (%)	100,0
Yhteensä (n)	1080

a) Vanhusten taloudellinen tukeminen

b) Vanhusten auttaminen arkipäivän askareissa, kuten siivouksessa ja pyykinpesussa

c) Vanhusten hoivaaminen, kuten peseytyminen, pukeminen ja syöttäminen

Taulukossa 2 on esitetty ristiintaulukointien tulokset suurten ikäluokkien vanhusten taloudellista tukemista, arkipäivän askareissa auttamista ja hoivaamista koskevista asenteista sen mukaan, pitääkö vastaaja niitä perheen, perheen ja yhteiskunnan vai yhteiskunnan vastuuna. Taulukossa on esitetty tulokset taustamuuttujittain niiden taustamuuttujien osalta, jotka tuottivat aineistoa ristiintaulukoitaessa tilastollisesti merkitseviä eroja jonkin avun muodon kohdalla. Tilastollisesti merkitseviä eroja tuottavien taustamuuttujien lisäksi käsittelemme tekstissä joitakin teoreettisesti mielenkiintoisia taustamuuttujia, jotka eivät tuottaneet ristiintaulukoitaessa tilastollisesti merkitseviä eroja.

Taulukko 2. Onko vanhusten taloudellinen tukeminen, arkipäivän askareissa auttaminen ja hoivaaminen perheen, perheen ja yhteiskunnan vai yhteiskunnan vastuulla, ristiintaulukot (%) (n=1068–1088)

	Taloudellinen tukeminen a)			Arkipäivän askareissa auttaminen b)			Hoiva c)		
	Perhe	Molem-	Yhteis-	Perhe	Molem-	Yhteis-	Perhe	Molem-	Yhteis-
		mat	kunta		mat	kunta		mat	kunta
Sukupuoli		***			**			***	
Mies	6,9	27,5	65,6	12,3	47,5	40,3	5,7	37,7	56,6
Nainen	2,5	37,6	59,9	7,4	54,8	37,8	2,6	48,0	49,3
Siviilisääty					**				
Naimaton	6,5	42,9	50,6	20,0	57,3	22,7	9,7	45,8	44,4
Avoliitto	3,1	27,5	69,4	12,5	47,5	40,0	2,5	42,5	55,0
Avoliitto tai rekisteröity parisuhde	4,5	34,5	60,9	8,0	51,5	40,5	3,4	43,8	52,7
Eronnut	3,9	31,6	64,5	10,7	53,0	36,2	6,0	42,0	52,0
Leski	6,0	24,0	70,0	2,0	49,0	49,0	2,0	44,9	53,1
Asuntokunnan koko								*	
1 henkilö	5,8	28,0	66,2	11,9	50,9	37,2	6,4	40,6	53,0
2 henkilöä	3,9	34,6	61,4	7,9	53,5	38,6	2,4	45,6	52,0
3 henkilöä	4,3	34,1	61,6	11,4	50,0	38,6	6,4	42,6	51,1
4 henkilöä tai enemmän	5,2	34,5	60,3	16,1	33,9	50,0	7,1	30,4	62,5
Kenen kanssa asuu samassa kotitaloudessa					*				
Asuu yksin	5,3	29,6	65,2	11,6	52,9	35,5	5,4	43,8	50,8
Avio-/avopuolison kanssa	3,7	33,8	62,5	7,7	52,9	39,4	3,0	44,0	53,0
Puolison ja lasten kanssa	6,1	35,4	58,6	15,2	42,4	42,4	5,1	42,4	52,5
Muu	3,2	41,9	54,8	20,0	33,3	46,7	12,9	35,5	51,6
Onko lapsia					*				
Ei	5,9	37,4	56,7	12,5	54,4	33,1	6,1	44,7	49,2
Kyllä	3,9	31,8	64,3	8,6	50,7	40,8	3,3	43,1	53,6
Saanut jotain sosiaalietuutta viimeisen 12 kuukauden aikana								*	
Ei	5,2	33,8	60,9	9,9	51,9	38,1	4,7	46,7	48,6
Kyllä	3,7	32,6	63,7	9,2	51,2	39,6	3,4	40,6	56,0
Koettu taloudellinen tilanne		***			*			**	
Varakas	4,5	59,1	36,4	13,6	63,6	22,7	4,5	63,6	31,8
Hyvin toimeentuleva	7,9	39,0	53,1	11,3	55,4	33,3	5,6	48,0	46,3
Keskituloinen	4,4	37,8	57,8	8,7	56,0	35,3	4,2	47,0	48,8
Pienituloinen	3,2	26,6	70,3	9,4	46,7	43,9	3,0	38,4	58,6
Koettu terveyden tila		***			**			**	
Hyvä tai erittäin hyvä	5,7	37,5	56,7	10,6	54,9	34,5	4,8	46,1	49,1
Kohtalainen	3,1	31,3	65,6	8,4	51,3	40,3	3,8	43,6	52,6
Huono tai erittäin huono	2,9	20,6	76,5	8,7	37,5	53,8	1,0	29,7	69,3
Vastavuoroisuus-muuttuja		***			***			**	
Vastavuoroinen	7,4	36,4	56,1	12,3	58,7	29,0	5,2	50,7	44,0
Neutraali	4,1	40,1	55,8	9,4	54,7	35,8	3,4	46,6	50,0
Pyyteetön	2,8	28,1	69,1	8,0	46,7	45,4	3,7	38,4	57,8

* < .05, ** < .01, *** < .001

a) Vanhusten taloudellinen tukeminen

b) Vanhusten auttaminen arkipäivän askareissa, kuten siivouksessa ja pyykinpesussa

c) Vanhusten hoivaaminen, kuten peseytyminen, pukeminen ja syöttäminen

Taulukosta 2 nähdään, että miehistä suurempi osa on sitä mieltä, että vanhusten auttaminen ja tukeminen kaikkien avun muotojen suhteen on pääasiassa tai yksinomaan yhteiskunnan velvollisuus. Naisten vastauksissa taas painottuu miehiä enemmän se, että velvollisuus on sekä perheellä että yhteiskunnalla. Tulos on mielenkiintoinen etenkin, kun sitä verrataan aikaisempiin tutkimustuloksiin. Aikaisemmin ei nimittäin ole

juurikaan löydetty eroja sukupuolten välisissä hyvinvointivaltioon liittyvissä asenteissa tai jos eroja on ollut, ne ovat olleet sen suuntaisia, että naiset kannattavat hyvinvointivaltiota miehiä enemmän. (Muuri 2007, 23; vrt. Sihvo 1990; Allardt ym. 1992). Viime aikoina tutkimuksissa on kuitenkin havaittu, että naiset ovat hyvinvointiasenteissaan aiempaa kriittisempiä ja kannattavat jopa miehiä useammin yksityisten palvelujen lisäämistä. Tämän on oletettu johtuvan siitä, että naiset käyttävät sosiaali- ja terveystalvveluja yleensä miehiä enemmän, jolloin he ovat myös voineet useammin kokea ongelmia palveluiden toimivuuden osalta. (Muuri 2007, 23; vrt. Forma 2006, 176.)

Sukupuolten väliset asenne-erot ovat erityisesti hoivan osalta mielenkiintoisia, sillä suurten ikäluokkien naiset ovat varmasti usein se ryhmä, joka antaa vapaaehtoista hoivaa (Kattainen ym. 2007, 229). Tämän johdosta heidän mielipiteensä on tärkeä ja keskeistä on, että niin suuri osa, lähes puolet, mieltää vastuun sekä perheelle että yhteiskunnalle. Ehkä vastauksissa heijastuu se, mitä hoivapalveluita käsittelevässä keskustelussa on kuvattu termillä welfare mix (ks. Muuri 2008, 65), joka tarkoittaa hoivavastuun jakautumista useamman tahon kannettavaksi. Perheen ja yhteiskunnan hoivavastuuta kannattavien suurten ikäluokkien naisten vastauksia voidaan tulkita niin, että he ovat valmiita antamaan hoivaa, mutta yksin omille harteilleen he eivät ole hoivatyötä valmiita ottamaan.

Siviilisäädyn mukaisessa tarkastelussa sekä perheen että yhteiskunnan velvollisuutta korostavat useimmin naimattomat. Siviilisäädyn mukaiset erot asenteissa ovat kuitenkin tilastollisesti merkitseviä ainoastaan arkipäivän askareissa auttamisen osalta. Naimattomista noin viidennes on sitä mieltä, että vanhusten käytännön auttaminen on pääasiassa tai yksinomaan perheen velvollisuus. Luku on suuri, kun sitä verrataan perheen velvollisuutta korostaviin näkemyksiin muiden taustamuuttujien kohdalla. Käytännössä viidenneskin on pieni osuus, jonka suhteellinen suuruus korostuu yksinkertaisesti siitä syystä, että muiden ryhmien osalta pääasiassa tai yksinomaan perheen vastuuta kannattaa selvästi pienempi osuus vastaajista.

Asuntokunnan koon mukaan tehdyssä tarkastelussa on tilastollisesti merkitseviä eroja vain hoivan järjestämiseen liittyvissä mielipiteissä. Huomattavinta on se, että neljän tai useamman henkilön asuntokunnassa asuvat ovat muita useammin sitä mieltä, että

hoivan järjestämisen tulisi olla yhteiskunnan vastuulla. Pienemmissä asutokunnissa asuvat painottavat enemmän perheen ja yhteiskunnan vastuuta.

Vastaajan kotitalouteen kuuluvien henkilöiden tarkempi erittely tuottaa eri ryhmien välille tilastollisesti merkitseviä eroja ainoastaan arkipäivän askareissa auttamisen kohdalla. Yllättäen yksinasuvat kannattavat kaikkein vähiten yhteiskunnan vastuuta, vaikka intressiteorian mukaan voitaisiin olettaa, että siitä olisi juuri heille ehkä hyötyä. Ryhmän ”muu” (n=34) prosenttiosuudet taas selittyvät muuttujan uudelleenluokittelulla. Ryhmä sisältää hyvin erilaisia yhdistelmiä (vastaaja asuu joko lapsiensa, vanhempiansa, puolisonsa ja vanhempiansa tai puolisonsa ja hänen vanhempiansa kanssa), jolloin ei ole ihme, että hajontaa on vastauksissa paljon.

Vastaajat joilla on lapsia, pitävät kaikkien avun muotojen osalta vanhusten auttamista enemmän yhteiskunnan velvollisuutena kuin he, joilla ei ole lapsia. Tulos on tilastollisesti merkitsevä vain arkipäivän askareissa auttamisen osalta. Sosiaalietuutta viimeisen 12 kuukauden aikana saaneet pitävät vanhusten hoivaa hieman useammin yhteiskunnan velvollisuutena kuin ne vastaajat, jotka eivät ole saaneet sosiaalietuutta. Muiden avun muotojen kohdalla sosiaalietuuden saaminen ei aiheuta tilastollisesti merkitseviä eroja ryhmien mielipiteiden välille.

Koettu taloudellinen tilanne sitä vastoin aiheuttaa tilastollisesti merkitseviä eroja kaikkien kolmen tarkastelun kohteena olevan avun muodon kohdalla. Taloudellisen tuen järjestämisessä erot ovat tilastollisesti erittäin merkitseviä, ja mitä pienituloisemmaksi vastaaja itsensä kokee, sitä useammin hän mieltää vanhusten taloudellisen tukemisen olevan yhteiskunnan velvollisuus. Sama linja on nähtävissä myös vanhusten käytännön auttamista ja hoivan järjestämistä koskevissa mielipiteissä, sillä pienituloiseksi itsensä kokevat kannattavat myös niiden kohdalla muita useammin yhteiskunnan vastuuta.

Koettu terveyden tila vaikuttaa hyvin samalla tavalla asenteisiin kuin koettu taloudellinen tilanne. Mitä huonommaksi vastaaja kokee terveyden tilansa, sitä enemmän hän kannattaa yhteiskunnan vastuuta. Tässä kohtaa intressiteoria siis näyttäisi toimivan, sillä ne jotka yhteiskunnan vastuusta todennäköisimmin tulevat hyötymään myös kannattavat sitä.

Vastavuoroisuus-muuttujan mukaisessa tarkastelussa on tilastollisesti merkitseviä eroja kaikkien kolmen selitettävän muuttujan eli vanhusten taloudellisen tukemisen, käytännön auttamisen ja hoivan kohdalla. Tulokset ovat myös hyvin mielenkiintoisia, sillä pyyteettömät auttajat – ne jotka eivät auttaessaan odota vastavuoroisuutta – suhtautuvat myönteisemmin yhteiskunnan vastuuseen. Ehkä selitys piilee siinä, että pyyteettömästi omaisiaan auttavat toivovat mieluummin saavansa apua ”kasvottomalta” yhteiskunnalla kuin omaisiltaan. Tällöin kysymys voikin olla siitä, että yhteiskunnan vastuun kannattaminen ei välttämättä tarkoita, että apua ei *annettaisi* myös henkilökohtaisesti. Mutta se saattaa merkitä sitä, että apua ei *vaadita* henkilökohtaisesti. Kuten Anu Muuri on vapaaehtoisen ja julkisen avun osalta todennut: ”lähiyhteisön tuki ja apu eivät ole kadonneet minnekään, vaan ne elävät ja voivat hyvin palvelujärjestelmän rinnalla” (Muuri 2008, 66).

Useat sellaiset taustamuuttujat, joiden voisi aikaisemman tutkimuksen perusteella olettaa tuottavan tilastollisesti merkitseviä eroja, eivät ristiintaulukoinnissa tuota niitä. Esimerkiksi saturaatioteorian mukaan sellaiset keskiluokkaiset ominaisuudet, kuten korkea koulutus, arvostettu ammattiasema ja hyvät tulot, ovat omiaan lisäämään kielteistä suhtautumista hyvinvointivaltioon (Muuri 2007, 33; vrt. Forma 2006, 178–179). Suurten ikäluokkien kohdalla koulutusasteen, ammattiaseman ja tulojen mukaiset erot eivät kuitenkaan tuota tilastollisesti merkitseviä eroja vanhusten auttamiseen liittyvissä asenteissa.

Tulojen osalta mielenkiintoista on, että koetun taloudellisen tilanteen kohdalla on merkitseviä eroja asenteissa, mutta kuukausitulojen kohdalla ei. Tästä voitaisiin vetää se johtopäätös, että koettu taloudellinen tilanne vaikuttaa asenteisiin todellista taloudellista tilannetta enemmän. Toinen selitys on se, että suurille ikäluokille on todennäköisesti kertynyt huomattavasti varallisuutta, jonka johdosta kuukausitulojen merkitys ylipäätään on vähäisempi.

Koulutus esitetään usein juuri suurten ikäluokkien elämäntilannetta määrittäväksi seikaksi ja monille suurten ikäluokkien jäsenistä on avautunut mahdollisuuksia koulutuksen kautta. Suurten ikäluokkien paremmat koulutusmahdollisuudet eivät kuitenkaan tarkoita sitä, että koko suurten ikäluokkien sukupolvi olisi korkeasti koulutettua. Koulutus

näyttää ennemminkin erottavan kuin yhdistävän (vrt. Virtanen 2005, 202), mistä johtuen voisi olettaa, että koulutus tuottaisi saturaatioteorian mukaisesti tilastollisesti merkitseviä eroja myös vanhusten auttamista koskevissa asenteissa. Näin ei kuitenkaan ole.

Saturaatioteorian perustalta voitaisiin myös ajatella, että sosioekonomisen aseman kohoaminen vaikuttaa hyvinvointivaltion kannattamiseen liittyviin asenteisiin laskevasti. Tätä huomiota mukaillen onkin esitetty, että väestön keskiluokkaistuminen syö hyvinvointivaltion legitimitettä (Svallfors 1996, 47–48). Tosin Suomessa on huomattu, että väitteen vastaisesti juuri keskiluokka kannattaa hyvinvointipalveluiden julkista järjestämistä (Ervasti 1998, 182). Suuria ikäluokkia tarkasteltaessa sosioekonominen asema ei tuota ristiintaulukoinneissa tilastollisesti merkitseviä eroja, ja ylipäätään suurten ikäluokkien asenteita kuvattaessa saturaatioteoria ei toimi kovin hyvin.

Asuinpaikka on joissakin aikaisemmissa hyvinvointivaltioon liittyviä asenteita kartoittavissa tutkimuksissa tuottanut tilastollisesti merkitseviä eroja (esim. Sihvo & Uusitalo 1993; vrt. Muuri 2007, 28). Suurten ikäluokkien vanhusten auttamiseen liittyvien asenteiden kohdalla tilastollisesti merkitseviä eroja tilastollisen kuntaryhmän mukaisessa tarkastelussa ei ristiintaulukoinneissa löydy (vrt. Taulukko 3).

Eräs valitettava puute suurien ikäluokkien koskevassa aineistossa on se, että vastaajien poliittista kantaa ei ole kysytty. Tämä on valitettavaa ensinnäkin siksi, että poliittisuus on keskeinen suuriin ikäluokkiin liitetty seikka (ks. Purhonen 2007, 88; Virtanen 2005, 202) ja toiseksi siksi, että hyvinvointivaltioon liittyvät asenteet ovat varmasti usein sidoksissa poliittisiin arvoihin (ks. Jæger 2006, 321–322). Esimerkiksi sosiaali- ja terveyspalveluiden järjestämisen kohdalla poliittisten jakolinjojen on huomattu kulkevan niin, että oikeistolaisia puoluekantaa edustavat kannattavat yksityisiä, vasemmistolaiset valtiollisia palveluita (Forma 1998, 68–69, 142; Ervasti 1994, 282–283; Sihvo & Uusitalo 1993, 101). Poliittisen kannan vaikutus suurten ikäluokkien vanhusten auttamisen järjestämistä koskeviin asenteisiin jää kuitenkin tässä kohtaa avoimeksi.

Erot avun muotojen osalta

Seuraavaksi tarkastelemme suurten ikäluokkien vanhusten auttamiseen liittyviä asenteita logistisen regressioanalyysin avulla. Tarkastelemme jokaista avun muotoa erikseen eli muodostamme väitekysymyksistä kolme logistista regressiomallia. Kohdennamme tarkastelun siihen, millaisia eroja auttamislajien välillä on. Logistisen regressioanalyysin käyttöön on kaksi syytä: Ensinnäkin pyrimme selittämään sitä, mikä vaikuttaa suurten ikäluokkien mielipiteisiin yhteiskunnan vastuusta vanhusten auttamisen suhteen, sillä edellä esitetyt jakaumat osoittavat, että vaikka molempien vastuulla on kannattajansa, kallistuvat mielipiteet ääripäiden osalta kiistatta yhteiskunnan vastuun puolelle. Toiseksi logistisen regressioanalyysin käyttöä puoltaa se, että sillä voidaan tutkia yhtäaikaisesti dikotomisoidun selitettävän muuttujan riippuvuutta useammasta selittävästä muuttujasta.

Olemme luokitelleet väitekysymykset kahteen luokkaan (1=yksinomaan tai pääasiassa yhteiskunnan vastuu, 0=muu), jolloin logistisen regressiomallin tuottamat riskikertoimet kertovat kunkin taustamuuttujan ryhmän riskin kannattaa yhteiskunnan vastuuta vanhusten auttamisessa. Logistisen regressioanalyysin idea on ehkä helpoimmin ymmärrettävissä vedonlyöntikertoimen avulla. Kyse ei ole absoluuttisista prosentiosuuksista kuten ristiintaulukoinneissa, vaan todennäköisyyksiin perustuvista riskeistä olla samaa mieltä tarkasteltavan väitteen kanssa. Luokiteltujen taustamuuttujien vertailuryhmät on merkitty taulukkoon ensimmäisiksi ja ne saavat arvon yksi. Tätä suuremmat riskikertoimet merkitsevät ryhmän suurempaa riskiä olla samaa mieltä väitteen kanssa ja nollan ja yhden välillä olevat kertoimet pienempää.

Taulukkoon 3 on merkitty ne taustamuuttujat, joiden kohdalla erot ovat tilastollisesti merkitseviä jonkin avun muodon kohdalla. Taulukossa ei ole raportoitu kaikkia selittäviä muuttujia, jotka malliin on valittu. Logistisen regressiomallin riskikertoimiin ja niiden tilastolliseen merkitsevyyteen vaikuttavat kuitenkin kaikki mallissa mukana olevat muuttujat. Koko taustamuuttujalista on esitetty tämän artikkelin luvussa Tutkimusasetelma. Logistinen regressioanalyysi vastaajan riskistä kannattaa yhteiskunnan vastuuta tuottaa hieman erilaisia tulkintoja taustamuuttujien vaikutuksesta kuin yksinkertaisempi ristiintaulukointi. Tämä johtuu selitettävän muuttujan

muunnoksesta ja siitä, että menetelmässä selittävien taustamuuttujien vaikutukset vakioidaan.

Taulukko 3. Logistinen regressioanalyysi riskistä kannattaa yhteiskunnan vastuuta: vanhusten taloudellinen tukeminen, arkipäivän askareissa auttaminen ja hoiva

	Taloudellinen tukeminen a)	Arkipäivän askareissa auttaminen b)	Hoiva c)
Siviilisääty			
Naimaton	1,00	1,00	1,00
Avoliitto	6,39 **	3,56	1,77
Avoliitto tai rekisteröity parisuhde	5,55 *	4,12 *	1,80
Eronnut	1,39	1,77	1,01
Leski	2,43	2,27	1,00
Asuntokunnan koko			
1 henkilö	1,00	1,00	1,00
2 henkilöä	0,47 *	0,45 *	0,51
3 henkilöä	0,55	0,49	0,52
4 henkilöä tai enemmän	0,55	0,70	0,82
Kenen kanssa asuu samassa kotitaloudessa			
Asuu yksin	1,00	1,00	1,00
Avio-/avopuolison kanssa	0,36	0,86	1,06
Puolison ja lasten kanssa	0,22 *	0,79	0,75
Muu	0,82	2,18	1,56
Onko lapsia			
Ei	1,00	1,00	1,00
Kyllä	1,52 *	1,31	1,09
Koettu taloudellinen tilanne			
Varakas	1,00	1,00	1,00
Hyvin toimeentuleva	1,85	1,06	1,32
Keskituloinen	2,26	1,25	1,46
Pienituloinen	4,00 *	1,95	2,41
Koettu terveyden tila			
Hyvä tai erittäin hyvä	1,00	1,00	1,00
Kohtalainen	1,46 *	1,31	1,07
Huono tai erittäin huono	2,48 **	1,96 *	2,03 *
Tilastollinen kuntaryhmitys			
Kaupunkimaiset kunnat	1,00	1,00	1,00
Taajaan asutut kunnat	1,16	1,00	1,21
Maaseutumaiset kunnat	0,66 *	0,79	0,74
Vastavuoroisuus-muuttuja			
Vastavuoroinen	1,00	1,00	1,00
Neutraali	0,94	1,59 *	1,32
Pyyteetön	2,10 ***	2,69 ***	2,12 ***

* < .05, ** < .01, *** < .001

1,00=referenssiluokka

a) Vanhusten taloudellinen tukeminen

b) Vanhusten auttaminen arkipäivän askareissa, kuten siivouksessa ja pyykinpesussa

c) Vanhusten hoivaaminen, kuten peseytyminen, pukeminen ja syöttäminen

Taulukosta 3 havaitaan, että kun tarkastelu kohdennetaan riskiin kannattaa yhteiskunnan vastuuta, eniten tilastollisesti merkitseviä eroja taustamuuttujien eri ryhmien välillä on vanhusten taloudellista tukemista koskevan kysymyksen kohdalla. Kaikkein vähiten eroja sitä vastoin on auttamisen muodoista hoivan kohdalla.

Logistisessa regressioanalyysissä avoliitossa ja avioliitossa tai rekisteröidyssä parisuhteessa olevilla on yli viisinkertainen tilastollisesti merkitsevä riski naimattomiin verrattuna mieltää vastuu vanhusten taloudellisesta tukemisesta yhteiskunnalle. Arkipäivän askareiden kohdalla taas avioliitossa tai rekisteröidyssä parisuhteessa olevilla on noin nelinkertainen tilastollisesti merkitsevä riski naimattomiin verrattuna mieltää vastuu yhteiskunnalle.

Kahden hengen kotitalouksissa asuvilla on selvästi pienempi tilastollisesti merkitsevä riski yhden henkilön kotitalouksiin verrattuna pitää sekä vanhusten taloudellista tukemista että arkipäivän askareissa auttamista yhteiskunnan velvollisuutena. Vastaajan kotitalouteen kuuluvien henkilöiden tarkempi erittely tuottaa eri ryhmien välille tilastollisesti merkitseviä eroja ainoastaan taloudellisen tukemisen kohdalla. Puolison sekä lasten kanssa asuvilla vastaajilla on nimittäin huomattavasti pienempi riski yksin asuviin verrattuna mieltää vastuu yhteiskunnalle. Niillä, joilla on lapsia, on puolitoista kertaa suurempi riski kuin lapsettomilla mieltää vastuu vanhusten taloudellisesta tukemisesta yhteiskunnalle. Muiden avun muotojen kohdalla asenteissa ei ole tilastollisesti merkitseviä eroja.

Itsensä pienituloisiksi kokevilla on nelinkertainen riski itsensä varakkaiksi kokeviin verrattuna, ja terveyden tilansa huonoksi kokevilla noin 2,5-kertainen riski terveyden tilansa hyväksi kokeviin verrattuna kannattaa yhteiskunnan vastuuta vanhusten taloudellisessa tukemisessa. Koettu terveyden tila tuottaa tilastollisesti merkitseviä eroja myös vanhusten arkipäivän askareissa auttamisen ja hoivan kohdalla. Huonoksi tai erittäin huonoksi terveyden tilansa kokevilla on sekä arkipäivän askareissa että hoivan järjestämisessä noin kaksinkertainen riski hyvänä tai erittäin hyvänä terveyden tilaansa pitäviin nähden mieltää vastuu yhteiskunnalle. Maaseutumaisissa kunnissa asuvilla vastaajilla on kaupunkimaisissa kunnissa asuviin verrattuna pienempi riski pitää vanhusten taloudellista tukemista yhteiskunnan velvollisuutena. Tämä on mielenkiintoista, sillä ristiintaulukoinnissa tilastollinen kuntaryhmitys ei tuottanut merkitseviä eroja ryhmien välille.

Vastavuoroisuus-muuttujan kohdalla tilastollisesti merkitseviä eroja on kaikkien kolmen avun muodon kohdalla. Pyyteettömästi omaisiaan auttavilla on vastavuoroisuutta

odottaviin vastaajiin verrattuna yli kaksinkertainen riski kannattaa yhteiskunnan vastuuta vanhusten auttamisessa. Tulokset ovat hyvin mielenkiintoisia juuri siksi, että pyyteettömät auttajat – ne jotka eivät auttaessaan odota vastavuoroisuutta – suhtautuvat myönteisemmin yhteiskunnan vastuuseen.

Ehkä mielenkiintoisin tulos on se, että sukupuoli ei logistisessa regressioanalyysissä tuota tilastollisesti merkitseviä eroja toisin kuin ristiintaulukoinneissa. Kun muut muuttujat vakioidaan, ei sukupuolella siis ole tilastollisesti merkitsevää vaikutusta riskiin kannattaa yhteiskunnan vastuuta vanhusten auttamisessa minkään avun muodon kohdalla.

Johtopäätökset

Tässä artikkelissa olemme tarkastelleet suurten ikäluokkien hyvinvointivaltioon liittyviä asenteita vanhusten auttamisen järjestämistä koskevien mielipiteiden avulla. Artikkelin alussa kysyimme: Onko suurten ikäluokkien sisällä asenne-eroja erityyppisen auttamisen osalta ja mitkä tekijät mahdollisia eroja selittävät? Ovatko suuret ikäluokat tarkastelemiemme hyvinvointivaltion kannattamista mittaavien kysymysten perusteella hyvinvointivaltiomyönteisiä?

Suurten ikäluokkien sisäiset erot mielipiteissä tulevat esille sekä ristiintaulukoinnissa että logistisessa regressioanalyysissä. Logistisen regressioanalyysin perusteella suuret ikäluokat ovat sisäisesti kaikkein erimielisimpiä siitä, kuuluko vanhusten taloudellinen tukeminen yhteiskunnan vastuulle. Arkipäivän askareissa auttamisen ja etenkin hoivan kohdalla hajontaa on huomattavasti vähemmän. Suurten ikäluokkien sisäiset erot mielipiteissä tukevat Semi Purhosen (2007, 88) väitettä siitä, että suuret ikäluokat eivät ole asenteiltaan mikään täysin yhtenäinen sukupolvi.

Taustamuuttujien mukaisia mielipide-eroja on hyvinvointivaltioon liittyviä asenteita kartoittavissa tutkimuksissa selitetty erilaisten teorioiden avulla. Saturaatioteorian mukaan sellaiset keskiluokkaiset ominaisuudet, kuten korkea koulutus, arvostettu ammattiasema ja hyvät tulot, lisäävät kielteistä suhtautumista hyvinvointivaltioon (Muuri 2007, 32). Suurten ikäluokkien vanhusten auttamisen järjestämistä koskevia asenteita selitettäessä saturaatioteoria ei kuitenkaan toimi, sillä edellä mainitut

taustamuuttajat eivät tuota tilastollisesti merkitseviä eroja ryhmien välille.

Peruuttamattomuusteorian mukaan taas hyvinvointivaltion laajeneminen lisää sen suosiota (ks. Ervasti 1998, 167). Peruuttamattomuusteoria toimii saturaatioteoriaa paremmin, ainakin jos sen, että suurten ikäluokkien mielipiteiden kallistuminen yhteiskunnan vastuun suuntaan, tulkitaan liittyvän hyvinvointivaltion laajenemiseen ja siihen, että he ovat voineet ja voivat tulevaisuudessa hyötyä hyvinvointivaltiosta.

Tietyiltä osin suurten ikäluokkien vanhusten auttamisen järjestämiseen liittyviä mielipiteitä on mahdollista selittää intressiteorialla, jonka mukaan hyvinvointivaltion kannatus on sidoksissa siihen, hyötyykö vastaaja hyvinvointivaltiosta vai ei (ks. esim. Kangas 1997; Jæger 2006). Logistisessa regressioanalyysissä koettu pienituloisuus ja koettu huono terveyden tila nimittäin lisäävät riskiä kannattaa vanhusten taloudellisen tukemisen järjestämisessä yhteiskunnan vastuuta. Intressiteoria ei kuitenkaan ole mikään kaikenkattava selitysmalli, sillä esimerkiksi vastaajan tulot eivät tuota ryhmien välille tilastollisesti merkitseviä eroja.

Suurten ikäluokkien on väitetty olevan hyvinvointivaltion kannattajia (esim. Karisto 2005, 33), ja analyysimme tulokset tukevat tätä väitettä. Tulosten mukaan suuret ikäluokat nimittäin mieltävät vanhusten taloudellisen tukemisen selkeimmin yhteiskunnan vastuuksi ja käytännön auttamisen sekä yhteiskunnan että perheen vastuuksi. Hoivan kohdalla näkemykset jakautuvat tasaisemmin kahden edellä mainitun välillä. Huomioitavaa on, että yksinomaan perheen vastuuksi auttamisen ja tukemisen mieltää jokaisen avun muodon kohdalla vain harva.

Mielenkiintoinen kysymys liittyy siihen, poikkeavatko suuret ikäluokat hyvinvointivaltioon liittyvien mielipiteidensä osalta muista. Raha-automaattiyhdistyksen kyselyssä kysyttiin suomalaisilta (ks. Pessi 2008, 4) sitä, minkä tahojen tulisi auttaa apua tarvitsevia yksinäisiä vanhuksia ja pyydettiin merkitsemään kolme keskeisintä tahoja. Valittaviksi tahoiksi annettiin julkinen palvelusektori, kansalaisjärjestöt, seurakunta, kirkko, ihmisen oma lähipiiri, lähinaapuruston ihmiset ja yritysten sosiaalinen vastuu. Vastaajista 84 prosenttia valitsi auttavaksi tahoksi julkisen palvelusektorin ja 93 prosenttia lähipiirin. (Mts. 26–27.) Edellä mainitussa kyselyssä painottuvat siis sekä julkinen sektori että lähipiiri. Molemmat painottuvat myös suurten ikäluokkien kohdalla, sillä heistä hieman yli puolet on sitä mieltä, että vastuu vanhusten

arkipäivän askareissa auttamisesta kuuluu sekä perheelle että yhteiskunnalle.

Arkipäivän askareissa auttaminen on kolmesta avun muodosta ainoa, jossa enemmistö suurista ikäluokista korostaa yhteiskunnan sijaan sekä perheen että yhteiskunnan vastuuta.

Hoivan osalta mielenkiintoisia ovat Päijät-Hämeen alueellisen hyvinvointibarometrin tulokset, joiden mukaan ainoastaan noin 5 prosenttia vastaajista olisi valmiita kantamaan päävastuun läheistensä hoivaamisesta (Haapola ym. 2006, 39). Vastaavasti suurista ikäluokista noin 4 prosenttia mieltää vanhusten hoivaamisen olevan pääasiassa tai yksinomaan perheen vastuulla. On kuitenkin syytä alleviivata kahden edellä tehdyn vertailun ongelmallisuutta. Raha-automaattiyhdistyksen kyselyssä ei ole kysytty nimenomaisesti, kenen vastuulle kuuluu vanhusten auttaminen arkipäivän askareissa, eikä Päijät-Hämeen hyvinvointibarometrissa ole kysytty vastaavaa hoivan osalta. Toisin sanoen kovin pitkälle meneviä johtopäätöksiä suurten ikäluokkien vanhusten arkipäivän askareissa auttamista ja hoivaamista koskevien mielipiteiden poikkeuksellisuudesta ei voi näiden vertailutietojen perusteella tehdä.

European Social Surveyn kolmannen kierroksen Suomen osa-aineistossa on kysytty, kenen vastuulle suomalaiset mieltävät iäkkäiden ihmisten riittävän elintason turvaamisen kuuluvan (Jowell ym. 2007). Tämän aineiston mukaan 63,2 prosenttia suomalaisista mieltää vastuun valtiolle tai kunnalle ja tulosten voidaan nähdä antavan tukea sellaisille väitteille, joiden mukaan iäkkäille suunnatut hyvinvointiedut ovat ylipäättään suosittuja (esim. Coughlin 1980). Tärkeintä kuitenkin on, että osuus on lähes sama kuin suurilla ikäluokilla, joista 62,4 prosenttia mieltää vastuun vanhusten taloudellisesta tukemisesta yhteiskunnalle. Tämä viittaisi siihen, että vaikka suuret ikäluokat vaikuttavat olevan vanhusten auttamiseen liittyvien asenteidensa osalta hyvinvointivaltiomyönteisiä, eivät he välttämättä ole poikkeuksellisen hyvinvointivaltiomyönteisiä.

Mielipidetutkimusten luotettavuuteen on kuitenkin syytä suhtautua varauksella.

Vastausten on esimerkiksi todettu olevan sidoksissa siihen, kuinka yleisellä tasolla kysymykset on kysytty ja miten ne on muotoiltu. On todettu, että yleisen tason kysymyksiin vastattaessa painottuu solidaarisuus ja yksityiskohtaisiin kysymyksiin vastattaessa itsekkyyks. (Kangas 1997, 191–192.) On myös väitetty, että yleisellä tasolla

kysytyihin kysymyksiin vastataan ideologioiden ja konkreettisiin kysymyksiin arkikokemusten sekä oman edun pohjalta (Svallfors 1996, 44–46). Tässä artikkelissa tarkastelun kohteena olevat mielipidekysymykset ovat suhteellisen yksityiskohtaisia sekä konkreettisia ja merkittävä kysymys on: ovatko suuret ikäluokat vastanneet väitekysymyksiin ajatellen autettavina vanhuksina itseään, omia vanhempiaan, isovanhempiaan vai ”keitä tahansa”.

Voidaan epäillä, että huomattava osa suurista ikäluokista on vastannut ajatellen vanhuksina itsensä sijaan jonkun muun henkilön. Suuri osa heistä on nimittäin nähnyt omat vanhempansa eläkkeellä ja palveluita tarvitsevina vanhuksina. Suurten ikäluokkien jäsenistä valtaosa sitä vastoin on vielä terveyden tilaltaan hyväkuntoisia ja ehkä aika, jolloin he eivät enää tule itsenäisesti toimeen, tuntuu olevan vielä kaukana. Toisaalta logistisessa regressioanalyysissä se, onko suuriin ikäluokkiin kuuluvien vastaajien vanhemmista jompikumpi tai molemmat elossa, ei tuota yhdenkään avun muodon kohdalla tilastollisesti merkitseviä eroja riskissä kannattaa yhteiskunnan vastuuta. Näin ollen on mahdollista, että suuret ikäluokat eivät ole mieltäneet kysymyksen tarkoittavan ainakaan vanhempiaan.

Tulosten luotettavuuden osalta on vielä huomioitava, että ihmiset saattavat vastata mielipidekysymyksiin sen mukaan, minkä he ajattelevat olevan yleisesti hyväksyttyä ja siis sosiaalisesti ”oikein” (vrt. Kangas 1997). Euroopan maita vertailevassa tutkimuksessa ilmeni, että Etelä-Euroopan maissa koetaan suurempaa auttamisvelvollisuutta kuin muualla Euroopassa, mutta Pohjois-Euroopassa autetaan käytännössä enemmän (Fokkema ym. 2008). Ihmisten auttamista koskevat asenteet ja varsinainen auttaminen voivat siis poiketa toisistaan eivätkä mielipiteet välttämättä ennusta käyttäytymistä.

Kirjallisuus

Allardt, Monica, Sihvo, Tuire & Uusitalo, Hannu (1992) Mitä mieltä hyvinvointivaltioista? Suomalaisten sosiaaliturvamielipiteet 1975–1991. Sosiaali- ja terveystieteiden tutkimuksia 17. Helsinki: Sosiaali- ja terveystieteiden tutkimuskeskus.

Borg, Sami & Ruostetsaari, Ilkka (2002) Suuret ikäluokat ja valta. Hyvinvointikatsaus 2/2002, 51–58.

Coughlin, Richard (1980) Ideology, Public Opinion and Welfare Policy: Attitudes toward Taxes and Spending in Industrial Countries. Berkeley: University of California.

Erola, Jani, Wilska, Terhi-Anna & Ruonavaara, Hannu (2004) Johdanto. Teoksessa Jani Erola & Terhi-Anna Wilska (toim.) Yhteiskunnan moottori vai kivireki? Suuret ikäluokat ja 1960-lukulaisuus. Jyväskylä: Minerva Kustannus, 13–28.

Ervasti, Heikki (1998) Yhteiskuntaluokat, individualistinen kritiikki ja hyvinvointipalveluiden kannatus. Janus 6 (1998): 2, 167–187.

Fokkema, Tineke, ter Bekke, Susan & Dykstra, Pearl A. (2008) Solidarity between parents and their adult children in Europe. Amsterdam: Netherlands Interdisciplinary Demographic Institute.

Forma, Pauli (1998) Mielipiteiden muutos ja pysyvyys. Suomalaisten mielipiteet hyvinvointivaltioista, sosiaaliturvasta ja hyvinvointipalveluista vuosina 1992 ja 1996. Helsinki: Stakes.

Forma, Pauli (2006) Niin hyvinä kuin huonoinakin aikoina. Suomalaisten sosiaalipolitiikkaa koskevat mielipiteet vuonna 2004. Teoksessa Mikko Kautto (toim.) Suomalaisten hyvinvointi 2006. Helsinki: Stakes, 160–184.

Forma, Pauli & Saarinen, Arttu (2008) Väestön mielipiteet sosiaaliturvasta vuonna 2006. Teoksessa Pasi Moisio, Sakari Karvonen, Jussi Simpura & Matti Heikkilä (toim.) Suomalaisten hyvinvointi 2008. Helsinki: Stakes, 162–177.

Gentrans (2009) Sukupolvien ketju – Suuret ikäluokat ja sukupolvien väliset vaihdot Suomessa.

Haapola, Ilkka, Karisto, Antti & Konttinen, Riikka (2006) Huomaamaton Hämeen helmi. Päijät-Hämeen alueellisen hyvinvointibarometrin 2005 tuloksia. Lahti: M&P Paino.

Haavio-Mannila, Elina, Roos, J.P. & Rotkirch, Anna (2004) Olivatko suuret ikäluokat muutoksen moottoreita? Sukupolven, periodin ja iän erittelyä seksin, politiikan ja vapaa-ajan suhteen. Teoksessa Jani Erola & Terhi-Anna Wilska (toim.) Yhteiskunnan moottori vai kivireki? Suuret ikäluokat ja 1960-lukulaisuus. Jyväskylä: Minerva Kustannus, 215–238.

Hellsten, Katri, Kalliomaa-Puha, Laura, Komu, Merja & Saksllin, Maija (2006) Suomalaisen hoivan monet muodot. Sosiaali- ja terveysturvan selosteita 55/2006. Helsinki: KELAn tutkimusosasto.

Hoikkala, Tommi (1999) Suuret ikäluokat ja työ. Teoksessa Raimo Parikka (toim.) Suomalaisen työn historiaa. Korvesta konttoriin. Helsinki: SKS, 395–426.

Jowell, Roger & the Central Co-ordinating Team (2007) European Social Survey 2006/2007: Technical Report, London: Centre for Comparative Social Surveys, City University.

Julkunen, Raija (2005) ”Suurten ikäluokkien sankariteko”. Teoksessa Antti Karisto (toim.) Suuret ikäluokat. Tampere: Vastapaino, 273–297.

Julkunen, Raija (2006) Kuka vastaa? Hyvinvointivaltion rajat ja julkinen vastuu. Helsinki: Gummerus.

Jæger, Mads Meier (2006) What Makes People Support Public Responsibility for Welfare Provision: Selfinterest or Political Ideology? A Longitudinal Approach. *Acta Sociologica* 49 (3), 321–338.

Kallio, Johanna (2007) Kansalaisten asennoituminen kunnallisten palvelujen markkinoistumiseen vuosina 1996–2004. *Yhteiskuntapolitiikka* 72 (3), 239–255.

Kangas, Olli (1997) Self-Interest and the Common Good. The Impact of Norms, Selfishness and Context in Social Policy Opinions. *Journal of Socioeconomics* 26 (5), 475–494.

Karisto, Antti, Takala, Pentti & Haapola, Ilkka (1998) Matkalla nykyaikaan. Elintason, elämäntavan ja sosiaalipolitiikan muutos Suomessa. Helsinki: WSOY.

Karisto, Antti (2005) Suuret ikäluokat kuvastimessa. Teoksessa Antti Karisto (toim.) *Suuret ikäluokat*. Tampere: Vastapaino, 17–60.

Kauppila, Juha (1996) Koulutus elämäntavan rakentajana. Teoksessa Ari Antikainen & Hannu Huotelin (toim.) *Oppiminen ja elämän historia*. Jyväskylä: Gummerus, 45–108.

Mannheim, Karl (1952) The Problem of Generations. Teoksessa Karl Mannheim: *Essays on the Sociology of Knowledge*. Alkuperäispainos 1928. London: Routledge & Kegan Paul, 276–322.

Moisio, Pasi, Karvonen, Sakari, Simpura, Jussi & Heikkilä, Matti (2008) Johdanto. Teoksessa Pasi Moisio, Sakari Karvonen, Jussi Simpura & Matti Heikkilä (toim.) *Suomalaisten hyvinvointi 2008*. Helsinki: Stakes, 14–27.

Muuri, Anu (2007) Vaikuttaako palveluiden käyttö mielipiteisiin sosiaalipalvelujärjestelmästä? *Yhteiskuntapolitiikka* 72 (1), 22–34.

Muuri, Anu (2008) Sosiaalipalveluja kaikille ja kaiken ikää? Tutkimus suomalaisten mielipiteistä ja kokemuksista sosiaalipalveluista sekä niiden suhteesta legitimitettiin. Jyväskylä: Gummerus.

Pessi, Anne Birgitta (2008) Suomalaiset auttajina ja luottamus avun lähteisiin. RAY:n juhlavuoden kansalaiskyselyjen tulokset. Avustustoiminnan raportteja 19. Helsinki: Yliopistopaino.

Purhonen, Semi (2005) Sukupolvikokemukset, sukupolvitietoisuus ja eliitti: Sukupolvien ”ongelma” suurten ikäluokkien elämäntarinoissa. Teoksessa Antti Karisto (toim.) Suuret ikäluokat. Tampere: Vastapaino, 222–269.

Purhonen, Semi (2007) Sukupolvien ongelma. Tutkielmia sukupolven käsitteestä, sukupolvitietoisuudesta ja suurista ikäluokista. Helsinki: Yliopistopaino.

Roos, J.P. (1987) Suomalainen elämä. Tutkimus tavallisten suomalaisten elämäkerroista. Helsinki: SKS.

Roos, J.P. (2005) Laajat ja suppeat sukupolvet. Sukupolvi liikkeitä suurten ikäluokkien ympärillä. Teoksessa Antti Karisto (toim.) Suuret ikäluokat. Tampere: Vastapaino, 208–221.

Savioja, Hannele, Karisto, Antti, Rahkonen, Ossi & Hellsten, Katri (2000) Suurten ikäluokkien elämäntarinoita. Teoksessa Eino Häkkinen & Jouni Tuomi (toim.) Suomalainen elämäntarinoita. Helsinki: Tammi, 58–73.

Sihvo, Tuire & Uusitalo, Hannu (1993) Mielipiteiden uudet ulottuvuudet. Suomalaisten hyvinvointivaltiota, sosiaaliturvaa sekä sosiaali- ja terveyspalveluja koskevat asenteet vuonna 1992. Helsinki: Stakes.

Svallfors, Stefan (1996) Välfärdsstatens moraliska ekonomi. Välfärdsopinionen i 90-talet Sverige. Umeå: Boréa.

Virtanen, Matti (2005) Suuret ikäluokat sukupolvena. Teoksessa Antti Karisto (toim.) Suuret ikäluokat. Tampere: Vastapaino, 197–207.

”Mulla on siis hyvin selvät käsitykset siinä, että siis mitään velvollisuutta [auttaa sukulaisia] ei ole kumpaankaan suuntaan. Mutta mielelläni mä teen sitä molempiin suuntiin. - - se lopullinen vastuu niin kyll se yhteiskunnalla mun mielestä on, et ei sitä voi mitenkään syyllistää ketään muuta siitä.” (Mies H05, Sukupolvien ketju -hankkeen haastatteluaineisto)

Suurin ikäluokkiin kuuluvan mieshaastateltavan vastaus kysymykseen, onko vanhusten hoivavastuu perheellä vai yhteiskunnalla ja ovatko isovanhemmat velvollisia hoitamaan lapsenlapsia. Haastateltavalla on kaksi biologista tytärtä ja kaksi lastenlasta.

Vaikuttaako asenne auttamiseen? Suuret ikäluokat ja lastenlasten hoito²

Mirkka Danielsbacka

Tiivistelmä

Artikkelissa käsitellään Tilastokeskuksen Sukupolvien ketju -tutkimushankkeelle keräämän kyselylomakeaineiston pohjalta suomalaisten vuosina 1945–50 syntyneiden suurten ikäluokkien lastenlastenhoitoa koskevia auttamisasenteita ja heidän aikuisille lapsilleen antamaa lastenhoitoapua. Artikkelin teoreettinen viitekehys pohjautuu suuria ikäluokkia koskevaan tutkimukseen, auttamisasenteisiin liittyvään tutkimukseen sekä evoluutioteoreettiseen perhetutkimukseen. Tutkimuksen pääasiallinen huomio kiinnittyy siihen, mikä yhteys koetulla lastenlastenhoitoon liittyvällä velvollisuusasenteella ja annetulla avulla on keskenään. Analyysistä selviää, että valtaosa suurista ikäluokista on sitä mieltä, että pienten lastenlasten hoitaminen ei ole isovanhempien velvollisuus, mutta tästä huolimatta suurin osa suuriin ikäluokkiin kuuluvista isovanhemmista antaa satunnaista lastenhoitoapua paljon. Miehistä selvästi naisia suurempi osa suhtautuu myönteisesti velvollisuusväittämään, mutta käytännössä isoäidit antavat lastenhoitoavusta suurimman osan. Asenteen ja annetun avun välillä on selkeä epäsuhta, joka tulee ymmärrettäväksi kahden selitysmallin avulla. Asenteet todennäköisesti kumpuavat suurten ikäluokkien hyvinvointivaltioon liittyvistä mielipiteistä, mutta lapsille annettu lastenhoitoapu – keinona investoida lastenlapsiin – selittyy evolutiivisten sukulaivalinnan teorian ja vanhemmuuden investointi -teorian avulla.

Johdanto

Hyvinvointivaltion kehittymisen myötä erityisesti Pohjoismaissa valtiolliset sosiaalipalvelujärjestelmät on nähty ratkaisuna, joilla voidaan siirtää vastuu kansalaisten hyvinvoinnista, toimeentulosta ja hoivasta perheiltä valtiolle (Muuri 2006, 226–227). Hyvinvointivaltio ei kuitenkaan selviä tehtävästään ilman epävirallista sektoria, eivätkä julkinen ja yksityinen vastuu ole toisensa poissulkevia (Julkunen 2008, 30, 109–110; Muuri 2008, 50). Perheellä siis on merkitystä ihmisten välisissä auttamissuhteissa. Tässä artikkelissa tarkastelen suomalaisten vuosina 1945–50 syntyneiden suurten ikäluokkien lastenlastenhoitoa koskevia auttamisasenteita ja heidän antamaansa lastenhoitoapua.

Teoreettisesti artikkeli kytkeytyy suuria ikäluokkia koskevaan tutkimukseen, auttamisasenteita koskevaan tutkimukseen ja evoluutioteoreettiseen perhetutkimukseen.

Käsittelen isovanhempien ja lastenlasten suhdetta kolmen perhesukupolven

² Artikkelissa on käytetty Suomen Akatemian rahoittaman Sukupolvien ketju -tutkimushankkeen aineistoja (29885301, 2006–2009).

(isovanhempi, vanhempi, lapsi) välisenä suhteena eli ymmärrän sukupolvet ensisijaisesti biologisten sukulaisuussuhteiden ketjuna (Attias-Donfut & Arber 2000, 2–3). Koska tutkimukseni kohteena ovat suuret ikäluokat, ei yhteiskunnallisen tai sosiologisen sukupolven ulottuvuutta kuitenkaan voi täysin sivuuttaa.

Suuret ikäluokat on mielletty yhteiskunnalliseksi sukupolveksi, mikä merkitsee sitä, että heitä saattaa yhdistää muukin kuin ainoastaan sama syntymäkohortti (Purhonen 2007, 99). Suuret ikäluokat kasvoivat Suomessa samanaikaisesti hyvinvointivaltion nousun kanssa. He kokivat lisäksi voimakkaan arvomurroksen, johon liittyi muun muassa naisten ja miesten tasa-arvon korostuminen sekä naisten työssäkäynnin mahdollistuminen lasten päivähoitopalveluiden kehittymisen myötä. (Roos 1987; Erola 2004; Karisto 2005; Purhonen ym. 2008; Hiilamo 2006.) Suurten ikäluokkien arvoissa ja asenteissa saattaa siis olla tiettyjä erityispiirteitä, jotka johtuvat yhteisestä sukupolvivaikutuksesta. Suuria ikäluokkia onkin kutsuttu ”hyvinvointivaltion kasvateiksi ja kannattajiksi” (Karisto 2005, 33; vrt. kuitenkin Tanskanen & Danielsbacka 2009), jolla saattaa olla vaikutusta myös heidän lastenlasten hoitamista koskeviin auttamisasenteisiinsa.

Aikaisemmissa tutkimuksissa (Lee ym. 1994; Klein Ikkink ym. 1999; Stein ym. 1998) on havaittu, että juuri perheenjäseniin kohdistuvalla hoivavelvollisuuden tunteella voi olla vaikutusta annettuun epäviralliseen huolenpitoon. Näiden tutkimusten mukaan, mitä enemmän hoivavelvollisuutta tunnetaan, sitä enemmän apua myös käytännössä annetaan. Mieliäpidetutkimuksia on kuitenkin usein kritisoitu siitä, että ihmisillä on tapana vastata asenne- tai mieliäpidettäisiin yleisesti hyväksytyllä tavalla, jolloin toteutunut toiminta voi olla kaukana kerrotusta mieliäpiteestä (Kangas 1997; ks. myös Pessi & Saari 2008, 19). Samoin asennetutkimusten kohdalla on otettava huomioon kysytyn asian yhteys vastaajan omaan elämään, sillä ihmisten yleiset mieliäpiteet usein pohjautuvat enemmän arvoihin ja ideologioihin, kun taas konkreettisten mieliäpiteiden pohjana ovat omat arkikokemukset ja intressit (Svallfors 1996, 44–46). Ongelmistaan huolimatta asenne- ja mieliäpidetutkimuksilla on vahva asema, sillä esimerkiksi hyvinvointivaltion kannatuspohjaa mitataan ja käytännön sosiaalipoliittisia toimia suunnitellaan usein niiden pohjalta (Forma & Saarinen 2008; Moisio ym. 2008; Muuri 2008; Allardt ym. 1992, 10).

Biologisten sukulaisten välistä auttamiskäyttäytymistä on evoluutioteoreettisen tutkimuksen piirissä selitetty sukulaisvalinnan teoriolla. Teoria ennustaa muun muassa, että läheisempiä geneettisiä sukulaisia autetaan todennäköisemmin kuin kaukaisempia ja että apu kulkee lisääntymissuunnassa alaspäin. Sukulaisvalinnan teorian muotoilijan William D. Hamiltonin (1964a; 1964b) mukaan keskeistä altruistiselle suhteelle on auttajan ja autettavan välinen sukulaisuusaste sekä auttamisen hyödyn ja kustannusten välinen suhde. Lähisukulaista auttamalla yksilö voi edistää omien geeniensä selviytymistä, jolloin päämääränä on yksilön kokonaiskelpoisuuden (*inclusive fitness*) lisääminen lähisukulaisten lisääntymismenestystä (*indirect fitness*) tukemalla (ks. myös Sarmaja 2003; Sanderson 2001, 220–221). Robert Triversin (1972) vanhemmuuden investointi -teoria, jolla tarkoitetaan kaikkia vanhemman panostuksia jälkeläisiinsä, tukee ajatusta, jonka mukaan (iso)vanhemmat voivat lisätä kokonaiskelpoisuuttaan investoimalla omiin lapsiinsa ja lastenlapsiinsa (ks. myös Coall & Hertwig 2009).

Ihmiset tuskin miettivät sukulaisia auttaessaan geeniensä menestystä. Juuri tässä onkin koko evoluutioteoreettiseen tutkimukseen pohjaavan selitysmallin ydin. Se perustuu pitkälti tiedostamattomiin käyttäytymistäipumuksiin, jotka ovat olleet ihmislajin aikaisemmassa elinympäristössä lisääntymismenestyksen kannalta hyödyllisiä. Tunteiden ja vaistojen myötävaikutuksella nämä käyttäytymismuodot näkyvät edelleen ihmisten toiminnassa. (Hrdy 1999, 114.) Sukulaisten välistä auttamista voidaan toki selittää muun muassa psykologisten, sosiaalipsykologisten ja sosiologisten teorioiden avulla, mutta usein ne ovat evoluutioteoreettisesta lähestymistavasta johdettavissa olevia välittömiä selityksiä (ks. Heikkilä 2009, 11–12). Näin on esimerkiksi silloin, kun selitetään isovanhemman lapselleen tarjoamaa lastenhoitoapua hänen lapsenlapsensa tunteman kiintymyksen avulla (ks. Bengtson 2001, 8–9). Tunteen syntymisen syy nimittäin selviää evoluutioteoreettisella selitysmallilla. Kiintymys ja hoiva omia jälkeläisiä kohtaan ovat oman geneettisen perimän jatkumisen näkökulmasta selvästi hyödyllisempiä kuin hoiva esimerkiksi omia vanhempia tai isovanhempia kohtaan.

Aineisto ja menetelmät

Tutkin suurten ikäluokkien mielipiteiden ja toteutuneen toiminnan yhteyttä lastenlasten hoitoon liittyvien kysymysten avulla. Tutkimuskysymykseni ovat: Kokevatko suuret ikäluokat lastenlasten hoidon isovanhemman velvollisuudeksi ja mitkä tekijät

mielipiteeseen vaikuttavat? Miten paljon suuriin ikäluokkiin kuuluvat isovanhemmat käytännössä hoitavat lastenlapsiaan ja mitkä tekijät annettuun apuun vaikuttavat? Mikä on lastenlastenhoitoasenteen ja annetun avun yhteys?

Tutkimusaineistonani on Tilastokeskuksen Sukupolvien ketju -tutkimushankkeelle keräämä suurille ikäluokille suunnattu kyselylomakeaineisto. Aineisto koostuu vuosina 1945–1950 syntyneitä suuria ikäluokkia edustavasta satunnaisotoksesta. Perusjoukkona olivat kaikki Suomessa asuvat ja Suomessa vuosina 1945–1950 syntyneet naiset ja miehet Ahvenanmaalla asuvat pois lukien. Aineiston keruu toteutettiin postikyselyinä maaliskuu- toukokuussa vuonna 2007 ja kyselyyn vastaajia oli yhteensä 1 115 (vastausprosentti 56). Vastaamattomuuden syistä ei ole saatu kovin paljon tietoa, mikä on tavallista postikyselyissä. Vastauksen merkityksestä on näin ollen vaikea tehdä tarkkoja päätelmiä. Aineiston edustavuuteen liittyvinä huomioina voidaan kuitenkin sanoa, että naiset ovat aineistossa yliedustettuina, siviilisäädyn mukaan naimisissa olevat ovat hieman yliedustettuina ja koulutuksen mukaan aineiston edustavuudessa näkyy se, että korkeampi koulutus lisää vastausaktiivisuutta. (Haavio-Mannila ym. 2009, 20–24). Annettua lastenhoitoapua koskevia analyysejä varten olen seulonut alkuperäisestä aineistosta ne vastaajat, joilla on biologisia lastenlapsia (n=526).

Ensimmäiseksi tarkastelen selitettävänä muuttujana väitekysestä ”Isovanhempien velvollisuus on hoitaa pieniä lastenlapsia”. Viisiluokkaisen vastausvaihtoehdon (1=täysin samaa mieltä ... 5=täysin eri mieltä) olen koodannut kolmiluokkaiseksi (1=täysin ja jokseenkin samaa mieltä, 2=ei samaa eikä eri mieltä, 3= täysin ja jokseenkin eri mieltä). Kysymys on osittain ongelmallinen, sillä lastenlasten hoito saatetaan kokea velvollisuuden sijaan pikemminkin oikeudeksi. Aineisto kuitenkin asettaa omat rajoituksensa. Aineistossa ei nimittäin ole muita mielipidekysymyksiä, joiden voisi tulkita heijastavan vastaajan lastenlastenhoitoon liittyviä mielipiteitä.

Toinen selitettävä muuttuja koskee annettua lastenhoitoapua. Vastaajan antama lastenhoitoapu -muuttujan olen muodostanut summaamalla vastaajan kaikki vastaukset kysymykseen ”Kuinka usein hoiti ensimmäisen [toisen, kolmannen ja neljännen] lapsen lapsia viimeisen 12 kuukauden aikana”. Vastausvaihtoehdot ovat kunkin neljän lapsen kohdalla 1–6 kertaa, 7–12 kertaa, 13–25 kertaa ja yli 25 kertaa. Vastaukset on luokiteltu uudelleen seuraavasti: 1=ei ole antanut lastenhoitoapua yhtään, 2=1–12 kertaa eli on

antanut lastenhoitoapua yhdelle lapselle 7–12 kertaa tai kahdelle lapselle 1–6 kertaa, 3=13–25 kertaa eli on antanut vähintään yhdelle lapselle lastenhoitoapua 13–25 kertaa, kahdelle lapselle 7–12 kertaa, kolmelle lapselle 1–6 kertaa tai kahdelle lapselle 1–6 kertaa ja yhdelle 7–12 kertaa, 4=yli 25 kertaa eli on antanut vähintään yhdelle lapselle lastenhoitoapua yli 25 kertaa, kahdelle lapselle 13–25 kertaa ja 1–6 kertaa tai molemmille 7–12 kertaa, kolmesta lapsesta kahdelle 1–6 kertaa ja yhdelle 7–12 kertaa tai neljälle lapselle 1–6 kertaa viimeisen vuoden aikana.

Taustamuuttujina käytän seuraavia muuttujia: vastaajan sukupuoli, kuinka monta biologista lasta vastaajalla on, kuinka monta biologista lastenlasta vastaajalla on, vastaajan sosioekonominen asema, vastaajan siviilisäätö ja vastaajan keskimääräinen etäisyys lapsenlapsiinsa. Vastaajan keskimääräinen etäisyys lapsenlapsiinsa -muuttujan olen muodostanut summaamalla keskiarvokomentoa käyttäen yhteen vastaajan etäisyyden lapsiinsa (maksimissaan neljään), joilla on lapsia. Muuttuja on karkea, sillä se pelkistää vastaajan etäisyseroja eri lastenlasten välillä. Sen avulla on kuitenkin mahdollista tehdä jonkinlaisia oletuksia etäisyyden yhteydestä lastenlasten hoitoon. Taulukossa 1 esitetään taustamuuttujien prosenttijakaumat kaikkien vastaajien sekä pelkkien isovanhempien osalta.

Taulukko 1. Taustamuuttujien jakaumat. (%)

	Koko aineisto	Isovanhemmat
Sukupuoli		
Nainen	56	57
Mies	44	43
Biologisia lapsia		
Ei	26	
1 lapsi	15	14
2 lasta	34	46
3 lasta	17	27
4 lasta tai enemmän	8	12
Biologisia lapsenlapsia		
Ei	51	
1 lapsenlapsi	10	22
2 lastenlasta	15	31
3 lastenlasta	9	18
4 lastenlasta	6	11
5 lastenlasta tai enemmän	9	18
Vastaajan sosioekonominen asema		
Ylempi toimihenkilö	16	16
Alempi toimihenkilö	29	29
Työntekijä	18	18
Yrittäjä	8	7
Eläkeläinen	16	16
Työtön tai opiskelija	13	13
Vastaajan siviilisääty		
Avo- tai avioliitto tai rekisteröity parisuhde	73	82
Naimaton, eronnut tai leski	27	18
Vastaajan keskimääräinen etäisyys lapsenlapsiin		
0-9 kilometriä		25
10-49 kilometriä		33
yli 50 kilometriä		42

Lähde: Sukupolvien ketju, Suurten ikäluokkien kyselylomakeaineisto

Painottamaton aineisto

Kyselylomakeaineistoa analysoidessani käytän menetelminä jakaumatason tarkasteluja, ristiintaulukointia, korrelaatiota sekä logistista regressioanalyysia. On huomattava, että korrelaatiokertoimen avulla saadaan selville kahden muuttujan (mielipiteen ja avun) yhteys toisiinsa, mutta ei yhteyden suuntaa eli sitä, kumpi muuttuja vaikuttaa kumpaan. Tämän vuoksi myös logistinen regressioanalyysi on tärkeä, sillä sen avulla yhteyden suunnasta voidaan tehdä jotain oletuksia. Lisäksi tarkastelen logistisen regressioanalyysin avulla useamman taustamuuttujan yhteyksiä sekä mielipiteeseen lastenlastenhoitovelvollisuudesta että annettuun apuun. On tärkeää huomioida, että

logistisen regressioanalyysin tulokset, niin sanotut vedonlyöntisuhteiden suhteet, kertovat tarkasteltavan tapahtuman suhteellisesta todennäköisyydestä tutkitussa ryhmässä verrattuna vertailuluokkaan. Kyse ei siis ole toteutuneista havainnoista kuten esimerkiksi ristiintaulukoinneissa. Muodostan logistisen regressioanalyysin vaiheittaisena, jolloin elaboroin pääselittävän muuttujan vaikutusta eli tarkastelen miten muiden taustamuuttujien vakiointi vaikuttaa pääselittävän ja selitettävän muuttujan yhteyteen. Analyyseissa käytän aineistossa mukana olevaa analyysipainoa. Paino on Tilastokeskuksen muodostama ja se korjaa vastauskadon aiheuttamaa vinoumaa aineistossa. Painotus on tehty sukupuolen, syntymävuoden ja siviilisäädyn mukaan. Suurimman painon saivat yksinäiset miehet ja pienimmän naimisissa olevat naiset.

Artikkeli etenee niin, että ensiksi käsittelen suurten ikäluokkien mielipiteitä isovanhempien velvollisuudesta lastenlasten hoitoon. Sitten tarkastelen toteutunutta toimintaa eli annettua lastenhoitoapua. Tämän jälkeen selvitän mielipiteen ja toteutuneen lastenhoitoavun yhteyttä. Lopuksi vedän artikkelin tulokset yhteen sekä pohdin annetun avun ja velvollisuusmielipiteen yhteyttä teoreettisten selitysmallien pohjalta.

Asenteet isovanhempien velvollisuudesta lastenlasten hoitoon

Taulukosta 2 havaitaan, että suurista ikäluokista 25 prosenttia on sitä mieltä, että isovanhempien velvollisuuksiin kuuluu pienten lastenlasten hoitaminen. Miltei puolet sitä vastoin on joko täysin tai jokseenkin eri mieltä väitteen kanssa. Tulos noudattelee aikaisempia tutkimuksia, joissa on havaittu, ettei sukulaisista huolehtimista mielletä yksinomaan perheen vastuuksi. Tosin huomattavasti suurempi osa, ainakin suurista ikäluokista, näkee lastenlasten hoidon isovanhempien velvollisuutena kuin esimerkiksi vanhustenhoivan yksinomaan perheen velvollisuutena (Tanskanen & Danielsbacka 2009; ks. myös Fokkema 2008, 37).

Taulukko 2. Isovanhempien velvollisuus on hoitaa pieniä lapsenlapsia (%)

	Miehet	Naiset	Yhteensä
Täysin tai jokseenkin samaa mieltä	30	21	25
Ei samaa eikä eri mieltä	26	24	25
Täysin tai jokseenkin eri mieltä	45	55	50

$p < 0,01$

Lähde: Sukupolvien ketju, Suurten ikäluokkien kyselylomakeaineisto

Painotettu aineisto

Kun suurten ikäluokkien mielipiteitä verrataan yli 50-vuotiaisiin eurooppalaisiin, tai vielä tarkemmin pohjoiseurooppalaisiin, erottuvat he näistä jokseenkin selkeästi. Sukulaisten välistä auttamista Euroopan maissa käsittelevän tutkimuksen mukaan samankaltaisen isovanhempien lastenlastenhoitovelvollisuutta koskevan kysymyksen³ kanssa erimielisimpiä ovat pohjoiseurooppalaiset. Missään maassa väitteen kanssa ei kuitenkaan olla yhtä paljon eri mieltä kuin Suomessa. Ainoastaan hollantilaiset tulevat edes lähelle Suomen suurten ikäluokkien lukua, sillä Hollannissa 42 prosenttia yli 50-vuotiaista ei pidä isovanhempien velvollisuutena auttaa pienten lastenlastensa vanhempia lastenhoidossa. Keski- ja Etelä-Euroopassa taas selvästi pienempi osa vastaajista on velvollisuusväittämstä eri mieltä. Vahvinta velvollisuudentunnetta lastenhoidossa auttamiseen koetaan Etelä-Euroopassa. (Fokkema ym. 2008, 38.) Euroopan maita koskevien tulosten osalta on mielenkiintoista, että myös Ruotsissa yli puolet vastaajista on samaa mieltä isovanhempien lastenlastenhoitovelvollisuusväittämän kanssa, vaikka perhepolitiikka maassa tukee nimenomaan pienten lasten päivähoitomahdollisuutta. Suomessa perhepolitiikka on lasten päivähoiton suhteen kaksijakoisempaa, sillä kotihoiton tuen vaikutuksesta alle kolmevuotiaat lapset usein hoidetaan kotona. (Hiilamo 2006.) Tällöin satunnaisen lastenhoitoavun tarpeen voi olettaa olevan suurempi Suomessa kuin Ruotsissa.

Suurten ikäluokkien naisten ja miesten ero asenteissa on erityisen kiinnostava. Miehistä selvästi naisia suurempi osa on sitä mieltä, että isovanhempien kuuluu hoitaa pieniä lastenlapsia. Naisista taas selvästi yli puolet ei koe pienten lastenlasten hoitoa

³ Kysymyksen englanninkielinen muotoilu: It is the duty of grandparents to help the parents of their grandchildren in looking after young grandchildren. Vastausvaihtoehdot: strongly agree/agree, neither agree or disagree, strongly disagree/disagree. Kysymyksen englanninkielinen muotoilu eroaa hieman suomalaisesta vastineesta, sillä englanninkielisessä kysymyksessä kysytään velvollisuudesta auttaa lastenlasten vanhempia eli auttamisvelvollisuuden voi nähdä kohdistuvan enemmän omiin lapsiinsa kuin lapsenlapsiinsa. Kysymykset eivät siis ole täysin yksi yhteen vertailukelpoisia, mutta nähdäkseni riittävän samankaltaisia, jotta karkea vertailu on mahdollista.

isovanhempien velvollisuudeksi, kun miehistä väitteen kanssa eri mieltä on vain 45 prosenttia. Tulos on samansuuntainen kuin yli 50-vuotiaita eurooppalaisia koskevassa tutkimuksessa, jossa selvisi, että naiset kokevat miehiä harvemmin velvollisuudeksi auttaa lapsiaan tai lapsenlapsiaan (Fokkema ym. 2008, 41).

Annettu lastenhoitoapu

Aikaisemmissa tutkimuksissa on havaittu, että suuriin ikäluokkiin kuuluvat auttavat läheisiään paljon sekä sukulinjassa ylös- että alaspäin (Unikkolinn 2008, 35, 43, 52; Haavio-Mannila ym. 2009). Tarkastelen seuraavaksi kuinka paljon suuret ikäluokat antavat nimenomaisesti lastenhoitoapua lapsilleen. Annetun lastenhoitoavun analysoinnissa käytän seulottua aineistoa, jossa ovat mukana kaikki vastaajat, joilla on biologisia lastenlapsia (n=526). Vaikka tutkimuksissa on selvinnyt, että biologisiin ja ei-biologisiin lapsiin suhtaudutaan usein eri tavalla (esim. Daly & Wilson 1998), käsittelem tässä ainoastaan biologisia lastenlapsia. Aineisto on nimittäin liian suppea, jotta isovanhempien suhtautumista biologisiin ja ei-biologisiin lastenlapsiin olisi mielekästä verrata.

Taulukko 3. Annettu lastenhoitoapu viimeisen 12 kuukauden aikana. Vastaajat joilla on biologisia lastenlapsia. (%)

	Miehet	Naiset	Yhteensä
Ei yhtään	30	17	23
1-12 kertaa	33	37	35
13-25 kertaa	13	16	15
Yli 25 kertaa	24	29	27

p<0,05

Lähde: Sukupolvien ketju, Suurten ikäluokkien kyselylomakeaineisto

Painotettu aineisto

Taulukosta 3 nähdään, että puolet niistä suuriin ikäluokkiin kuuluvista, joilla on biologisia lapsenlapsia, on hoitanut heitä 1–12 tai 13–25 kertaa kyselyä edeltäneen vuoden aikana. Yli viidesosa ei ole hoitanut lapsenlapsiaan ollenkaan ja hieman yli neljäsosa on tarjonnut lastenhoitoapua suhteellisen usein, vähintään kaksi kertaa kuukaudessa. Valtaosa suuriin ikäluokkiin kuuluvista isovanhemmista joka tapauksessa on hoitanut lapsenlapsiaan – ainakin jonkin verran.

Myös Euroopan tasolla lähes 60 prosenttia yli 50-vuotiaista isovanhemmista on hoitanut lastenlapsiaan silloin tällöin tai säännöllisemmin. Pohjois-Euroopassa ja Ranskassa isovanhemmat hoitavat lastenlapsia muita maita enemmän toisinaan, vaikka yli 50-vuotias väestö on lastenlastenhoitoon liittyvästä velvollisuusväittämästä useammin eri mieltä juuri Pohjois-Euroopassa. Lastenlastenhoidon tiheys on kuitenkin Pohjois-Euroopassa ja Ranskassa Etelä-Eurooppaa selvästi alhaisempi. Pohjois-Euroopassa lastenhoidossa autetaan usein noin kuukausittain, kun Etelä-Euroopassa kolmasosa isovanhemmista hoitaa lastenlapsiaan viikoittain. Syy isovanhempien säännöllisen lastenlastenhoidon laajuuteen Etelä-Euroopassa on todennäköisesti siinä, että saatavilla ei ole muita lastenhoitopalveluita. (Fokkema ym. 2008, 53, 61–63.) Suomalaiset suuret ikäluokat näyttävät siis sijoittuvan pohjoiseurooppalaiseen lastenlastenhoitomalliin, jossa lastenlapsia hoidetaan, mutta ei kovin usein.

Edellä käsitellystä Taulukosta 2 havaittiin, että mielipiteissä on suuri ero naisten ja miesten välillä. Miehet mieltävät selvästi useammin pienten lastenlasten hoidon isovanhemman velvollisuudeksi. Annetun avun suhteen tilanne on päinvastainen, sillä miehistä miltei 30 prosenttia ei ole antanut yhtään lastenhoitoapua, kun naisista vain reilu 17 prosenttia ei ole lainkaan hoitanut lastenlapsiaan. Taulukosta 3 ilmenee myös, että naiset hoitavat ylipäättään lastenlapsiaan selvästi miehiä useammin. Tulos tukee aikaisempia tutkimuksia, joissa on selvinnyt, että naiset tekevät miehiä enemmän vapaaehtoista hoivatyötä (esim. Kattainen ym. 2008, 224–225, 229; Attias-Donfut & Wolff 2000, 33). Myös yli 50-vuotiaista eurooppalaisista äidit antavat lapsilleen isää enemmän epävirallista apua (Fokkema ym. 2008, 64). Mielenkiintoista sekä tässä artikkelissa esitettyjen suomalaisten tulosten että koko Eurooppaa koskevien tulosten osalta on juuri se, että naiset antavat lapsilleen lastenhoitoapua miehiä enemmän huolimatta siitä, että miehet mieltävät lastenhoitoavun antamisen naisia useammin isovanhemman velvollisuudeksi.

Asenteet vs. toteutunut apu

Tarkastelen seuraavaksi suurten ikäluokkien lastenlasten hoitoon liittyvän velvollisuusmielipiteen ja toteutuneen lastenhoitoavun yhteyttä. Tutkijat ovat havainneet, että sillä, koskeeko jokin asia henkilökohtaisesti vastaajaa, on usein vaikutusta ihmisten mielipiteisiin (Svallfors 1996; Muuri 2008). Taulukosta 4 nähdään,

että näin on myös suurten ikäluokkien lastenlastenhoitoa koskevien mielipiteiden kohdalla. Lastenlasten olemassaolo nimittäin vaikuttaa suurten ikäluokkien asenteisiin selvästi. He, joilla on biologisia lastenlapsia, ovat useammin sitä mieltä, että pienten lastenlasten hoito kuuluu isovanhempien velvollisuuksiin kuin he, joilla lastenlapsia ei ole. Kuitenkin yllättävän suuri osa – yli 40 prosenttia – heistä, joilla lastenlapsia on, ei koe pienten lastenlasten hoidon kuuluvan isovanhemman velvollisuuksiin.

Taulukko 4. Isovanhempien velvollisuus on hoitaa pieniä lastenlapsia sen mukaan, onko vastaajalla biologisia lastenlapsia. (%)

	On	Ei
Täysin tai jokseenkin samaa mieltä	32	19
Ei samaa eikä eri mieltä	27	23
Täysin tai jokseenkin eri mieltä	41	58

$p < 0,001$

Lähde: Sukupolvien ketju, Suurten ikäluokkien kyselylomakeaineisto

Painotettu aineisto

Tutkijat (Klein Ikkink ym. 1999; Lee ym. 1994; Stein ym. 1998) ovat havainneet hoivavelvollisuudentunteella olevan mahdollisesti vaikutusta todelliseen perheenjäsenille annettuun hoiva-apuun, mutta toisaalta mielipiteiden toimintaa ennustavat vaikutukset ovat usein kyseenalaisia (ks. esim. Pessi & Saari 2008, 19). Kun verrataan suomalaisten suuriin ikäluokkiin kuuluvien isovanhempien antamaa lastenlastenhoitoapua ja niiden vastaajien mielipidettä lastenlastenhoitovelvollisuudesta, joilla on biologisia lastenlapsia (ks. Taulukko 3 ja Taulukko 4), havaitaan, että selvästi suurempi osa suurista ikäluokista todellisuudessa hoitaa lastenlapsiaan kuin mitä heidän mielipiteensä antaisivat olettaa. Suurista ikäluokista, jotka ovat isovanhempia, yli 40 prosenttia ei koe pienten lastenlasten hoitoa isovanhempien velvollisuudeksi, mutta heistä yli 75 prosenttia todellisuudessa on hoitanut lastenlapsiaan.

Taulukko 5. Annettu lastenhoitoapu mielipiteen mukaan (%)

		Isovanhempien velvollisuus on hoitaa pieniä lapsenlapsia		
		Täysin tai jokseenkin samaa mieltä	Ei samaa eikä eri mieltä	Täysin tai jokseenkin eri mieltä
Annettu lasten-	Ei yhtään	14	18	33
hoitoapu	1-12 kertaa	39	36	31
viimeisen	13-25 kertaa	15	17	14
12 kk:n aikana	Yli 25 kertaa	31	29	22

$p < 0,01$

Lähde: Sukupolvien ketju, Suurten ikäluokkien kyselylomakeaineisto

Painotettu aineisto

Taulukossa 5 ovat ne suurin ikäluokkiin kuuluvat isovanhemmat, jotka ovat vastanneet lastenlasten hoitomäärää koskevaan kysymykseen ja mielipidekysymykseen isovanhempien velvollisuudesta hoitaa pieniä lapsenlapsia. Taulukosta havaitaan, että yli viidennes heistäkin, jotka ovat eri mieltä isovanhempien lastenlasten hoitoa koskevan väittämän kanssa, on silti hoitanut lapsenlapsiaan yli 25 kertaa edeltävän vuoden aikana. Tämä tukee tulkintaa siitä, että asenne ja annettu apu eivät välttämättä kohtaa.

Pääpiirteissään mielipide ja lastenhoitomäärät kuitenkin korreloivat lievän positiivisesti keskenään. Riippuvuus havaitaan jo ristiintaulukoinnista (Chiin neliö -testin tuottama $p < 0,01$) ja lisätarkastelu korrelaatiokertoimen avulla (Pearsonin $r = 0,146$, $p < 0,01$, $n = 518$) osoittaa, että samaa mieltä väitteen kanssa olevat isovanhemmat myös hoitavat lapsenlapsiaan eniten.

Seuraavaksi tarkastelen asenteen ja annetun avun yhteyttä tarkemmin kahden logistisen regressiomallin avulla. Molemmat mallit on tehty seulotulla aineistolla eli mukana ovat vain ne vastaajat, joilla on biologisia lapsenlapsia (painottamaton $n = 526$).

Kiinnostuksen kohteena on erityisesti kaksi asiaa: säilyykö miesten ja naisten välinen ero asenteessa sekä annetussa avussa, kun muita selittäviä tekijöitä vakioidaan ja kumpi selittää kumpaa, annettu apu asennetta vai asenne annettua apua?

Ensimmäinen logistinen regressiomalli koskee suuriin ikäluokkiin kuuluvien isovanhempien mielipidettä isovanhempien velvollisuudesta pienten lastenlasten hoitoon. Muodostan logistisen regressioanalyysin vaiheittaisena ja käytän pääselittäjänä

sukupuolta sekä vakioin seuraavat muuttujat: kuinka monta biologista lasta vastaajalla on, kuinka monta biologista lastenlasta vastaajalla on, vastaajan sosioekonominen asema, vastaajan siviilisääty, vastaajan keskimääräinen etäisyys lapsenlapsiinsa sekä kuinka paljon vastaaja on antanut lastenhoitoapua lapselleen tai lapsilleen viimeisen 12 kuukauden aikana.

Selitetävän muuttujan olen muodostanut dikotomisoimalla aikaisemmin kolmiluokkaisena käsitellyn mielipidemuuttujan niin, että 1=pitää pienistä lapsenlapsista huolehtimista isovanhemman velvollisuutena (täysin tai jokseenkin samaa mieltä väitteen kanssa) ja 0=muu. Vaiheittaisesta mallista nähdään, mitkä muuttujien vaikutuksista säilyvät koko ajan ja mitkä uudet muuttujat mahdollisesti poistavat edellisten vaikutuksen. Vaiheittaisen logistisen regressioanalyysin tulokset näkyvät Taulukosta 6.

Taulukko 6. Logistinen regressiomalli mielipiteestä, että isovanhempien velvollisuus on hoitaa pieniä lapsenlapsia. (odds ratio)

	Malli 1	Malli 2	Malli 3	Malli 4	Malli 5	Malli 6	Malli 7
Sukupuoli							
Nainen	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00
Mies	1,90**	1,90**	1,91**	2,04**	2,06**	2,11**	2,40***
Biologisia lapsia							
1 lapsi		1,00	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00
2 lasta		0,58	0,57	0,55	0,55	0,55*	0,54*
3 lasta		0,76	0,71	0,72	0,72	0,76	0,79
4 lasta tai enemmän		0,59	0,55	0,51	0,51	0,53	0,56
Biologisia lapsenlapsia							
1 lapsenlapsi			1,00	1,00	1,00	1,00	1,00
2 lastenlasta			1,15	1,14	1,14	1,15	0,99
3 lastenlasta			1,05	1,10	1,09	1,17	0,99
4 lastenlasta			1,39	1,34	1,34	1,39	1,19
5 lastenlasta tai enemmän			1,22	1,22	1,21	1,26	0,98
Vastaaajan sosioekonominen asema							
Ylempi toimihenkilö				1,00	1,00	1,00	1,00
Alempi toimihenkilö				1,89	1,89	1,81	1,96
Työntekijä				2,31*	2,30*	2,18*	2,55*
Yrittäjä				1,21	1,20	1,12	1,16
Eläkeläinen				1,51	1,50	1,44	1,55
Työtön tai opiskelija				1,17	1,17	1,12	1,23
Vastaaajan siviilisäätty							
Avo- tai avioliitto tai rekisteröity parisuhde					1,00	1,00	1,00
Naimaton, eronnut tai leski					1,06	1,07	1,19
Vastaaajan keskimääräinen etäisyys lapsenlapsiinsa							
0-9 kilometriä						1,00	1,00
10-49 kilometriä						0,55*	0,56*
yli 50 kilometriä						0,62	0,68
Vastaaajan antama lastenhoitoapu							
Ei yhtään							1,00
1-12 kertaa							2,75**
13-25 kertaa							2,35*
Yli 25 kertaa							3,03**
*p<0,05, **p<0,01, ***p<0,001							
Lähde: Sukupolvien ketju, Suurten ikäluokkien kyselylomakeaineisto							
Seulottu ja painotettu aineisto							

Taustamuuttujien kohdalla ero naisten ja miesten suhteellisessa todennäköisyydessä olla samaa mieltä väittämän kanssa on ensimmäisestä mallista alkaen merkitsevä. Kun muita taustamuuttujia ei vielä ole mallissa, miesten todennäköisyys olla velvollisuusväittämän kannalla on lähes kaksinkertainen naiseen nähden.

Biologisten lasten määrällä näyttää logistisen regressioanalyysin perusteella olevan negatiivinen yhteys todennäköisyyteen suhtautua velvollisuusväittämään myönteisesti. Ero yksilapsisten ja kaksilapsisten vastaajien välillä on tilastollisesti merkitsevä, kun vastaajan keskimääräinen etäisyys lapsenlapsiin huomioidaan mallissa 6. Eron tilastollinen merkitsevyys säilyy myös viimeisessä mallissa. Biologisten lastenlasten määrällä taas on hienoinen positiivinen yhteys selitettävän mielipiteen suhteelliseen todennäköisyyteen, mutta erot eivät ole tilastollisesti merkitseviä.

Vastaajan sosioekonomisella asemalla on tilastollisesti merkitsevä yhteys todennäköisyyteen olla velvollisuusväittämästä samaa mieltä. Työntekijöiden todennäköisyys olla samaa mieltä väitteen kanssa on nimittäin yli kaksinkertainen ylempiin toimihenkilöihin nähden. Statusaseman on havaittu olevan vahva perheenjäsenistä huolehtimisesta koettua velvollisuudentunnetta selittävä tekijä yli 50-vuotiaita eurooppalaisia koskevassa tutkimuksessa. Mitä korkeampi statusasema on, sitä vähäisempää velvollisuudentunnetta vastaajat kokevat. (Fokkema ym. 2008, 42.) Tulojen ja koulutustason perusteella mitatun statusaseman voi katsoa vastaavan karkeasti sosioekonomista asemaa ja näyttää siltä, että alempaan sosioekonomiseen asemaan sijoittuvat vastaajat saattavat olla suomalaistenkin suuriin ikäluokkiin kuuluvien isovanhempien parissa asenteiltaan perhekeskeisempiä. Vastaajan siviilisäädyltä sitä vastoin ei ole tilastollisesti merkitsevää yhteyttä todennäköisyyteen olla velvollisuusväittämästä samaa mieltä.

Vastaajan keskimääräinen etäisyys lapsenlapsiin on myös yhteydessä todennäköisyyteen olla velvollisuusväittämän kannalla. 10–49 kilometrin keskimääräisellä etäisyydellä lapsenlapsistaan asuvien todennäköisyys suhtautua velvollisuusväittämään myönteisesti on tätä lähempänä asuviin nähden pienempi. Ero on tilastollisesti merkitsevä.

Viimeisestä mallista havaitaan, että mitä enemmän vastaaja on hoitanut lastenlapsiaan, sitä todennäköisempää on, että hän myös pitää sitä isovanhemman velvollisuutena. Tulos on tilastollisesti merkitsevä. Näyttäisi siltä, että toteutuneen toiminnan ja asenteen välillä on yhteys: Mikäli lastenlapsia hoidetaan, siihen todennäköisemmin suhtaudutaan myös velvollisuutena. Annettu lastenhoitoapu ei kuitenkaan poista sukupuolten välistä eroa suhteellisessa todennäköisyydessä asennoitua myönteisesti siihen, että isovanhempien velvollisuuksiin kuuluu pienistä lastenlapsista huolehtiminen vaan vahvistaa sitä. Miesten todennäköisyys pitää pienten lastenlasten hoitoa isovanhemman velvollisuutena on viimeisessä mallissa lopulta lähes kaksi ja puolikertainen naisiin nähden.

Seuraava logistinen regressiomalli (Taulukko 7) käsittelee suuriin ikäluokkiin kuuluvien isovanhempien antamaa lastenlastenhoitoapua. Mallissa selitettävänä muuttujana on todennäköisyys kohtuullisen usein eli vähintään 13 kertaa edeltävän vuoden aikana annetulle lastenhoitoavulle. Selitettävän muuttujan olen muodostanut dikotomisoimalla annetun lastenhoitoavun seuraavasti: 1=antanut lastenhoitoapua vähintään 13 kertaa edeltävän vuoden aikana (eli luokat 13–25 ja yli 25 kertaa) ja 0=muu (ei yhtään ja 1–12 kertaa edeltävän vuoden aikana). Selittävät muuttujat ovat samassa järjestyksessä kuin asennetta selittävässä logistisessa regressiomallissa. Annettu lastenhoitoapu -muuttuja on korvattu velvollisuusasenne-muuttujalla.

Taulukko 7. Logistinen regressiomalli annetusta lastenlastenhoitoavusta. (odds ratio)							
	Malli 1	Malli 2	Malli 3	Malli 4	Malli 5	Malli 6	Malli 7
Sukupuoli							
Nainen	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00
Mies	0,76	0,75	0,77	0,79	0,68	0,65	0,61*
Biologisia lapsia							
1 lapsi		1,00	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00
2 lasta		1,62	1,46	1,52	1,50	1,54	1,65
3 lasta		1,33	0,98	1,00	0,98	1,33	1,35
4 lasta tai enemmän		4,16***	2,48*	2,58*	2,52*	3,15*	3,68**
Biologisia lapsenlapsia							
1 lapsenlapsi			1,00	1,00	1,00	1,00	1,00
2 lastenlasta			1,64	1,65	1,73	1,78	1,87*
3 lastenlasta			2,23*	2,24*	2,33*	2,79**	2,98**
4 lastenlasta			2,18*	2,21*	2,30*	2,56*	2,65*
5 lastenlasta tai enemmän			3,37***	3,27***	3,63***	4,03***	4,10***
Vastaajan sosioekonominen asema							
Ylempi toimihenkilö				1,00	1,00	1,00	1,00
Alempi toimihenkilö				1,03	1,01	0,78	0,73
Työntekijä				1,02	1,06	0,80	0,73
Yrittäjä				0,77	0,78	0,55	0,53
Eläkeläinen				1,19	1,24	0,92	0,83
Työtön tai opiskelija				1,36	1,41	1,10	1,02
Vastaajan siviilisääty							
Avo- tai avioliitto tai rekisteröity parisuhde					1,00	1,00	1,00
Naimaton, eronnut tai leski					0,49*	0,53*	0,55*
Vastaajan keskimääräinen etäisyys lapsenlapsiinsa							
0-9 kilometriä						1,00	1,00
10-49 kilometriä						0,51*	0,50*
yli 50 kilometriä						0,21***	0,21***
Vastaajan mielipide isovanhempien lastenlastenhoitovelvollisuudesta							
Täysin tai jokseenkin samaa mieltä							1,00
Ei samaa eikä eri mieltä							1,11
Täysin tai jokseenkin eri mieltä							0,58*

*p<0,05, **p<0,01, ***p<0,001

Lähde: Sukupolvien ketju, Suurten ikäluokkien kyselylomakeaineisto
Seulottu ja painotettu aineisto

Logistinen regressioanalyysi vahvistaa ristiintaulukointien tuloksen eli isoisät antavat isoäiteihin nähden epätodennäköisemmin lastenlastenhoitoapua. Ero naisten ja miesten välillä on kuitenkin tilastollisesti merkitsevä vasta viimeisessä mallissa eikä se missään vaiheessa nouse yhtä merkitseväksi kuin miesten ja naisten ero todennäköisyydessä suhtautua velvollisuusväittämään myönteisesti. Lasten määrällä on tilastollisesti merkitsevä yhteys annetun avun suhteelliseen todennäköisyyteen neljä- tai useampilapsisten kohdalla yksilapsisiin vastaajiin nähden. Selvästi enemmän vaikutusta on kuitenkin lastenlasten määrällä. Mitä enemmän vastaajalla on lastenlapsia, sitä todennäköisemmin vastaaja on hoitanut heitä kohtuullisen usein. Vastaajan sosioekonomisella asemalla ei ole tilastollisesti merkitsevää yhteyttä annetun avun todennäköisyyteen, vaikka voitaisiin olettaa eläkkeellä olevien isovanhempien olevan työssäkäyviä vapaampia antamaan lastenlastenhoitoapua. Toisaalta eläkkeellä olijat saattavat olla varhaiseläkkeellä esimerkiksi sairauden tai muun vastaavan kuntoa heikentävän syyn vuoksi, jolloin lapsenlapsia ei ehkä kyetä tai jakseta hoitaa. Suurista ikäluokista ylipäättään ja samoin heihin kuuluvista isovanhemmista valtaosa kuitenkin oli kyselyhetkellä vielä mukana työelämässä (ks. Taulukko 1). Vastaajan siviilisäädyllä sitä vastoin on vaikutusta. Parisuhteessa eläviin nähden naimattomat, eronneet ja lesket ovat selvästi epätodennäköisemmin lastenlastenhoitoavun antajia.

Kuten olettaa saattaa, vastaajan keskimääräinen etäisyys lapsenlapsiinsa on yhteydessä annetun avun todennäköisyyteen. Mitä kauempana lapsenlapset keskimäärin asuvat, sitä epätodennäköisemmin vastaajat hoitavat heitä. Tulos on tilastollisesti merkitsevä.

Suuriin ikäluokkiin kuuluvien isovanhempien kohdalla lastenlastenhoitoon liittyvällä velvollisuusmielipiteellä näyttäisi olevan myös yhteys annetun lastenlastenhoitoavun todennäköisyyteen. He, jotka ovat velvollisuusväittämästä jokseenkin tai täysin eri mieltä, myös hoitavat lastenlapsiaan epätodennäköisemmin heihin nähden, jotka ovat väitteen kanssa samaa mieltä. Tulos on tilastollisesti merkitsevä, mutta ei niin merkitsevä kuin annetun lastenlastenhoitoavun yhteys mielipiteeseen (ks. Taulukko 6).

Asennetta ja annettua apua selittävien logististen regressioanalyysien (Taulukot 6 ja 7) perusteella voidaan väittää, että kyse on nimenomaan siitä, että toteutunut toiminta – annettu lastenlastenhoitoapu – selittää mielipiteitä isovanhempien lastenlastenhoitovelvollisuudesta, mutta yhteys ei toimi toisin päin yhtä selkeästi.

Lisäksi ristiintaulukoinnit Pearsonin Chiin neliö -testeineen ja erikseen laskettu Pearsonin korrelaatiokerroin todistavat löyhästä positiivisesta yhteydestä, mutta myös selkeästä epäsuhdasta velvollisuusasenteen ja toteutuneen lastenlastenhoitoavun välillä.

Johtopäätökset

Olen analysoinut tässä artikkelissa suurten ikäluokkien lastenlastenhoitovelvollisuutta koskevia asenteita, annettua lastenhoitoapua sekä asenteen ja annetun avun yhteyttä. Suurista ikäluokista noin puolet on sitä mieltä, että isovanhempien velvollisuuksiin ei kuulu pienistä lapsenlapsista huolehtiminen, mutta tästä huolimatta heistä useat antavat erityisesti satunnaista lastenhoitoapua lapsilleen.

Suurten ikäluokkien sisäisistä eroista naisten ja miesten väliset erot sekä asenteissa että toteutuneessa avussa ovat merkittäviä ja tilastollisesti merkitseviä. Miehet kokevat naisia useammin lastenlasten hoidon isovanhemman velvollisuudeksi, mutta käytännössä naiset hoitavat lastenlapsia useammin. Useissa aikaisemmissakin tutkimuksissa on havaittu, että naiset tekevät miehiä enemmän epävirallista hoivatyötä.

Ristiriita on silti mielenkiintoinen. Kyse saattaa ensinnäkin olla siitä, että miehet eivät välttämättä vastaa asennekysymykseen tarkoittaen lastenhoitovelvollisena itseään vaan he mieltävät kysymyksen koskevan nimenomaan isoäitejä. Toisaalta erityisesti suuriin ikäluokkiin kuuluvien naisten suhtautumiseen saattaa vaikuttaa vahvemmin kuin miesten suhtautumiseen hyvinvointivaltiokehityksen mukanaan tuoma tasa-arvon mahdollisuus, jolloin velvollisuuskysymys herättää heissä myös suuremman vastustuksen kuin miehissä. He ovat kokeneet Suomessa hyvinvointipalveluiden – erityisesti julkisen päivähoidon – tulon 1960–70-luvuilla ja naisten ja miesten välisen tasa-arvon sekä naisten työssäkäynnin lisääntymisen, jolloin hoivavelvollisuutta ei enää suostuta ottamaan omille harteille. Toinen selitys on yleisempi ja saattaa toimia edellä esitetyn hyvinvointivaltioasenteisiin liittyvän selitysmallin kanssa samanaikaisesti. Naiset saattavat kokea lastenlasten hoitamisen miehiä enemmän ”luonnollisena” ja omasta halusta tapahtuvana oikeutena, jolloin sitä ei mielletä eikä haluta ajatellakaan velvollisuutena. Tätä tulkintaa tukevat samansuuntaiset tulokset asenteen ja annetun avun välisestä ristiriidasta miesten ja naisten välillä myös muissa Euroopan maissa

(Fokkema ym. 2008). Koska tulokset ovat samansuuntaisia eri maissa, selityksenä ei voi olla ainoastaan maassa harjoitettu sosiaalipolitiikka.

Hyvinvointivaltiokehityksellä on varmasti vaikutusta sukulaisten välisiin auttamissuhteisiin ja samalla isovanhempien tarjoamaan lastenhoitoapuun. Lasten päivähoitopalvelut ovat osaltaan vähentäneet vanhempien lastenhoitoavun tarvetta. Tämä väite saa tukea verrattaessa isovanhempien antamaa lastenhoitoapua tai ylipäätään epävirallista hoivaa erilaisissa hyvinvointivaltioissa (Fokkema ym. 2008; Leitner 2003; Hank & Buber 2009). Näyttäisi kuitenkin siltä, että ympäröivällä yhteiskunnalla saattaa olla enemmän vaikutusta asenteisiin auttamisesta kuin varsinaiseen toteutuneeseen auttamiseen. Lastenlapsia nimittäin hoidetaan myös niissä maissa, joissa laaja julkinen päivähoitojärjestelmä on olemassa (Igel ym. 2009).

Sosiaalisesti hyväksytyt hyvinvointivaltiomielipiteet ja mahdollisesti suurten ikäluokkien erityispiirteet selittävät siis velvollisuusasennetta, mutta eivät sen ristiriitaa annetun avun kanssa. Yhteiskunta mielletään viimekädessä vastuulliseksi jäsenistään, mutta laajataan julkiset palvelut eivät poista perhesukupolvien välistä epävirallista hoivaa. Suomalaisten suurten ikäluokkien velvollisuusmielipide ja annettu lastenhoitoapu korreloivat tulosten mukaan löyhästi, mutta sittenkin niiden välille jää hyvin suuri epäsuhta. Huomattava osuus suuriin ikäluokkiin kuuluvista isovanhemmista nimittäin hoitaa lastenlapsiaan, mutta ei näe sitä isovanhemman velvollisuudeksi. Keskeinen tulos on, että suuri osa isovanhemmista hoitaa lastenlapsiaan joka tapauksessa – asenteesta riippumatta.

Ristiriita lastenlastenhoitoasenteen ja varsinaisen annetun lastenhoitoavun välillä sekä suuria ikäluokkia kokonaisuutena että naisten ja miesten eroa ajateltaessa tulee ymmärrettäväksi, kun annettua lastenhoitoapua tulkitaan evoluutioteoreettisten sukulaivalinnan teorian ja vanhemmuuden investointi -teorian avulla. Yksilöt auttavat enemmän lähisukulaisiaan ja auttaminen kulkee sukulinjassa alaspäin. Evolutiivinen selitysmalli ei toki ole ainoa mahdollinen selitys annetun avun ja velvollisuusmielipiteen ristiriidalle, mutta se tarjoaa ultimaattisen tulkinnan tutkimustulokselle. Evoluutioteorian hyödyntäminen siis tarkoittaa tässä sitä, että sen avulla ilmiön perimmäinen syy tulee ymmärrettäväksi. Evolutiivinen selitys ei välttämättä sulje pois erilaisia sosiologisia selitysmalleja, jotka perustuvat muun muassa

lastenhoitoavun tarpeeseen, sen antamisen mahdollisuuksiin (Hank & Buber 2009) tai kiintymykseen pohjautuvaan haluun olla lastenlasten kanssa, vaan toimii niiden kanssa samanaikaisesti. (ks. myös Danielsbacka ym. 2009.) Isovanhempien asenteesta riippumatta annettu lastenhoitoapu on nimittäin keino investoida lastenlapsiin, ja vaikkei sitä tietoisesti tällaiseksi mielletäisikään, niin osittain tästä syystä apua annetaan velvollisuusasenteesta huolimatta.

Tässä työssä on tarkasteltu ainoastaan alaspäin kulkevaa hoiva-apua, mutta aikaisemmat tutkimukset tukevat vahvasti oletusta siitä, että tässä esitetty väite juuri sukulinjassa alaspäin suuntautuvan avun ”sitkeydestä” ihmisten universaalina käyttäytymispiirteenä – huolimatta ympäröivän yhteiskunnan muutoksista – on perusteltu. Heikki Hiilamo ja Mikko Niemelä (2009) havaitsivat tutkiessaan kotitalouksien välisiä tulonsiirtoja Euroopan maissa, että taloudellinen apu kulkee sukupolvien välillä alaspäin kaikissa Euroopan maissa. Hyvinvointivaltiojaottelu ei selitä alaspäin annettua taloudellista apua juuri ollenkaan, vaan kyse näyttää heidän mukaansa olevan universaalista ilmiöstä. He selittävät ilmiötä nimenomaan evolutiivisen sukulaisvalinnan teorian avulla.

Hyvinvointivaltioregiimien väliset erot näyttävät kuitenkin selittävän lasten vanhemmilleen antamaa – ylöspäin suuntautuvaa – taloudellista apua. Selvästi alaspäin annettua vähäisemmäksi jäävä ylöspäin suuntautuva taloudellinen apu näyttäisi paikkaavan vanhusten perusturvassa olevia aukkoja, jolloin sen tarve ja antaminen ovat sidoksissa maassa harjoitettuun sosiaalipolitiikkaan. Sama tilanne on isovanhempien antaman lastenhoitoavun volyymin suhteen Euroopassa; kaikkialla lastenlapsia hoidetaan, mutta määrät ovat suurimpia siellä, missä yhteiskunnan taholta ei tarjota vaihtoehtoja (Fokkema ym. 2008).

Myös asenteet alaspäin ja ylöspäin suuntautuvan avun suhteen saattavat noudattaa löyhästi evolutiivista selitysmallia. Kun verrataan suomalaisten suurten ikäluokkien mielipiteitä isovanhempien velvollisuudesta hoitaa pieniä lastenlapsia ja heidän mielipiteitään perheen velvollisuudesta tarjota hoiva-apua vanhuksille, on epäsuhta selkeä. Edellä esitetystä analyysistä selviää, että suurista ikäluokista noin neljäsosa on sitä mieltä, että isovanhempien velvollisuuksiin todella kuuluu lastenlasten hoito. Aikaisemmassa tutkimuksessa (Tanskanen & Danielsbacka, 2009) taas on huomattu, että ainoastaan neljä prosenttia mieltää vanhusten hoivan pääasiassa tai yksinomaan perheen velvollisuudeksi.

Perhesukupolvien välinen auttamiskäyttäytyminen selittyy siis pitkälti evolutiivisten selitysmallien ja oletusten pohjalta. Ne tarjoavat auttamiskäyttäytymiselle universaalin ja ilmiön alkuperää selittävän tulkinnan, mutta samanaikaisesti auttamiseen saattavat vaikuttaa myös käytännöllisemmän tason selitysmallit, kuten yhteiskunnan rakenteesta johtuva avun tarve ja taloudellisista resursseista johtuvat auttamismahdollisuudet.

Tärkeä ja jatkotutkimusta kaipaava tulos on havaittu selkeä epäsuhta asenteen ja toteutuneen toiminnan välillä. Kysytyt mielipiteet eivät todellakaan aina korreloi toteutuneen toiminnan kanssa, jolloin pelkkiin mielipiteisiin perustuva tutkimus muodostuu ongelmalliseksi. Näin tapahtuu erityisesti, jos oletetaan, että asenne tulee toteutumaan myös toimintana. Tämän tutkimuksen tulosten mukaan näyttäisi pikemminkin siltä, että toteutunut toiminta on parempi mielipidettä selittävä tekijä kuin toisinpäin.

Lisäksi jatkotutkimusta kaipaavat erot naisten ja miesten välillä sekä annetussa avussa että asenteissa ja näihin liittyvien taustatekijöiden mahdollisesti erilaiset yhteydet naisten ja miesten kohdalla. Miesten lastenhoito saattaa esimerkiksi olla tulosta vahingossa tapahtuneesta altistumisesta eli isoäitien hoitaessa lapsenlasta myös isoisät ovat usein paikalla, vaikeivät hoitoon osallistuisikaan (ks. Pollet ym. 2006). On myös huomautettu, että erityisesti isän puoleisten isovanhempien suhteet lapsenlapsiin usein katkeavat vanhempien (avio)eron seurauksena (Hank & Buber 2009). Tähän liittyen juuri vanhempien ja isovanhempien välinen suhde ja sen vaikutus isovanhempien ja lastenlasten väliseen vuorovaikutukseen on eräs tärkeä jatkotutkimusaihe. Erittäin tärkeää on ottaa tutkimuksessa huomioon nimenomaan sukulinjan vaikutus (onko isovanhempi äidinäiti, äidinisä, isänäiti vai isänisä). Useissa tutkimuksissa on nimittäin huomattu, että äidin puoleiset isovanhemmat investoivat lapsenlapsiinsa huomattavasti isän puoleisia enemmän (isovanhempien investoinneista: ks. esim. Euler & Michalski 2008; Tanskanen ym. 2010). Tässä artikkelissa sukulinjan huomioiminen ei aineiston rajoituksista johtuen ole kuitenkaan ollut mahdollista.

Artikkelissa esitetty tulos suuriin ikäluokkiin kuuluvien isovanhempien panoksesta lastenlastensa hoivaan on kuitenkin olennainen myös käytännön sosiaalipolitiikan kannalta. On nimittäin tärkeää huomata, että suuret ikäluokat, joista julkisuudessa usein

puhutaan itsekkäänä sukupolvena, eläkepommina ja tulevaisuuden hoivataakkana, ovat myös merkittäviä hoiva-avun antajia. Eliniän pidentyessä ja perheeseen pienentyessä isovanhempien ja lastenlasten – mahdollisesti myös isoisovanhempien ja lastenlastenlasten – suhde saattaa muodostua entistä tärkeämmäksi, jolloin on tärkeää myös ymmärtää, miten tämä suhde toimii.

Lähteet

Allardt M, Sihvo T, Uusitalo H. Mitä mieltä hyvinvointivaltiosta? Suomalaisen sosiaaliturvamielipiteet 1975–1991. Sosiaali- ja terveyshallituksen tutkimuksia 17. Sosiaali- ja terveyshallitus, Helsinki 1992.

Attias-Donfut C, Arber S. Equity and solidarity across the generations. Teoksessa Attias-Donfut C, Arber S. (toim.) *The Myth of Generational Conflict. The family and state in ageing societies*. Routledge, London 2000.

Attias-Donfut C, Wolff F-C. The redistributive effects of generational transfers. Teoksessa Attias-Donfut C, Arber S. (toim.) *The Myth of Generational Conflict. The family and state in ageing societies*. Routledge, London 2000.

Bengtson V L. Beyond the Nuclear Family: The Increasing Importance of Multigenerational Bonds. *Journal of Marriage and Family* 63: 1–16, 2001.

Coall D A, Hertwig R. Grandparental investment: Past, Present and Future. *Julkaistaan Behavioral and Brain Sciences -lehdessä (painossa 2009)*.

Daly M, Wilson M. *The Truth About Cinderella: A Darwinian View of Parental Love*. Yale University Press, New Haven, CT 1998.

Danielsbacka M, Hämäläinen H, Tanskanen A. Onko isovanhemmissa eroa? *Gerontologia* 4: 225–227, 2009.

Erola J, Wilska T-A. (toim.) *Yhteiskunnan moottori vai kivireki? Suuret ikäluokat ja 1960-lukulaisuus*. Minerva Kustannus, Jyväskylä 2004.

Euler H A, Michalski R L. Grandparental and Extended Kin Relationships. Teoksessa Salmon C A, Shackelford T K. (toim.) *Family Relationships. An Evolutionary Perspective*. University Press, Oxford 2008.

Fokkema T, ter Bekke S, Dykstra P A. Solidarity between parents and their adult children in Europe. Netherlands Interdisciplinary Demographic Institute, Amsterdam 2008.

Forma P, Saarinen A. Väestön mielipiteet sosiaaliturvasta vuonna 2006. Teoksessa Moisio P, Karvonen S, Simpura J, ym. (toim.) Suomalaisten hyvinvointi 2008. Stakes 162–177, Helsinki 2008.

Haavio-Mannila E, Majamaa K, Tanskanen A, ym. Sukupolvien ketju. Suuret ikäluokat ja sukupolvien välinen auttaminen Suomessa. Sosiaali- ja terveysturvan tutkimuksia 107. Kelan tutkimusosasto, Helsinki 2009.

Hamilton W D. The Genetical Evolution of Social Behaviour I. *Journal of Theoretical Biology* 7: 1-16, 1964a.

Hamilton W D. The Genetical Evolution of Social Behaviour II. *Journal of Theoretical Biology* 7: 17–52, 1964b.

Hank K, Buber I. Grandparents caring for their grandchildren. Findings from the 2004 Survey of Health, Ageing, and Retirement in Europe. *Journal of Family Issues* 30: 53–73, 2009.

Heikkilä S. Altruismi, vastavuoroisuus ja hyvinvointivaltio. Pro gradu -tutkielma. Yhteiskuntatieteellinen tiedekunta. Kuopion yliopisto 2009.

Hiilamo H. Akantappolaista isäkiintiöön. Perhepolitiikan pitkä linja Suomessa ja Ruotsissa. Gummerus, Vaajakoski 2006.

Hiilamo H, Niemelä M. Paras turva perheessä? Suomen kotitalouksien väliset tulonsiirrot kansainvälisessä vertailussa. Teoksessa Pessi A B, Saari J. (toim.) Hyvien ihmisten maa. Auttaminen kilpailukyky-yhteiskunnassa. Julkaisematon käsikirjoitus 2009.

Hrdy S B. *Mother Nature. A History of Mothers, Infants, and Natural Selection.* Pantheon Books, New York 1999.

Igel C, Brandt M, Haberkern K, Szydlik M. Specialization between family and state intergenerational time transfers in Western Europe. *Journal of Comparative Family Studies* 40: 203-226, 2009.

Kangas O. Self-Interest and the Common Good: the impact of norms, selfishness and context in social policy opinions. *Journal of Socio-Economics* 26: 475–494, 1997.

Karisto A. Suuret ikäluokat kuvastimessa. Teoksessa Karisto A. (toim.) *Suuret ikäluokat.* Vastapaino, Tampere 2005, 17–60.

Karisto A. (toim.) *Suuret ikäluokat.* Vastapaino, Tampere 2005.

Kattainen E, Muuri A, Luoma M-L ym. Läheisapu ja sen merkitys kansalaisille. Teoksessa Moisio P, Karvonen S, Simpura J ym. (toim.) *Suomalaisten hyvinvointi 2008.* Stakes, Helsinki 218–231, 2008.

Klein Ikkink K, van Tilburg T G, Knipscheer K C P M. Perceived instrumental support exchanges in relationships between elderly parents and their adult children: Normative and structural explanations. *Journal of Marriage and the Family* 61: 831–844, 1999.

Lee G R, Netzer J K, Coward R T. Filial responsibility expectations and patterns of intergenerational assistance. *Journal of Marriage and the Family* 56: 559–565, 1994.

Leitner S. Varieties of familialism. The caring function of the family in comparative perspective. *European Societies* 5: 353–375, 2003.

Moisio P, Karvonen S, Simpura J ym. Johdanto. Teoksessa Moisio P, Karvonen S, Simpura J ym. (toim.) *Suomalaisten hyvinvointi 2008.* Stakes, Helsinki: 14–27, 2008.

- Muuri A. Sosiaalipalvelut 2004 – Väestön mielipiteitä ja asiakkaiden palvelukokemuksia. Teoksessa Kautto M. (toim.) Suomalaisten hyvinvointi 2006. Stakes, Helsinki: 204–235, 2006.
- Muuri A. Sosiaalipalveluja kaikille ja kaiken ikää? Tutkimus suomalaisten mielipiteistä ja kokemuksista sosiaalipalveluista sekä niiden suhteesta legitimitettiin. Gummerus, Jyväskylä 2008.
- Pessi A B, Saari J. Hyvä tahto. Auttamisen asenteet ja rakenteet Suomessa. Sosiaali- ja terveysturvan keskusliitto ry, Helsinki 2008.
- Pollet T V, Nettle D, Nelissen M. Contact frequencies between grandparent and grandchildren in a modern society: estimates of the impact of paternity uncertainty. *Journal of Cultural and Evolutionary Psychology* 4: 203–213, 2006.
- Purhonen S. Sukupolvien ongelma. Tutkielmia sukupolven käsitteestä, sukupolvitietoisuudesta ja suurista ikäluokista. Yliopistopaino, Helsinki 2007.
- Purhonen S, Hoikkala T, Roos J.P. (toim.) Kenen sukupolveen kuulut? Suurten ikäluokkien tarina. Gaudeamus, Helsinki 2008.
- Roos J.P. Suomalainen elämä. Tutkimus tavallisten suomalaisten elämänkerroista. SKS, Helsinki 1987.
- Sanderson S K. *The Evolution of Human Sociality. A Darwinian Conflict Perspective.* Rowman & Littlefield Publisher, USA 2001.
- Sarmaja H. Ihmislajin perheenmuodostuksen evoluutiopsykologinen perusta. *Yhteiskuntapolitiikka* 68: 223–243, 2003.
- Stein C H, Wemmerus V A, Ward M ym. “Because they’re my parents”: An intergenerational study of felt obligation and parental caregiving. *Journal of Marriage and the Family* 60: 611–622, 1998.

Svallfors S. Välfärdsstatens moraliska ekonomi. Välfärdsopinionen i 90-talets Sverige. Boréa, Umeå 1996.

Tanskanen A, Danielsbacka M. Perheen vai yhteiskunnan vastuu? Suurten ikäluokkien auttamisasenteiden tarkastelua. *Janus* 17: 20–35, 2009.

Tanskanen A, Hämäläinen H, Danielsbacka M. Moderni isoäitihypoteesi. Evoluutioteoreettinen tulkinta isoäideiltä saadusta lastenhoitoavusta. *Yhteiskuntapolitiikka* 74: 375–386, 2009.

Tanskanen A, Danielsbacka M, Jokela M. Kenen lapsiin isovanhemmat investoivat? Isyyden epävarmuus ja hypoteesi varimmman sukulaisen suosimisesta. *Yhteiskuntapolitiikka* 2010, tulossa.

Trivers R. L. Parental investment and sexual selection. Teoksessa Campbell B. (toim.) *Sexual selection and the descent of man, 1871-1971*. University of California, Los Angeles 1972.

Unikkolinna M. Sandwich-sukupolvi? Tutkimus suurista ikäluokista ja sukupolvien välisestä avunannosta. Päijät-Hämeen ja Itä-Uudenmaan sosiaalialan osaamiskeskus Verso. M&P Paino, Lahti 2008.

“Call it a clan, call it a network, call it a tribe, call it a family. Whatever you call it, whoever you are, you need one.”

- Jane Howard

Voiko biologisen biologisoida?

Mirkka Danielsbacka & Antti Tanskanen

Sosiologi Katja Yesilovan (2009) tuore väitöskirja *Ydinperheen politiikka*⁴ on hyvä esimerkki eräästä ongelmasta, joka nykyiseen perhesosiologiseen tutkimukseen liittyy. Erinomaisen arvosanan saanut väitöskirja jättää täysin huomioimatta perhetutkimuksen kentälle paljon uutta tuoneet evoluutiopsykologiset näkökulmat, minkä vuoksi tutkimus jää ikään kuin puolivalmiiksi. Vaikka perhetutkijat usein sivuuttavat evoluutiopsykologisen tutkimuksen, eivät evoluutiopsykologia ja perhesosiologia missään tapauksessa ole toisensa poissulkevia lähestymistapoja (ks. esim. Rotkirch 2005). Tässä kirjoituksessa pohdimme, miten evoluutiopsykologian huomioiminen olisi antanut Yesilovalle eväitä kestävämpiin tulkintoihin.

Yesilova tarkastelee väitöskirjassaan toisen maailmansodan jälkeistä perhekasvatusta Suomessa ja pyrkii löytämään vastauksia muun muassa kysymyksiin ”Miten perhe tuli käsitettäväksi nimenomaan ydinperheenä?” ja ”Miten perheestä tuli yhteiskunnallinen kysymys?” (s. 12). Aineistonaan hän käyttää perhekasvatuksen viranomaisten tuottamaa materiaalia aikaväliltä 1960–1990 sekä muita perhepolitiikkaan liittyviä hallintodokumentteja, raportteja, muistioita, mietintöjä, opaskirjasia ja lehtikirjoituksia 1950–1990-luvuilta. Lisäksi lähdeaineistoon kuuluvat psykodynamiikkaa painottavan perheymmärryksen pioneerin John Bowlbyn kirjoitukset 1950-luvulta sekä kenraali Mannerheimin Lastensuojeluliiton mentaalihygieenisen yksikön toimijoiden kirjoitukset.

Yesilova kertoo käyttävänsä menetelmänä Michel Foucault’n genealogista tutkimusotetta tarkastellessaan ”inhimillisen tiedon, vallan ja moraalien historiallisia eli ajassa ja paikassa ilmeneviä yhteenkietoutumia” (s. 209). Genealoginen tutkimusote tarkoittaa, että nykyajan ilmiöitä tarkastellaan historiallisesta perspektiivistä, ja etsitään niiden syntyä ja kehitysprosessia ottamatta annettuna ilmiöiden ”luonnolliselta” vaikuttavaa olemusta.

⁴ Katja Yesilova: *Ydinperheen politiikka*. Gaudeamus, Helsinki. 2009, 263 s.

Tämäntyyppinen tutkimusote on yleinen sekä historian että yhteiskuntatieteiden parissa, ja se sopiikin hyvin muun muassa nykyisten talousmallien ja (talous)politiikan tarkasteluun (esim. Harvey 2008; Patomäki 2007). On tärkeää, että tunnettujen kehityskulkujen deterministiseltä näyttävä suunta kyseenalaistetaan sekä tuodaan esille vaihtoehtoisia kehityskulkuja ja käsitteen määrittelyjä. Historiantutkimuksessa tällainen lähestymistapa toimii hyvänä apuvälineenä muun muassa silloin, kun halutaan valottaa aikalaistoimijoiden erilaisia mahdollisuushorisontteja.

Yesilovan tutkimuskohteena on perhe ja perheymmärrys, tarkemmin rajattuna ydinperhe ja ydinperheymmärrys. Hän kiinnittää huomionsa siihen, millaisissa yhteyksissä perheen luonnollisuuteen ja välttämättömyyteen vedotaan ja millaisia toimia perhe näistä lähtökohdista ymmärrettynä näyttää vaativan. Lisäksi kirjoittaja ottaa erääksi lähtökohdakseen feministisen tutkimussuunnan ja pyrkii myös feminististä katsantotapaa käyttämällä kyseenalaistamaan tutkimuskohteestaan tuotettuja käsityksiä. Konkreettisenä lähdetekstien lukumetodina Yesilova käyttää sosiologista diskurssianalyysiä.

Yesilova osoittaa työssään mielenkiintoisella tavalla kuinka paljon toisen maailmansodan jälkeiset darwinismiin pohjautuvat kehityspsykologiset ajatukset ovat vaikuttaneet perhekasvatuksen oppeihin Suomessakin. Lähdemateriaalin läpikäymisessä ja toisinaan puuduttavankin tarkassa selostamisessa on ehkä työn yksi suurimmista vahvuuksista, sillä näin lukijalle tulee konkreettisesti selville aikalaistoimijoiden ajatusmaailma sekä ajattelun taustalla vaikuttavien oppisuuntien merkitys. On kuitenkin harmi, ettei Yesilova yritä paneutua kunnolla kysymykseen, *miksi* (ydin)perhekäsitys tuona aikana muotoutui sellaiseksi kuin me sen tänä päivänä tunnemme – äidin, isän ja biologisen lapsen tai lasten muodostamaksi kokonaisuudeksi – vaan tyytyy ainoastaan kuvaamaan eri tahojen käsityksiä (ydin)perheestä.

Tutkimuksen punaisena lankana kulkee käsitys siitä, että perhe on historiallisesti muotoutunut ja sattumanvarainen eli kontingentti. Yesilova toteaa, että ”[j]os otetaan vakavasti ajatus perheen historiallisesta kontingenssista, voidaan myös ajatella, että ymmärrys perheestä olisi voinut muotoutua toisenlaiseksi. Sikäli omalle ajallemme ominainen ydinperhe syy-yhteyksineen eli kausaaliteetteineen ja sidoksineen ei ole väistämättömyys. Siihen, miksi ydinperhe kuitenkin usein esittäytyy luonnollisena, voi

pureutua tarkastelemalla ydinperheen käsitteen ja ilmiön syntyä.” (s. 22.) Ydinperheen käsitteen syntyhistoriaan pureutumalla voi varmasti saada selvitettyä, miksi ydinperhekäsityksestä tuli vallitseva, mutta itse ilmiön syntyä ei hallinnollisten lähteiden valossa tai valitulla perhesosiologisella viitekehyksellä pysty riittävän monipuolisesti tarkastelemaan. Tähän problematiikkaan sekä siihen, miksi ydinperhediskurssi otettiin niin hanakasti vastaan, olisi päässyt käsiksi evoluutiopsykologian avulla. Valitettavasti Yesilova ei ole tehnyt näin.

Evoluutiopsykologian ottaminen teoreettisena selitysmallina mukaan olisi helpottanut työssä nyt näkyvää ristiriitaa. Yesilova sotkee vähän väliä keskenään biologiset tosiasiat (esim. naiset synnyttävät ja ihmisvauvat eivät pärjää yksin) ja näistä käydyn keskustelun/puheen sekä erilaiset perheelle annetut määritelmät ja niiden moraalisen arvottamisen (esim. ydinperhe on ainoa oikea kasvuympäristö lapselle ja kaikkien naisten tulee olla kotiäitejä tai lapset kasvavat kieroon). Jälkimmäisiä voi pitää sosiaalisina konstruktioina, mutta ensin mainittuja ei. Mielenkiintoinen kysymys liittyy siihen, miten biologiset tosiasiat vaikuttavat sosiaalisiin konstruktioihin, mutta tämän tarkasteleminen olisi edellyttänyt näiden kahden erottamista toisistaan. Perhesosiologiselle tutkimukselle tyypilliseen tapaan Yesilova kuitenkin ohittaa biologiset tosiasiat täysin ja suhtautuu niihin kuin ne olisivat sosiaalisia konstruktioita.

Yesilovan mukaan biologinen (ydin)perhe on hänen lähteissään *biologisoitu*. Ongelmallista tässä tulkinnassa on se, että perhe *on* biologinen. Ei kai jotain, joka on, voi tehdä sellaiseksi kuin se jo on? On toki itsestään selvää, että on olemassa muitakin kuin biologisia perheitä, mutta Yesilovan lähteissä kohteena on nimenomaan biologinen perhe. Lisäksi Yesilova päätyy siihen, että (ydin)perhe on myös politisoitu. Näin varmasti onkin tapahtunut, mutta perheen ”biologisointi” on täysin eri asia. Se, mitä Yesilovan analysoimien lähteiden valossa näyttää tapahtuneen on, että biologinen (perhe) on politisoitu.

Ongelmana Yesilovan tutkimuksessa on lisäksi se, että vaikka hän kertoo ottavansa vakavasti historiallisen kontingenssin, hän sivuuttaa monin paikoin historiantutkimuksen. Tämä on sääli, sillä historiantutkimuksen huomioiminen olisi auttanut Yesilovaa asettamaan tutkimuksensa mielekkääseen kontekstiin ja selvittämään sitä *miksi* perhe politisoitiin: Mitä tällä haettiin ja minkälaista yhteiskuntaa sen avulla

pyrittiin rakentamaan? Samoin evoluutiopsykologian huomioiminen olisi auttanut Yesilovaa saamaan tutkimukseensa ajallista perspektiiviä, joka olisi auttanut häntä kohti mielekkäämpiä päätelmiä.

Valitsemansa viitekehyksen puitteissa Yesilova näyttää ajattelevan perhesuhteiden olevan joustavia sopimuksia, jotka voidaan purkaa tuosta vain. Tätä ajatusta toistelevat Yesilovan lisäksi myös useat muut sosiologit, vaikka empiirisissä tutkimuksissa on toistuvasti osoitettu perhesuhteiden erityinen merkitys (ks. esim. Salmon & Shackelford 2008). Tässä on juuri se sudenkuoppa, johon myös Yesilova astuu: se, että jokin asia voidaan *ajatella toisin*, ei tarkoita, että se *on toisin*. Kuten sopimusteoreetikko John Rawls (1988, 15) toteaa, "[t]eoria saa olla kuinka tyylikäs ja taloudellinen hyvänsä, mutta jos se on epätosi, se on hylättävä, tahi sitä on tarkistettava".

Yesilovan tutkimuksen päätulos on lopulta alun lähtökohta eli se, että kaikki olisi voinut olla toisinkin: "Periaatteessa perhe olisi voinut muotoutua toisin ja toisenlaiseksi. Sellaisen ajatuksen mahdolluttaminen ja kuvittelemisen voi olla hankalaa, mutta nimenomaan sitä tarkoittaa historiallinen kontingenssi ja historiallisuuden vakavasti ottaminen. Se ei tarkoita luonnolliselle ja alkuperäiselle perheytimelle historiallisesti annettuja erilaisia merkityksiä ja tulkintoja ytimen itsensä pysyessä muuttumattomana, vaan nimenomaan perustavaa, täysin ja kokonaan uutta luovaa ymmärrystä. Sen seurauksena kaikki on toisin – on syntynyt kokonaan uudenlaiset ymmärryksen ehdot." (s. 207.) Missään vaiheessa Yesilova ei pääse siihen, miten tämä toisin voisi olla. Onko mahdollista, että ihmiset eivät enää lisääntyisi ollenkaan?

Evoluutiopsykologisen näkökulman etu tulee esille juuri edellä mainitun kysymyksen yhteydessä: erityisesti perhesuhteita tarkasteltaessa evoluutiopsykologinen tulkintakehys tuo mukaan kaikille eliöille yhteisen asian – lisääntymisen. Pohjimmiltaan perhe "historiallisena ja sopimuksenvaraisena yhteiselämän järjestämisen tapana" on joka tapauksessa olemassa siitä syystä, että ihmisetkin lisääntyvät. Ihmislapset tarvitsevat poikkeuksellisen paljon hoivaa pieninä, mikä tarkoittaa ihmisten olleen jo kivikaudella niin sanottuja yhteisöllisiä kasvattajia (ks. esim. Hrdy 1999; ks. myös Sarmaja 2003). Evoluutiopsykologisen näkökulman avulla voidaan siis päästä käsiksi ihmisten käyttäytymistäipumusten alkuperään, jolloin on mahdollista ymmärtää paremmin miksi esimerkiksi perhesuhteet ovat sellaisia kuin ovat. Perheestä ei voi siinä

mielessä tehdä kontingenttia, ”mahdollista, mutta ei välttämätöntä”, sillä se on – ainakin jossain muodossaan – välttämätön.

Kirjallisuus

Harvey, David (2008) Uusliberalismin lyhyt historia. Suomentanut Kaisa Koskinen. Tampere: Vastapaino.

Hrdy, Sarah (1999) Mother Nature. A History of Mothers, Infants and Natural Selection. New York: Pantheon Books.

Patomäki, Heikki (2007) Uusliberalismi Suomessa. Lyhyt historia ja tulevaisuuden vaihtoehdot. Helsinki: WSOY.

Rawls, John (1988) Oikeudenmukaisuusteoria. Alkuperäispainos 1971. Suomentanut Terho Pursiainen. Juva: WSOY.

Rotkirch, Anna (2005) Miten sosiologinen tieto kohtaa evoluutioteorian? Teoksessa A. Meurman-Solin & I. Pyysiäinen (toim.): Ihmistieteet tänään. Helsinki: Gaudeamus.

Salmon, Catherine A. & Shackelford, Todd K. (toim.) (2008) Family Relationships. An Evolutionary Perspective. Oxford: University Press.

Sarmaja, Heikki (2003) Ihmislajin perheenmuodostuksen evoluutiopsykologinen perusta. Yhteiskuntapolitiikka vol. 68 (3), 223–243.

”Mikä selittää sen, että äidinäidit ja isänäidit vaikuttavat niin erilaisilta?”

(Mazzarella 2008, 61)

Onko isovanhemmissa eroa?

Mirkka Danielsbacka, Hans Hämäläinen & Antti Tanskanen

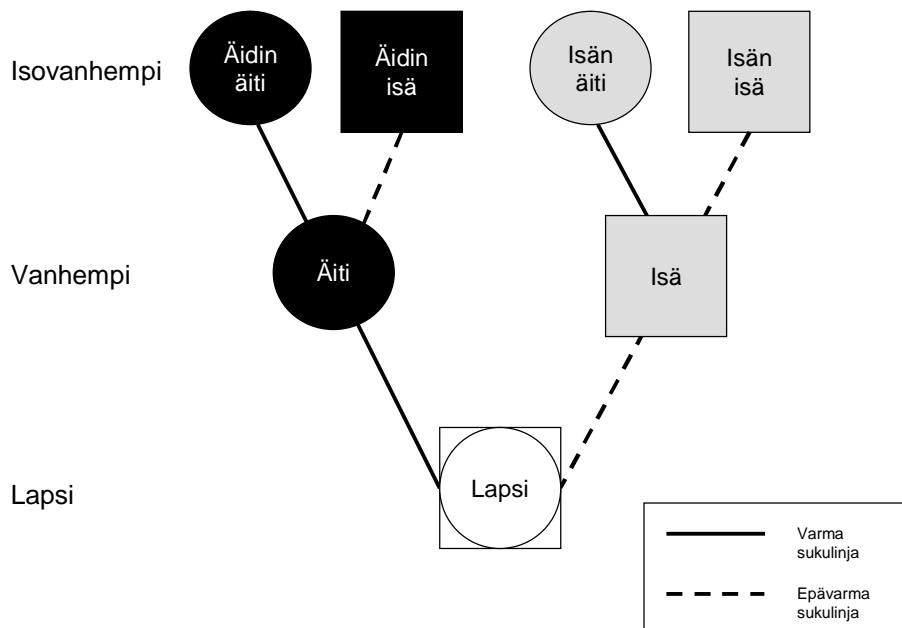
Sosiaalitieteissä hallitsevaan asemaan nousseet modernisaatioteoriat ovat painottaneet sukulaissuhteiden merkityksen vähenemistä ja niiden muuttumista muihin sosiaalisiin suhteisiin verrattaviksi. Viime aikoina sosiologiassa on kuitenkin noussut uutta kiinnostusta perhetutkimukseen ja samalla perheen sekä sukulaisuuden on todettu olevan tärkeitä seikkoja myös moderneissa yhteiskunnissa.

Isovanhempien ja lastenlasten vuorovaikutusta tutkittaessa eräs keskeinen ongelma on kuitenkin se, että sosiologisissa tutkimuksissa isovanhempia tarkastellaan usein vain yhtenä ryhmänä tai korkeintaan eritellään isoäidit ja isoisät omiksi ryhmikseen. Luokittelusta johtuen isovanhempien väliset mahdolliset erot on usein hävitetty jo kyselylomakevaiheessa. Evoluutioteoriaan pohjautuva tutkimus puolestaan lähtee siitä, että isovanhemmissa on eroa.

Näkemyks isovanhempien eroista perustuu isyyden epävarmuuteen. Suvun äiti- tai naislinjassa henkilöiden sukulaisuus on aina todennäköisempää kuin mies- tai isälinjassa, jossa sukulaisuuteen liittyy suurempi epävarmuus, sillä mies ei välttämättä ole oletetun lapsensa isä. (Hamilton 1964a & 1964b; Trivers 1972;1974; Sarmaja 2003.) Yleisemmin isyyden epävarmuudella on selitetty muun muassa miesten seksuaalista mustasukkaisuutta (Hrdy 1999, 207; Buss 2003) ja juuri miesten epävarmuus geneettisestä sukulaisuudesta jälkeläisiinsä on osaltaan johtanut historian saatossa patriarkaalisiin järjestelmiin, joissa naisten (seksuaalista) käyttäytymistä on tarkoin vartioitu ja sukulinjat merkitty mieslinjan mukaan (Hrdy 1999, 252, 264).

Isyyden epävarmuus merkitsee isovanhempien kohdalla sitä, että äidin äiti voi olla varma sukulaisuudesta lapsenlapsensa, mutta muut kolme isovanhempaa eivät voi. Äidin isällä ja isän äidillä on yksi epävarmuustekijä ja isänisällä kaksi (ks. Kuvio 1.)

Kuvio 1. Isovanhempien sukulinjat lapsenlapseseen (mukailtu DeKay & Shackelford 2000).

Evoluutioteoreettinen näkökulma painottaa, että johtuen sukulinjan geneettisestä varmuudesta äidin äidit investoivat muita isovanhempia enemmän lastenlapsiinsa. Äidin äitien muita isovanhempia laajempaa investointia voi tarkastella kahdesta näkökulmasta. Niin sanottu isoäitihypoteesi ennustaa, että naisten pitkällä menopaussin jälkeisellä eliniällä on merkitystä lastenlasten selviytymisen kannalta (Williams 1957; Hawkes 2004; Lahdenperä ym. 2004). Isovanhempien investointien näkökulmasta taas geneettisesti varmimmin sukua olevalle isovanhemmalle on eniten hyötyä jälkeläistensä tukemisesta, sillä näin hän voi edesauttaa omien geeniensä leviämistä.

Teoria on saanut tukea useista esimoderneja, kehittyviä ja moderneja yhteiskuntia käsittelevistä tutkimuksista. Esimerkiksi vuosien 1671–1871 Japania ja vuosien 1950–1974 Gambiaa tarkastelevissa tutkimuksissa äidin puoleisten isoäitien antaman avun on havaittu vähentävän merkittävästi lapsikuolleisuutta ja parantavan lastenlasten ravitsemustasoa (Sear ym. 2000; Jamison ym. 2002). Äidin puoleisten isoäitien merkitystä korostaa myös vuosien 1720–1874 Pohjois-Saksaa käsittelevä tutkimus, jonka mukaan lasten selviytymisen kannalta oli peräti edullisempaa, mikäli isän puoleiset isovanhemmat eivät olleet lainkaan elossa (Volland & Beise 2002). Lisäksi äidinäidin merkittävä rooli lapsenlapsen hyvinvoinnille ja selviytymiselle on todettu

nykypäivän Intiaa (Leonetti ym. 2005; Leonetti ym. 2007), Etiopiaa (Gibson & Mace 2005) ja Malawia (Sear & Mace 2008) käsittelevissä tutkimuksissa.

Myös moderneja yhteiskuntia käsittelevissä tutkimuksissa on selvinnyt, että juuri äidin äiti investoi lastenlapsiinsa eniten. Tämä on ilmennyt muun muassa tutkittaessa yhteydenpidon yleisyyttä (Pollet ym. 2006; 2007; Bishop ym. 2009; Hofmann, 1979–80; Salmon 1999), emotionaalista läheisyyttä (DeKay 1995; DeKay & Shackelford 2000; Euler & Weitzel 1996; Michalski & Shackelford, 2005), isovanhempien antamia lahjoja (DeKay 1995; DeKay & Shackelford 2000; Bishop ym. 2009) ja isovanhempien kanssa vietettyä aikaa (Smith 1991).

Oletus äidinäidin tärkeydestä on saanut vahvistusta myös suomalaisesta tutkimuksesta (Tanskanen ym. 2009), jossa on tarkasteltu suurten ikäluokkien täysi-ikäisten lasten vanhemmiltaan saamaa lastenhoitoapua. Tutkimuksen tuloksena oli, että useiden muiden muuttujien vakioinnin jälkeenkin äidin äiti antaa isän äitiä enemmän lastenhoitoapua eli lastenhoitoapu kulkee äitilinjassa.

Useat tutkimukset siis tukevat oletusta siitä, että geneettisesti todennäköisemmin lapsenlapselle sukua oleva isovanhempi myös investoi lapsenlapseseen eniten. Erot äidin isien ja isän äitien investointien välillä ovat herättäneet evoluutiotutkijoiden mielenkiinnon. Huolimatta samasta geneettisestä epävarmuudesta, äidin isät nimittäin investoivat yleensä lapsenlapsiinsa isän äitejä enemmän (esim. DeKay 1995; DeKay & Shackelford 2000; Euler & Weitzel 1996). Eroa on selitetty esimerkiksi investoinnilla varmempaan sukulaiseen, joka tarkoittaa, että äidin isien suurempi investointi johtuu siitä, että isän äideillä saattaa olla myös tyttäriä, jolloin he preferoivat näiden lapsia poikiensa lasten kustannuksella. Jos näitä geneettisesti varmempia vaihtoehtoja ei ole, äidin isien ja isän äitien investoinnissa ei ole myöskään eroa. (Laham ym. 2005.) Investointierojen on esitetty johtuvan myös isovanhempien yhdessä asumisesta, jolloin kyse on vahingossa tapahtuneesta altistumisesta (incidental exposure). Lapsenlapsen ollessa yhteydessä yhteen isovanhempaansa, hän on tavallisesti vuorovaikutuksessa myös tämän puolison kanssa eli äidin äitien investoidessa lapsenlapsensa, myös äidin isät ovat usein paikalla (Pollet ym. 2006; ks. myös Gaulin ym. 1997; McBurnen ym. 2002.)

On selvää, että ihmisten käyttäytymiseen ja näin ollen myös isovanhempien ja lastenlasten vuorovaikutuskäytäntöihin vaikuttavat geneettisen varmuuden lisäksi muutkin tekijät, joiden huomioiminen tutkimuksissa on tärkeää. Esimerkiksi maantieteellinen etäisyys vaikuttaa auttamisen intensiivisyyteen (esim. Tanskanen ym. 2009; Hank & Buber 2009), mutta toisaalta se voi myös korostaa edellä esitettyjä isovanhempien välisiä investointieroja (Pollet ym. 2007). Lastenlasten lukumäärä ja syntymäjärjestys saattavat myös olla merkittäviä tekijöitä, sillä ne voivat vaikuttaa investointiasteeseen ja panostusten jakautumiseen lastenlasten välillä (ks. Euler & Michalski 2008; Laham ym. 2005; Sulloway 2008). Lisäksi esimerkiksi lastenlasten, vanhempien ja isovanhempien ikä, terveyden tila ja vaikkapa parisuhdetilanne saattavat vaikuttaa isovanhempien investointeihin.

Onkin syytä painottaa, etteivät sosiologinen ja evoluutioteoreettinen perhetutkimus ole toisiaan poissulkevia suuntauksia. Ne kuitenkin operoivat selitysvoimaltaan erilaisilla teoreettisilla tasoilla. Sosiologiset selitykset ovat proksimaattisia keskittyen jonkin asian suoriin seurauksiin. Evoluutioteoreettiset selitykset taas ovat ultimaattisia ja samalla ne ovat myös perustana proksimaattisille selityksille (ks. Sanderson 2001, 1). Erilaisia evoluutioteoreettisia ja sosiologisia näkökulmia on myös mielekästä käyttää yhdessä tutkittaessa perhesukupolvien välistä vuorovaikutusta.

Evoluutioteorian perustalta voidaan esimerkiksi muodostaa erilaisia hypoteeseja, joita on mahdollista testata nyky-yhteiskunnissa. Edellä käsitellyt isovanhempien väliset erot lastenlapsiin investoimisessa ovat hyvä esimerkki tällaisesta. Sosiologisen ulottuvuuden asetelmaan tarjoaa esimerkiksi se, että investointeja tutkitaan useissa eri maissa, jolloin voidaan tarkastella miten institutionaalinen sosiaalipolitiikka sekä erilaiset sosiaaliset ja kulttuuriset tekijät vaikuttavat isovanhempien investointeihin.

Toinen tapa hyödyntää evoluutioteoreettisia näkökulmia on käyttää evolutiivisia selitysmalleja apuna selitettäessä empiirisissä tutkimuksissa havaittuja ilmiöitä. Evoluutioteoria voi auttaa sosiologeja tulkitsemaan paremmin sellaisia tutkimuslöydöksiä, joiden selittäminen perhesosiologisen viitekehyksen puitteissa on hankalaa (ks. myös Rotkirch 2005). Esimerkiksi se, miksi äidin äiti hoitaa lastenlapsia eniten (Hank & Buber 2009) ja se, miksi työssäkäyvät vanhemmat haluavat

epämuodollista lastenhoitoapua mieluiten juuri äidin puoleiselta isoäidiltä (Wheelock & Jones 2002) tulevat ymmärrettäviksi evoluutioteoreettisten selitysmallien avulla.

Evoluutioteoreettisia selitysmalleja tarkasteltaessa on kuitenkin huomioitava, että ihmiset eivät varmasti yleensä mieli geeniensä menestystä sukulaisia auttaessaan. Kyse on siitä, että evolutiivinen näkökulma ottaa huomioon, miten ihmislajin aikaisemmassa elinympäristössä lisääntymismenestyksen kannalta hyödyllisten käyttäytymismuotojen vaikutukset näkyvät edelleen tunteiden ja vaistojen myötävaikutuksella ihmisten käyttäytymisessä (Hrdy 1999, 114).

Väitämme, että ymmärtääkseen paremmin perhesukupolvien välistä vuorovaikutusta, sosiologien tulisi huomioida myös evoluutioteoreettisesti suuntautuneen tutkimuksen esittämät huomiot. Evoluutioteoreettisesti suuntautuneen tutkimuksen eräänä antina sosiologiselle perhetutkimukselle on sen seikan huomioiminen, että isovanhemmissa on eroa.

Kirjallisuus

Bishop D. B., Meyer B. C., Schmidt T. M. & Gray B. R. Differential Investment Behavior between Grandparents and Grandchildren. The Role of Paternity Uncertainty. *Evolutionary Psychology* 7: 66–77, 2009.

Buss D. M. *The evolution of desire: Strategies of human mating* (2nd ed.). Basic Books, New York, 2003.

DeKay W. T. (1995) Grandparental Investment and the Uncertainty of Kinship. Paper presented at the 7th Annual Meeting of the Human Behavior and Evolution Society, Santa Barbara, California.

DeKay W. T. & Shackelford T. K. Toward an Evolutionary Approach to Social Cognition. *Evolution and Cognition* 6: 185–195, 2000.

Euler H.A. & Weitzel, B. Discriminative grandparental solicitude as reproductive strategy. *Human Nature* 7: 39–59, 1996.

Gaulin S. J. C., McBurney D. H. & Brakeman-Wartell S. L. Matrilateral biases in the investment of aunts and uncles: A consequence and measure of paternity uncertainty. *Human Nature* 8: 139–152, 1997.

Gibson M. A. & Mace R. Helpful grandmothers in rural Ethiopia. A study of the effect of kin on child survival growth. *Evolution and Human behaviour* 26: 469–482, 2005.

Hamilton W. D. The Genetical Evolution of Social Behaviour I. *Journal of Theoretical Biology* 7: 1–16, 1964a.

Hamilton, W. D. The Genetical Evolution of Social Behaviour II. *Journal of Theoretical Biology* 7: 17–52, 1964b.

Hank K. & Buber I. Grandparents Caring for their Grandchildren: Findings From the 2004 Survey of Health, Ageing, and Retirement in Europe. *Journal of Family Issues* 30: 53–73, 2009.

Hawkes K. The Grandmother Effect. *Nature* 428: 128–129. 2004.

Hofmann E. Young adults' relationship with their grandparents: An exploratory study. *International Journal of Aging and Human Development* 10: 299–310, 1979–80.

Hrdy S. B. *Mother nature: a history of mothers, infants, and natural selection*. New York: Pantheon Books, New York, 1999.

Jamison C. S., Cornell L. L., Jamison P. L. & Nakazato H. Are all grandmothers equal? A review and a preliminary test of the "grandmother hypothesis" in Tokugawa Japan. *American Journal of Physical Anthropology* 119: 67–76, 2002.

Laham, Simon M., Gonsalkorale, Karen & von Hippel William: Darwinian Grandparenting. Preferential Investment in More Certain Kin. *Personality and Social Psychology Bulletin* 31 (2005): 1, 63–72.

Lahdenperä M., Lummaa V. & Helle S. ym. Fitness benefits of prolonged post-reproductive lifespan in women. *Nature* 428: 178–181, 2004.

Leonetti D. L., Nath, D. C. & Hemam N. S. In-law Conflict. Womens' reproductive Lives and the Roles of Their Mothers and Husbands among the Matrilineal Khasi. *Current Anthropology* 48: 861–890, 2007.

Leonetti D. L. & Nath D. C., Hemam, N. S. & Neill D.B Kinship organization and grandmother's impact on reproductive success among the matrilineal Khasi and patrilineal Bengali of N.E. India. Kirjassa: Grandmotherhood. The evolutionary Significance of the second half of female life, s. 194–214. Toim. Voland E., Chasiotis A. & Schiefenhovel W. Rutgers University Press, London, 2005.

McBurney D. H., Simon J., Gaulin S. J. C. & Geliebter A. Matrilateral biases in the investment of aunts and uncles replication in a population presumed to have high paternity certainty. *Human Nature* 13: 391–402, 2002.

Michalski, R. L. & Shackelford T. K. Grandparental investment as a function of relational uncertainty and emotional closeness with parents. *Human Nature* 16: 292–304, 2005.

Pollet T. V., Nettle D. & Nelissen M. Contact frequencies between grandparent and grandchildren in a modern society: estimates of the impact of paternity uncertainty. *Journal of Cultural and Evolutionary Psychology* 4: 203–213, 2006.

Pollet T. V., Nettle D. & Nelissen M. Maternal Grandmothers do go the Extra Mile. Factoring Distance and Lineage into Differential Contact with Grandchildren. *Evolutionary Psychology* 5: 832–843, 2007.

Rotkirch, A. Miten sosiologinen tieto kohtaa evoluutioteorian? Teoksessa Meurman-Solin A. & Pyysiäinen I. (toim.) *Ihmistieteet tänään*, 62–90. Gaudeamus, Helsinki, 2005.

Salmon C. A. On the impact of sex and birth order on contact with kin. *Human Nature*: 10, 183–197, 1999.

Sarmaja, H. Ihmislajin perheenmuodostuksen evoluutiopsykologinen perusta. *Yhteiskuntapolitiikka* 68: 223–243, 2003.

Sanderson S. K. The evolution of human sociality. A Darwinian conflict perspective. Rowman & Littlefield, Oxford, 2001.

Sear R., Mace R. & MacGregor I. A. Maternal grandmothers improve nutritional status and survival of children in rural Gambia. *Proceedings of the Royal Society B* 267: 1641–47, 2000.

Sear R. & Mace R. Who keeps children alive? A review of the effects of kin on child survival. *Evolution and human behavior* 29: 1–18, 2008.

Sulloway F. J. Birth Order. Kirjassa: *Family Relationships. An Evolutionary Perspective*, s. 162–182. Toim. Salmon C. A. & Shackelford T. K. University Press, Oxford, 2008.

Tanskanen A., Hämäläinen H. & Danielsbacka, M. Moderni isoäitihypoteesi. Evoluutioteoreettinen tulkinta isoäideiltä saadusta lastenhoitoavusta. *Yhteiskuntapolitiikka* 74: 375–386, 2009.

Trivers R. L. Parental investment and sexual selection. Kirjassa: *Sexual selection and the descent of man 1871–1971*, s. 136–207. Toim. Campbell B. University of California, Los Angeles, 1972.

Trivers R. L. Parent-Offspring Conflict. *American Zoologist* 14: 249–164, 1974.

Voland E. & Beise J. Opposite effects of maternal and paternal grandmothers on infant survival in historical Krummhörn. *Behavioral Ecology and Sociobiology* 52: 435–443, 2002.

Wheelock J. & Jones K. 'Grandparents Are the Next Best Thing'. *Informal Childcare for Working Parents in Urban Britain*. *Journal of Social Policy* 31, 441–464, 2002.

Williams, G. C. Pleiotropy, Natural Selection and the Evolution of Senescence. *Evolution* 11: 398–411, 1957.

”Lastenhoidon evolutiivinen etu on niin ilmeinen, ettei sen osoittamiseen tarvinnut odottaa Hamiltonia. Se on ymmärretty aina Darwinin päivistä. (...) Joka ei halua myöntää, että lastenhoito on toimivan sukulaivalinnan esimerkki, ottakoon tehtäväkseen sellaisen yleisen luonnonvalinnan teorian muotoilemisen, joka ennustaa lastenhoidon, mutta ei vastaavien sukulaisten välistä altruismia. Luulen, että yritys ei onnistu.” (Dawkins 1993/1976, 125.)

Kenen lapsiin isovanhemmat investoivat? Isyyden epävarmuus ja hypoteesi varmimman sukulaisen suosimisesta⁵

Antti Tanskanen, Mirkka Danielsbacka & Markus Jokela

Tiivistelmä

Tarkastelemme artikkelissa lastenhoitoa isovanhempien investointina tämän päivän Euroopassa. Käytämme Survey of Health, Ageing and Retirement in Europe - tutkimushankkeen toisen kierroksen aineistoa. Testaamme kolmea evoluutioteoreettista hypoteesia, jotka kytkeytyvät isyyden epävarmuuteen ja oletukseen siitä, että isovanhemmat investoivat varmimpaan jälkeläiseensä. Hypoteesit ovat seuraavat: 1) Äidin äidit hoitavat lapsenlapsia eniten, äidin isät toiseksi eniten, isän äidit kolmanneksi eniten ja isän isät vähiten, 2) Äidin isät ja isän äidit hoitavat lapsenlapsia yhtä paljon, mikäli isän äideillä ei ole varmempaa investointikohdetta eli lapsenlapsia tyttären kautta, 3) Isoisät hoitavat tyttärensä lapsia useammin kuin poikansa lapsia. Tulokset tukevat kaikkia kolmea hypoteesia.

Sosiologisessa perhetutkimuksessa on viimeisten vuosikymmenten aikana korostunut lähestymistapa, jossa perhettä tutkitaan puhtaasti sosiaalisena ilmiönä (esim. Jallinoja 2002; Yesilova 2009) ja sivuutetaan perheen biologinen perusta täysin (ks. Rotkirch 2005). Sosiaaliseen konstruktionismiin pohjaavien näkemysten mukaan yksiselitteisiä faktoja ei ole, vaan todellisuus – ja näin ollen myös perhesuhteet – voivat periaatteessa muotoutua aina toisin (esim. Nätkin 1997, 250; Yesilova 2009, 22, 207). Sosiologit (esim. Silverstein, Giarrusso & Bengtson 2003; Mueller & Elder 2003; Kemp 2007; Hank & Buber 2009) tarkastelevat tyypillisesti myös isovanhempien ja lastenlasten välistä suhdetta vain sosiaalisesta näkökulmasta. Sosiologiaa hallitsevan näkemyksen mukaan isoäidit hoitavat lapsenlapsia isoisia enemmän siksi, että naiset on sosiaalistettu hoivaamaan jälkeläisiään toisin kuin miehet (ks. Spitze & Ward 1998).

Evoluutioteorian näkökulmasta sukulaisten välistä auttamista ja hoivaa on selitetty sukulaisvalinnan teoriolla (kin selection theory). Teorian muotoilija William D. Hamilton (1964a, 1964b) painottaa altruistisen toiminnan olevan sitä merkittävämpää, mitä läheisempää sukua yksilöt ovat toisilleen. Hamiltonin teoriassa keskeistä on, että

⁵ Artikkelissa käytetään SHARE-tutkimushankkeen toisen kierroksen aineistoja. Aineistojen keräämisen vuosina 2004–2007 on rahoittanut Euroopan komissio osana viidettä ja kuudetta puiteohjelmaa (projektinumerot QLK6-CT-2001- 00360; RII-CT- 2006-062193; CIT5-CT-2005-028857). Lisäksi rahoitusta ovat antaneet US National Institute on Aging (rahoitusnumerot U01 AG09740-13S2; P01 AG005842; P01 AG08291; P30 AG12815; Y1-AG-4553-01; OGH A 04-064; R21 AG025169) sekä useat kansalliset rahoittajat (ks. <http://www.share-project.org>).

yksilö voi lisätä kokonaiskelpoisuuttaan (inclusive fitness) tukemalla lähisukulaisensa lisääntymismenestystä (indirect fitness) oman välittömän lisääntymismenestyksensä (direct fitness) kustannuksella, jos sukulaisille tuotettu geneettinen hyöty ylittää itselle aiheutuneet haitat. On kuitenkin syytä painottaa, että ihmiset varmasti harvemmin tietoisesti ajattelevat omien geeniensä edistämistä lähisukulaisia auttaessaan. Tämä koskee luonnollisesti myös muita eläimiä kuin ihmisiä. Evoluutiivista näkökulmaa tulisikin ajatella niin, että se ottaa huomioon, miten ihmislajin aikaisemmassa elinympäristössä lisääntymismenestyksen kannalta hyödyllisten käyttäytymismuotojen vaikutukset näkyvät edelleen tunteiden ja vaistojen myötävaikutuksella ihmisten käyttäytymisessä (Hrды 1999, 114).

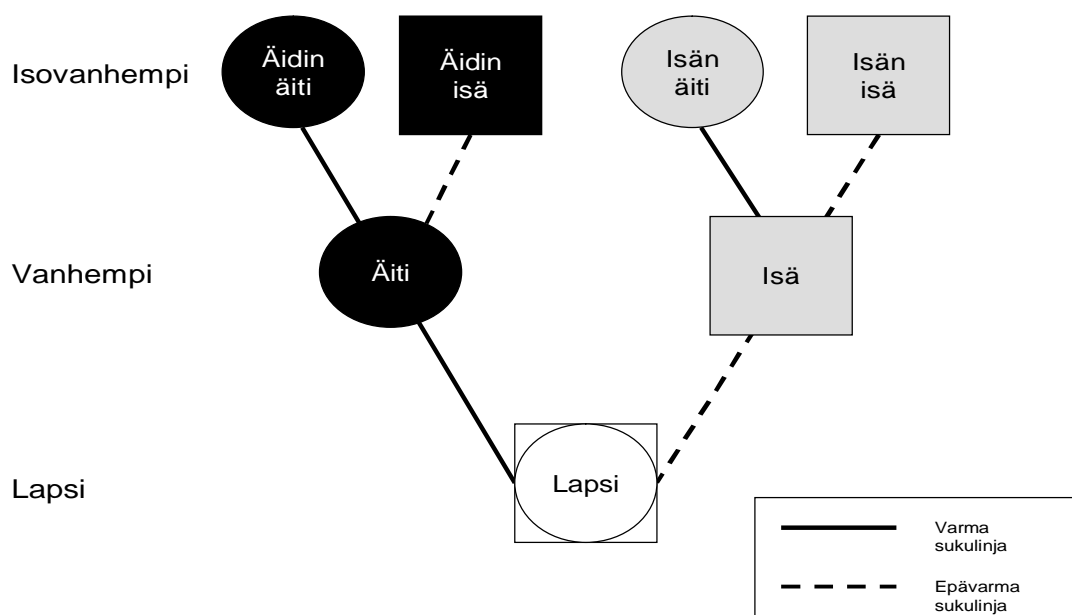
Hamiltonin (1964a, 1964b) sukulaivalinnan teorian sekä Robert Triversin (1972) vanhemmuuden investointi -teorian (parental investment theory) mukaan isovanhemmat voivat lisätä kokonaiskelpoisuuttaan investoimalla omiin lapsiinsa ja lastenlapsiinsa (ks. myös Sarmaja 2003; Coall & Hertwig, painossa). Isovanhemmat eivät kuitenkaan ole keskenään tasa-arvoisessa asemassa, koska toiset voivat olla sukulaissuhteistaan varmempia kuin toiset. Nainen, jonka sisällä lapsi saa alkunsa ja kehittyy yhdeksän kuukauden ajan, voi olla varma sukulaisuudesta synnyttämäänsä lapseen. Mies ei puolestaan voi olla täysin varma sukulaisuudestaan oletettuun lapseensa. Tästä seuraa niin kutsuttu isyyden epävarmuus, minkä myötä mies saattaa päätyä panostamaan lapseen, joka ei ole hänen biologinen jälkeläisensä. Ei-biologisten lasten hoivaaminen ei luonnonvalinnan prosessissa ole tietenkään ollut yhtä kannattavaa kuin biologisten lasten hoivaaminen. On syytä korostaa, että isyyden epävarmuuden problematiikka voi esiintyä vain lajeilla, joilla urokset ylipäättään osallistuvat jälkeläisten hoitoon. Yli 95 prosentilla nisäkkäistä urokset huolehtivat jälkeläisistään vähän jos lainkaan, joten tässä suhteessa ihmislaji on nisäkkäiden joukossa poikkeuksellinen (Geary 2000; Sarmaja 2003). Isyyden epävarmuutta on tulkittava tässä kontekstissa.

Kermyt G. Anderson (2006; ks. myös Anderson, Kaplan & Lancaster 2007) on tarkastellut isyyden varmuutta eri kulttuuripiirejä käsittelevien tutkimusten perustalta. Andersonin käyttämissä tutkimuksissa isyyden varmuutta on selvitetty sekä niiden isien joukossa, joiden luottamus isyyteensä on vahva että niiden joukossa, joilla on epäilyksiä isyydestään. Vahvan luottamuksen isistä vain 1,7 prosenttia (mediaani, vaihteluväli 0,4–11,8), mutta epäilijöistä peräti 29,8 prosenttia (mediaani, vaihteluväli 14,3–55,6) ei ollut

oletetun lapsensa isää. Martin Voracek, Tanja Haubner ja Maryanne L. Fisher (2008) ovat päätyneet useita tutkimuksia analysoivassa katsauksessaan siihen, että moderneissa länsimaisissa yhteiskunnissa oletetuista isistä noin 2–3 prosenttia ei ole lapsensa biologisia isää. Lähes samaan johtopäätökseen päätyivät omassa katsauksessaan myös Mark Bellis ja kumppanit (2005). Isyyden epävarmuuden psykologiset vaikutukset eivät kuitenkaan välttämättä perustu tähänhetkisiin todellisiin epävarmuuslukuihin vaan epävarmuuden esiintymiseen evoluutiohistoriassa ja tämän myötä kehittyneisiin tiedostamattomiin psykologisiin mekanismeihin.

Isovanhempien kohdalla isyyden epävarmuus merkitsee sitä, että äidin äiti voi olla varma geneettisestä sukulaisuudesta lapsenlapsen, mutta äidin isä ei voi olla täysin varma sukulaisuudesta tyttärensä eikä isän äiti poikansa sukulaisuudesta lapseensa. Epävarmimmassa asemassa on isän isä, joka ei voi olla varma omasta geneettisestä sukulaisuudesta poikaansa eikä poikansa sukulaisuudesta lapseensa (ks. Kuvio 1). Isyyden epävarmuuteen perustuen on oletettu, että isovanhemmista äidin äidit investoivat lapsenlapsen eniten, äidin isät sekä isän äidit seuraavaksi eniten ja isän isät vähiten. Isovanhemmat siis suhteuttaisivat investointejaan epävarmuuden mukaan, ikään kuin todennäköisyyksiin perustuen.

Kuvio 1. Isovanhempien sukulinjat lapsenlapsen (mukailtu DeKay & Shackelford 2000)

Erityisesti äidin äitien tärkeä rooli on saanut tukea useista eri aikakausia ja erilaisia yhteiskuntia käsittelevistä empiirisistä tutkimuksista. Esimerkiksi esimodernia Japania ja Pohjois-Saksaa käsittelevissä tutkimuksissa huomattiin, että äidin puoleisten isoäitien antama apu vähentää merkittävästi lapsikuolleisuutta ja parantaa lastenlasten ravitsemustasoa (Sear, Mace & MacGregor 2000; Volland & Beise 2002). Äidinäidin merkittävä rooli lapsenlapsen hyvinvoinnille ja selviytymiselle on havaittu myös kehittyviä yhteiskuntia, kuten Intiaa (Leonetti ym. 2005; Leonetti ym. 2007), Etiopiaa (Gibson & Mace 2005) ja Malawia (Sear & Mace 2008) käsittelevissä tutkimuksissa.

Tutkimuksissa on selvinnyt, että isovanhempien investoinnit noudattavat sukulaisuuden varmuuden mukaista kaavaa moderneissa yhteiskunnissa. Tämä on ilmennyt muun muassa tutkittaessa yhteydenpidon yleisyyttä (Pollet, Nettle & Nelissen 2006; 2007; Hartshorne & Manaster 1982; Hofmann, 1979–80; Salmon 1999), emotionaalista läheisyyttä (DeKay 1995; DeKay & Shackelford 2000; Euler & Weitzel 1996; Michalski & Shackelford, 2005; Laham ym. 2005), isovanhempien antamia lahjoja (DeKay 1995; DeKay & Shackelford 2000; Bishop ym. 2009), isovanhempien kanssa vietettyä aikaa (Smith 1991) ja isovanhemmilta saatua lastenhoitoapua (Tanskanen ym. 2009). Isovanhempien investointieroja on siis löydetty sekä erilaisista kulttuureista että eri aikakausilta (ks. myös Coall & Hertwig, painossa) mikä voidaan tulkita erääksi osoitukseksi käyttäytymisen evolutiivisesta perustasta.

Isovanhempien investointikaavan perustuminen ainoastaan isyyden epävarmuuteen on evoluutioteoriaa hyödyntävissä tutkimuksissa myös kyseenalaistettu. 1700–1800-lukujen Suomea käsittelevässä tutkimuksessa huomattiin, että isoäidin asuminen samalla seudulla edistää lapsenlapsen selviytymistä, mutta tutkimuksen mukaan äidin ja isän puoleiset isoäidit eivät eronneet antamansa hoivan suhteen toisistaan (Lahdenperä ym. 2004). Lisäksi tämän päivän urbaaneja saksalaisia sekä urbaaneja ja maaseudulla asuvia kreikkalaisia käsittelevässä tutkimuksessa ilmeni, että kaupungeissa isovanhemmat investoivat isyyden epävarmuuteen perustuvan oletuksen mukaisesti, mutta Kreikan maaseudulla, jossa patrilokaalinen järjestelmä on vielä voimissaan, isän puoleiset isovanhemmat investoivat lapsenlapsiinsa äidin puoleisia enemmän (Pashos 2000).

Edellä esitetyt tulokset eivät kuitenkaan ole välttämättä ristiriidassa isyyden epävarmuudesta ja varmimman sukulaisen suosimisesta johdetun isovanhempien investointikaavan kanssa. Patrilokaalisissa yhteisöissä äidin puoleisten sukulaisten merkitys on jo lähtökohtaisesti vähäisempi, koska naimisiin mennessään nainen muuttaa tyypillisesti pois omien sukulaistensa luota miehen perheeseen. Se, ketkä sukulaiset kulloinkin ovat yksilön ympärillä, riippuu historiallisista ja kulttuurisista ratkaisuista. Kuten Heikki Sarmaja (2003) painottaa, siitä keitä nämä sukulaiset ovat, taas riippuu se, mitkä perhettä jäsentävät evolutiiviset tunnevalmiudet todella realisoituvat. Lisäksi patrilokaalisissa yhteisöissä miehillä ja heidän sukulaisillaan on suuri intressi valvoa hedelmällisessä iässä olevien miesten seksuaalista käyttäytymistä ja mitä paremmin vahtiminen onnistuu, sitä vähäisempää on isyyden epävarmuus:

”Hyvin vahditussa patrilokaalisessa suurperheessä kaikki siinä syntyneet lapset ovat perheen miesten lähisukulaisia, joita kohtaan suvun miesten kannattaa tuntee uhrautuvaa sukulaiskiintymystä. Patrilokaalisessa perheessä, päinvastoin kuin matrilokaalisessa, ovat sedät ja isänpuoleiset isoisät tärkeitä henkilöitä lapsen hyvinvoinnin ja menestyksen kannalta. Sellaiset lähisukulaiset kuten eno tai äidinpuoleiset isovanhemmat eivät ole tässä perhemuodossa läheisessä yhteydessä lapseen, eivätkä nämä sukusiteet ja tunteiden optiot kehity läheisiksi.” (Sarmaja 2003, 239.)

Isovanhempien investointeja tarkastelleiden tutkijoiden mielenkiinto on kohdistunut erityisesti äidin isän ja isän äidin väliseen eroon. Huolimatta samasta geneettisestä epävarmuudesta, äidin isät nimittäin investoivat yleensä lapsenlapsiinsa isän äitejä enemmän (esim. Euler & Weitzel 1996; DeKay & Shackelford 2000). Investointierojen on esimerkiksi esitetty johtuvan isovanhempien yhdessä asumisesta. Äidin isien isän äitejä suurempi investointi siis johtuisi vahingossa tapahtuneesta altistumisesta (incidental exposure), sillä lapsenlapsen ollessa yhteydessä yhteen isovanhempaansa, hän on tavallisesti vuorovaikutuksessa myös tämän puolison kanssa eli äidin äitien investoidessa lapsenlapsensa, myös äidin isät ovat usein paikalla (ks. Pollet ym. 2006).

On myös esitetty, että erot investoinneissa johtuisivat siitä, että nuorempi sukupolvi on vanhempiaan useammin seksuaalisesti uskottomia, jolloin on todennäköisempää, että nuorempaa sukupolvea edustavan isän lapset eivät todellisuudessa ole hänen (DeKay

1995; DeKay & Shackelford 2000). Väite siitä, että nuorempi sukupolvi olisi vanhempaa sukupolvea uskottomampi, ei kuitenkaan ole saanut tukea empiirisistä tutkimuksista ja ylipäätään tällainen käsitys saattaa perustua todellisen sukupolvieron sijaan ennemminkin siihen, että nuoremmat puhuvat uskottomuudesta vanhempiaan enemmän (Laham ym. 2005).

Lisäksi äidin isien ja isän äitien eroa on selitetty sillä, että isovanhemmat suosivat investoinneissaan varmempaa sukulaista (preferential investment in more certain kin), jos sellainen on tarjolla. Äidin isien suurempi investointi johtuu tällöin siitä, että isän äideillä saattaa olla myös tyttäriä, jolloin he investoivat näiden lapsiin poikiensa lapsia mieluummin. Jos näitä geneettisesti varmempia vaihtoehtoja ei ole, äidin isien ja isän äitien investoinnissa ei myöskään ole eroa. (Laham, Gonsalkorale & von Hippel, 2005.) Hypoteesia varmimman sukulaisen suosimisesta on tutkittu kahdessa viimeaikaisessa tutkimuksessa, joiden tulokset ovat kuitenkin keskenään ristiriitaiset.

Laham ja kumppanit (2005) keräsivät 787 psykologian opiskelijaa käsittävän aineiston, jossa he pyysivät vastaajia kertomaan kuinka läheinen suhde heillä on isovanhempiinsa asteikolla nollassa (kylmä tai negatiivinen) sataan (lämmin tai positiivinen). Tulokset tukivat varmimman sukulaisen suosimista koskevaa hypoteesia. Bishop ja kumppanit (2009) puolestaan tutkivat 193 opiskelijaa, joilla oli vielä kaikki neljä isovanhempaa elossa. He kysyivät useista eri investoinnin muodoista, kuten esimerkiksi ovatko vastaajat saaneet rahaa tai lahjoja isovanhemmiltaan. Bishopin ja kumppaneiden tutkimuksen tulokset tukivat hypoteesia, jonka mukaan äidin äidit investoivat lapsenlapsen eniten ja isän isät vähiten, mutta eivät tukeneet hypoteesia varmimman sukulaisen suosimisesta. Molemmat edellä mainitut tutkimukset on kuitenkin tehty pienillä ja epäedustavilla aineistoilla, joissa vastaajina ovat olleet lapsenlapset.

Tässä artikkelissa tutkimme isovanhempien investointeja isolla ja edustavalla aineistolla, jossa vastaajina ovat isovanhemmat. Tarkastelemme isovanhempien investoinnin muodoista lastenhoitoa. Lasten hoitaminen on ajallinen investointi, mutta se on ehdottomasti suurempi investointi kuin pelkkä lastenlasten kanssa oleskelu. Lasten hoitaminen on myös suurempi ja välittömämpi investointi kuin paljon tutkittu isovanhempien ja lastenlasten välinen yhteydenpito (esim. Pollet ym. 2006; 2007). Lasten hoitaminen on lisäksi sellainen investoinnin muoto, joka on tärkeä niin

esimoderneissa kuin moderneissakin yhteiskunnissa (Euler & Michalski 2008; Dawkins 1993) ja tästä johtuen lastenhoito on evoluutioteoreettisesta näkökulmasta mielenkiintoinen tutkimuskohde.

Hypoteesit

Tutkimme lastenhoitoa isovanhempien investointina tämän päivän Euroopassa ja testaamme kolmea hypoteesia, jotka kytkeytyvät isyyden epävarmuuteen ja oletukseen siitä, että isovanhemmat investoivat varmimpaan jälkeläiseensä. Hypoteesit ovat seuraavat:

- 1) Äidin äidit hoitavat lapsenlapsia eniten, äidin isät toiseksi eniten, isän äidit kolmanneksi eniten ja isän isät vähiten
- 2) Äidin isät ja isän äidit hoitavat lapsenlapsia yhtä paljon, mikäli isän äideillä ei ole varmempaa investointikohdetta eli lapsenlapsia tyttären kautta
- 3) Isoisät hoitavat tyttärensä lapsia useammin kuin poikansa lapsia

Aineisto

Artikkelin aineistona käytämme SHARE:n (Survey of Health, Ageing and Retirement in Europe) toisen kierroksen kyselyaineistoa, joka kerättiin vuosina 2006–2007. Kysely suunnattiin yli 50-vuotiaille eurooppalaisille eli sen kohderyhmä koostui vuonna 1956 ja sitä ennen syntyneistä kohdemaan kieltä puhuvista henkilöistä, jotka eivät kenttajakson aikana asuneet ulkomailla tai jossakin laitoksessa, kuten esimerkiksi vankilassa. SHARE-hankkeen tarkoituksena on kerätä pitkittäisdataa eurooppalaisten ikääntymisprosessista ja aineisto sisältää muun muassa fyysistä terveyttä, henkistä hyvinvointia, taloudellista tilannetta sekä sosiaalista tukea mittaavia muuttujia. SHARE:n toinen kierros toteutettiin 15 Euroopan maassa, mutta analyysissamme mukana on vain 13 maata, koska kaikissa maissa ei ole kysytty tässä artikkelissa tarkastelun kohteena olevia perhettä koskevia kysymyksiä.

SHARE:n toisen kierroksen kyselyssä kaikilta vastaajilta kysyttiin ensin ovatko he hoitaneet yhtäkään lapsenlastaan ilman lapsen vanhempien läsnäoloa ensimmäisen kierroksen kyselyn jälkeen (pitkittäisvastaajat, jotka ovat osallistuneet myös ensimmäiselle kierrokselle) tai viimeisen vuoden aikana (uudet vastaajat). Tämän jälkeen niiltä isovanhemmilta, jotka vastasivat hoitaneensa lapsenlasta, kysyttiin jokaisen lapsen osalta erikseen kuinka usein he ovat hoitaneet tämän lasta. Vastausvaihtoehdot olivat lähes päivittäin, lähes joka viikko, lähes joka kuukausi tai harvemmin kuin kuukausittain. Analyyseja varten olemme luokitelleet vastaukset kahteen luokkaan (1=hoitanut lapsenlasta lähes päivittäin tai lähes joka viikko, 0=hoitanut lapsenlasta harvemmin kuin lähes joka viikko tai ei lainkaan). Luokittelu on tehty siksi, että olemme kiinnostuneita nimenomaan tiiviimmästä lastenhoidosta, ei vain satunnaisesta avustamisesta.

Aineistossa on kaikkiaan 33 281 vastaajaa, mutta seuloimme mukaan vain ne vastaajat, joilla on vähintään yksi biologinen lapsi, jolla on vähintään yksi enintään 14-vuotias lapsi (vastaajan lapsenlapsi) ja jotka ovat vastanneet lastenlastenhoitoa koskevaan kysymykseen (n=8667, isoäidit n=4899, isoisät n=3768). Tämän jälkeen muodostimme uuden aineiston, jossa havaintoyksikkönä olivat vastaajien (isovanhempien) lapset, jolloin aineiston havaintomäärä nousi 21 836:een. Tässä aineistossa jokaisella alkuperäisellä vastaajalla on siis yhtä monta havaintoa kuin hänellä on lapsia. Aineistoon muodostettiin tämän jälkeen isovanhempimuuttuja, josta selviää isovanhemman sukulinja (äidin äiti, äidin isä, isän äiti ja isän isä) lapsenlapsen erikseen jokaisen vastaajan lapsen kohdalla. Hypoteeseja 2 ja 3 varten muodostimme aineistoon myös kolme muuta isovanhempimuuttujaa. Näistä ensimmäiseen sisältyvät ne äidin isät, joilla on lapsenlapsi(a) vain tyttären kautta sekä ne isän äidit, joilla on lapsenlapsi(a) vain pojan kautta. Toiseen muuttujaan sisältyvät ne äidin isät, joilla on lapsenlapsi(a) vain tyttären kautta sekä ne isoäidit, joilla on lapsenlapsi(a) sekä tyttären että pojan kautta. Kolmas muuttuja koostuu niistä isoisista, joilla on lapsenlapsi(a) sekä tyttären että pojan kautta.

Ennustimme lastenlasten hoitamisen todennäköisyyttä logistisella regressiolla. Analyysit toteutettiin sekä vakioimattomina että vakioituina. Vakioimattomissa malleissa on selitettävänä muuttujana dikotomisoitu lastenhoito ja selittävinä muuttujina ainoastaan isovanhempimuuttuja ja sen eri variaatiot sekä isovanhemman syntymävuosi.

Vakioiduissa malleissa mukana ovat edellä mainittujen lisäksi isovanhemman koulutusvuodet, siviilisääty, ammattiasema, lasten lukumäärä, lastenlasten lukumäärä, isovanhemman etäisyys lapseen, lapsen syntymävuosi sekä maa (ks. Taulukko 1). Havainnollistimme tuloksia laskemalla ennustetut lastenlasten hoitamisen todennäköisyydet (ja 95 % luottamusvälit) sukulinjan mukaan.

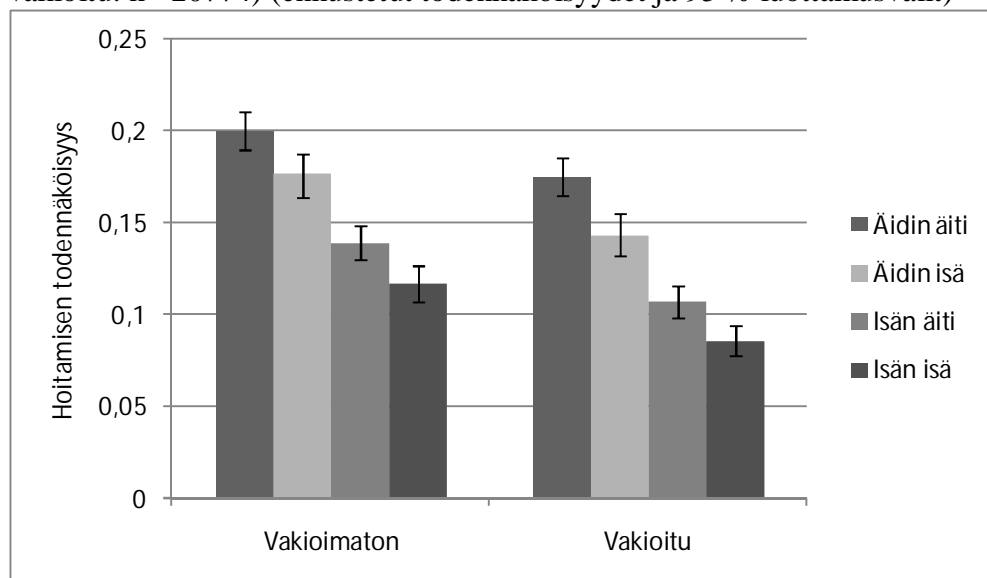
Taulukko 1. Aineiston kuvailevia tietoja (havainnot vastaajan tai vastaajan lasten mukaan)

	prosentti / keskiarvo	n
Isovanhempi (%)		
Äidin äiti	28,4	6199
Äidin isä	21,4	4663
Isän äiti	28,3	6188
Isän isä	21,9	4786
Isovanhemman syntymävuosi (ka)	1941	8666
Isovanhemman koulutusvuodet (ka)	10	8381
Isovanhemman asumistilanne (%)		
Asuu kumppanin kanssa	71,5	6194
Asuu ilman kumppania	28,5	2472
Isovanhemman työtilanne (%)		
Työssä	20,1	1730
Muu	79,9	6898
Isovanhemman lasten määrä (ka)	2,6	8667
Isovanhemman lastenlasten määrä (ka)	3,7	8667
Lapsen syntymävuosi (ka)	1969	21836
Isovanhemman etäisyys lapseen (%)		
Asuu samassa kotitaloudessa	9,98	2178
Samassa talossa	4,77	1041
Alle 1 kilometri	13,26	2893
1–5 kilometriä	18,34	4002
5–25 kilometriä	22,95	5009
25–100 kilometriä	13,65	2979
100–500 kilometriä	10,76	2349
Yli 500 kilometriä	2,91	635
Yli 500 kilometriä ja eri maassa	3,37	735
Lapsen syntymävuosi (ka)		
Maa (%)		
<i>Etelä-Eurooppa:</i>		
Espanja	6,4	555
Italia	9,2	797
Kreikka	6,6	573
<i>Keski-Eurooppa:</i>		
Sveitsi	3,8	331
Ranska	9,2	795
Saksa	6,6	574
Itävalta	4,2	363
Belgia	9,7	842
<i>Pohjois-Eurooppa</i>		
Hollanti	9,3	806
Ruotsi	8,6	744
Tanska	7,8	674
<i>Itä-Eurooppa:</i>		
Tšekki	8,5	734
Puola	10,1	879

Tulokset

Ensimmäisen hypoteesin mukaan äidin äidit hoitavat lapsenlapsia eniten, äidin isät toiseksi eniten, isän äidit kolmanneksi eniten ja isän isät vähiten. Kuviossa 2 esitetyt tulokset tukevat hypoteesia: äidin äitien (vakioitu: 17,5 %) ennustettu todennäköisyys hoitaa lapsenlasta on suurin, äidin isien (vakioitu: 14,4 %) toiseksi suurin, isän äitien (vakioitu: 10,7 %) kolmanneksi suurin ja isän isien (vakioitu: 8,6 %) pienin. Kuvioissa 3 on lisäksi esitetty jakaumat maaryhmittäin siten, että Etelä-Eurooppa (Espanja, Italia, Kreikka), Keski-Eurooppa (Sveitsi, Ranska, Saksa, Itävalta, Belgia), Pohjois-Eurooppa (Hollanti, Ruotsi, Tanska) ja Itä-Eurooppa (Puola, Tšekki) muodostavat omat ryhmänsä (ks. Hank & Buber 2009; Fokkema ym. 2008). Ennustetut todennäköisyydet noudattavat kuvion 2 linjaa, joskin aineiston jakaminen pienempiin osiin pidentää luottamusvälejä. Yleisellä tasolla julkiset lastenhoitopalvelut ovat tyypillisesti laajemmat Pohjois-Euroopassa, kun taas Etelä-Euroopassa ne ovat suppeammat (ks. esim. Lewis ym. 2008; Leitner 2003), millä on vaikutuksensa epävirallisen lastenhoitoavun tarpeeseen. Isovanhempien lastenhoidon intensiteetti vaihtelee maaryhmittäin, mutta joka tapauksessa maaryhmittäinen tarkastelu noudattaa hyvin evolutiivisia oletuksia ja eri puolella Eurooppaa äidin puoleisten isovanhempien todennäköisyys hoitaa lapsenlapsia on isän puoleisia suurempi.

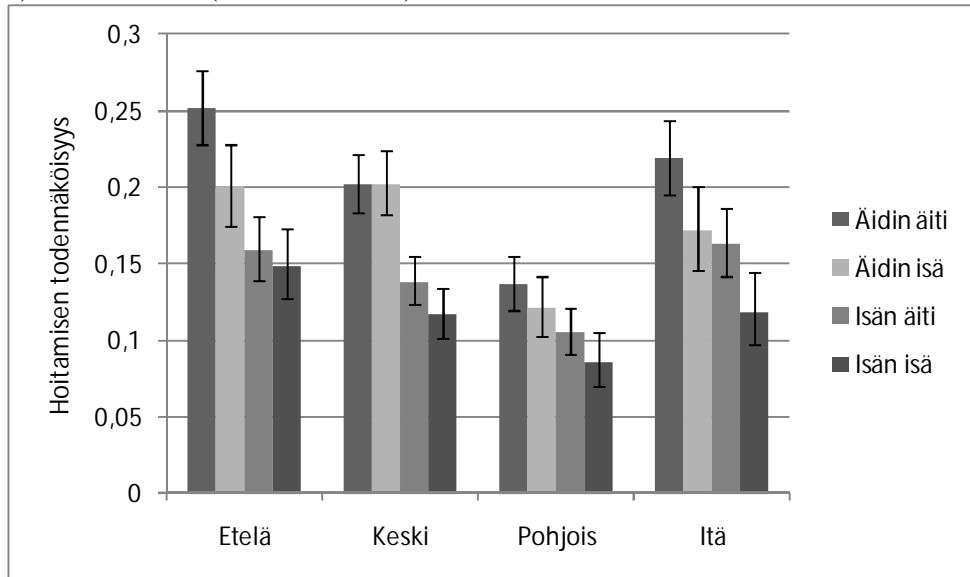
Kuvio 2. Hoitanut lapsenlasta vähintään lähes joka viikko (vakioimaton: n= 21817; vakioitu: n= 20774) (ennustetut todennäköisyydet ja 95 % luottamusvälit)

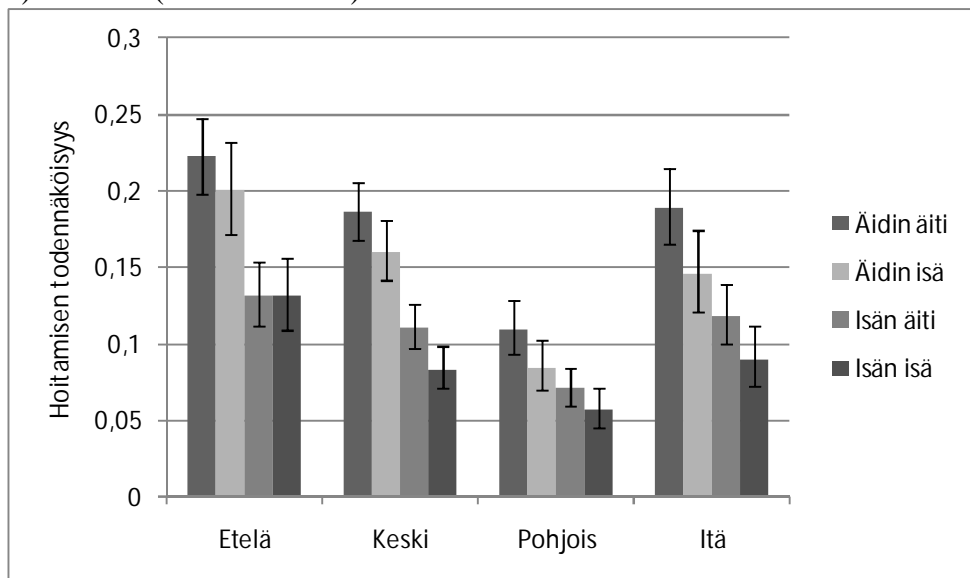
Vakioitu isovanhemman syntymävuosi, koulutusvuodet, asumistilanne, työtilanne, lasten lukumäärä, lastenlasten lukumäärä, etäisyys lapseen, lapsen syntymävuosi ja maa

Kuvio 3. Hoitanut lapsenlasta vähintään lähes joka viikko alueittain (ennustetut todennäköisyydet ja 95 % luottamusvälit)

a) vakioimaton (n= 3993–7268)

b) vakioitu (n= 3970–6990)

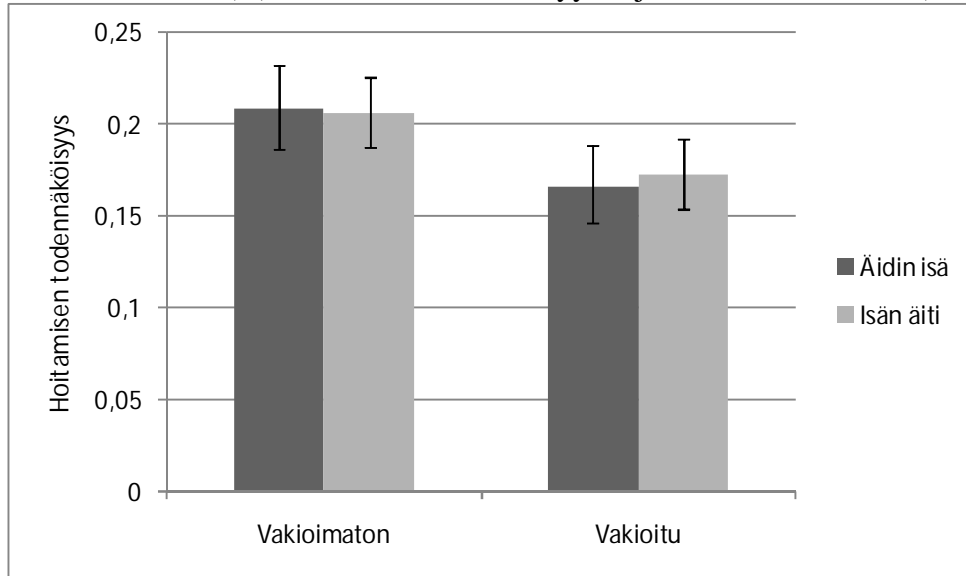

Vakioitu isovanhemman syntymävuosi, koulutusvuodet, asumistilanne, työtilanne, lasten lukumäärä, lastenlasten lukumäärä, etäisyys lapseen, lapsen syntymävuosi ja maa

Seuraavaksi tarkastelemme tarkemmin toista hypoteesia, jonka mukaan äidin isät ja isän äidit hoitavat lapsenlapsia yhtä paljon mikäli isän äideillä ei ole varmempaa investointikohdetta eli lapsenlasta tyttären kautta. Kuten kuvioista 4 huomataan isoisien, joilla on lapsenlapsi vain tyttären kautta (äidin isä, vakioitu: 16,7 %) ja isoäitien, joilla on lapsenlapsi vain pojan kautta (isän äiti, vakioitu: 17,2 %), ennustettu todennäköisyys

hoitaa lapsenlasta on lähes sama ja näiden kahden ryhmän luottamusvälit menevät päällekkäin. Tulokset siis tukevat toista hypoteesia.

Kuvio 4. Hoitanut lapsenlasta vähintään lähes joka viikko (vakioimaton: n= 3384; vakioitu: n= 3285) (ennustetut todennäköisyydet ja 95 % luottamusvälit)

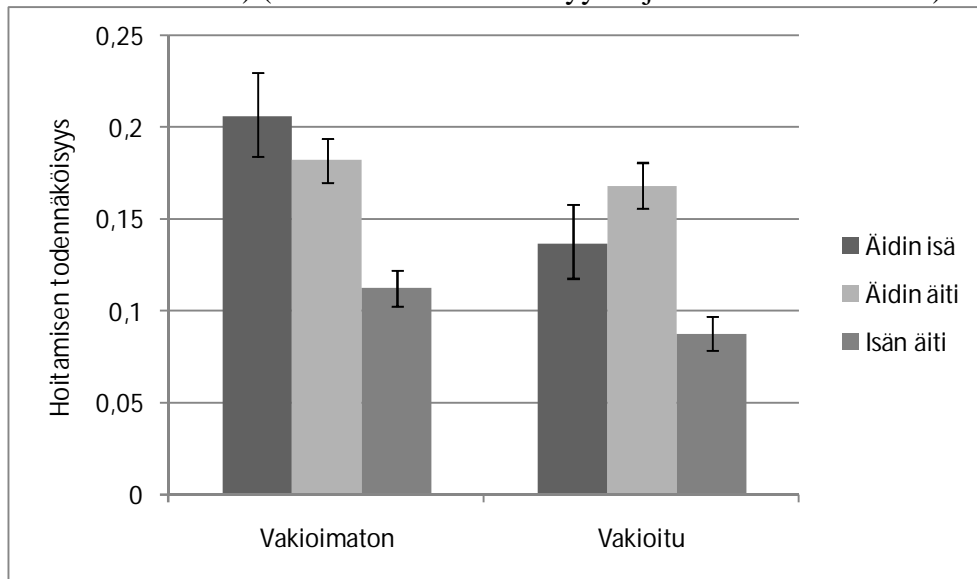

Vakioitu isovanhemman syntymävuosi, koulutusvuodet, asumistilanne, työtilanne, lasten lukumäärä, lastenlasten lukumäärä, etäisyys lapseen, lapsen syntymävuosi ja maa

Jatkamme edelleen toisen hypoteesin tarkastelua, mutta tutkimme nyt vastakkaista vaihtoehtoa eli lapsenlapsen hoitamista silloin, kun isovanhemmalla on varmempi investointikohde. Kuviossa 5 ovat mukana ne isoisät, joilla on lapsenlapsi vain tyttären kautta sekä ne isoäidit, joilla on lapsenlapsi sekä tyttären että pojan kautta.

Vakioimattomassa mallissa ennustettu todennäköisyys hoitaa tyttären lasta on selvästi suurempi isoisillä, joilla on lapsenlapsi vain tyttären kautta kuin isoäideillä, joilla on lapsenlapsi sekä tyttären että pojan kautta, mutta vakioidussa mallissa tilanne on päinvastainen. Tilanteen muuttaa lasten lukumäärän vakiointi. Tärkeintä analyysimme kannalta on kuitenkin se, että isoäidit, joilla on lapsenlapsi sekä tyttären että pojan kautta hoitavat todennäköisemmin tyttären kuin pojan lasta (äidin äiti, vakioitu: 16,8 %; isän äiti, vakioitu: 8,8 %). Tulos siis tukee selvästi toista hypoteesia, jonka mukaan isovanhemmat investoivat varmimpaan lapsenlapseseen, mikäli tällainen on tarjolla.

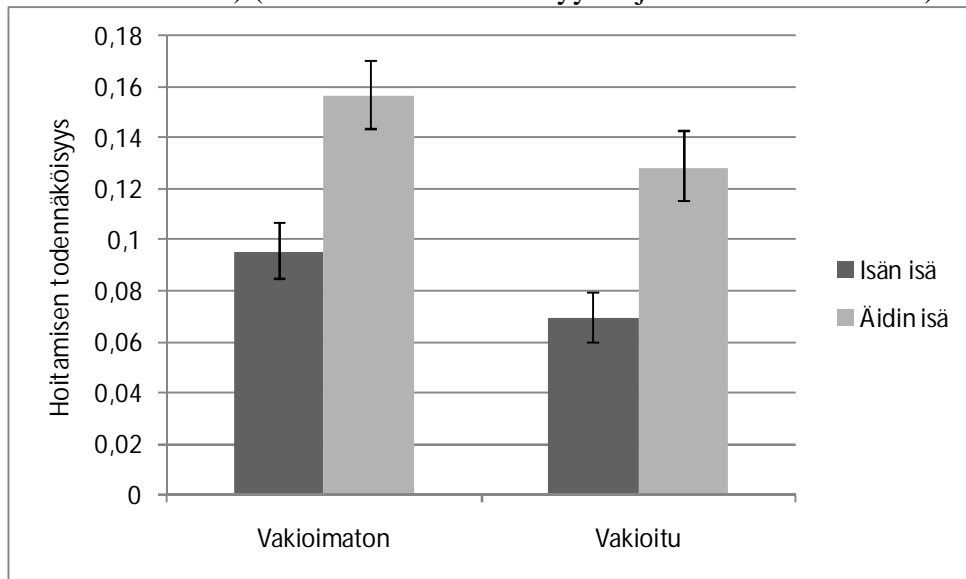
Kuvio 5. Hoitanut lapsenlasta vähintään lähes joka viikko (vakioimaton: n= 10111; vakioitu: n = 9559) (ennustetut todennäköisyydet ja 95 % luottamusvälit)

Vakioitu isovanhemman syntymävuosi, koulutusvuodet, asumistilanne, työtilanne, lasten lukumäärä, lastenlasten lukumäärä, etäisyys lapseen, lapsen syntymävuosi ja maa

Viimeiseksi tarkastelemme kolmatta hypoteesia, jonka mukaan myös isoisät hoitavat tyttärensä lapsia useammin kuin poikansa lapsia eli isoisät investoivat varmempaan jälkeläiseen. Kuvioista 6 nähdään, että niiden isoisien, joilla on lapsenlapsi sekä tyttären että pojan kautta, todennäköisyys hoitaa tyttären lasta on huomattavasti suurempi kuin hoitaa pojan lasta (isän isä, vakioitu: 6,9 %; äidin isä, vakioitu: 12,8 %). Tulokset siis tukevat kolmatta hypoteesia.

Kuvio 6. Hoitanut lapsenlasta vähintään lähes joka viikko (vakioimaton: n= 6401; vakioitu: n= 6091) (ennustetut todennäköisyydet ja 95 % luottamusvälit)

Vakioitu isovanhemman syntymävuosi, koulutusvuodet, asumistilanne, työtilanne, lasten lukumäärä, lastenlasten lukumäärä, etäisyys lapseen, lapsen syntymävuosi ja maa

Johtopäätökset

Tässä artikkelissa olemme tutkineet lastenhoitoa isovanhempien investointina modernissa Euroopassa. Olemme testanneet kolmea hypoteesia, jotka kytkeytyvät isyyden epävarmuuteen ja oletukseen siitä, että isovanhemmat investoivat todennäköisimmin lapsiinsa, joiden biologisesta sukulaisuudesta suhteessa itseensä he voivat olla varmimpia. Olemme esittäneet tulokset sekä vakioimattomina että vakioituina malleina. Vakioiduissa malleissa olemme vakioineet isovanhempimuuttujan ja sen eri variaatioiden lisäksi isovanhemman syntymävuoden, koulutusvuodet, ammattiaseman, siviilisäädyn, lasten lukumäärän, lastenlasten lukumäärän, etäisyyden lapseen, lapsen syntymävuoden ja maan. Näiden muuttujien vakioiminen ei oleellisesti muuttanut vakioimattomia tuloksia.

Ensimmäisen hypoteesin mukaan äidin äidit hoitavat lapsenlapsia eniten, äidin isät toiseksi eniten, isän äidit kolmanneksi eniten ja isän isät vähiten. Tulokset tukevat hypoteesia, sillä isovanhempien lastenhoidon ennustetut todennäköisyydet noudattavat tätä yleisesti tunnettua kaavaa. Toisen hypoteesin mukaan äidin isät ja isän äidit hoitavat lapsenlapsia yhtä paljon mikäli isän äideillä ei ole varmempaa investointikohdetta eli lapsenlasta tyttären kautta. Edellä esitetty analyysi tukee vahvasti myös tätä hypoteesia.

Toista hypoteesia tukee myös se, että silloin, kun isoäideillä on lapsenlapsi sekä tyttären että pojan kautta he hoitavat tyttären lasta todennäköisemmin kuin pojan lasta. Isoäidit siis investoivat todennäköisemmin biologisesti varmempaan sukulaiseensa. Kolmannen hypoteesin mukaan isoisät hoitavat tyttärensä lapsia useammin kuin poikansa lapsia. Analyysimme tukee myös tätä hypoteesia, sillä isoisät, joilla on lapsenlapsi sekä tyttären että pojan kautta hoitavat todennäköisemmin tyttären lasta. Isoisät siis investoivat todennäköisemmin biologisesti varmempaan jälkeläiseensä.

Edellä esittämämme analyysi tukee siis evolutiivisia hypoteeseja, jotka eivät – kuten ei muukaan biologinen tutkimus – ole juuri esillä sosiologisessa perhetutkimuksessa. Hallitsevan sosiologisen näkemyksen mukaan isoäidit hoitavat lapsenlapsia isoisiä enemmän, koska naiset on sosiaalistettu hoivaamaan jälkeläisiään toisin kuin miehet (ks. Spitze & Ward 1998). Sosialisatioteorian mukaan isoäitien tulisi kuitenkin hoitaa lapsenlapsia aina isoisiä enemmän sukulinjasta, sukulaisuuden varmuudesta ja varmemmista investointikohteista huolimatta. Tulostemme mukaan äidin isät kuitenkin hoitavat lapsenlapsia isän äitejä enemmän. Lisäksi isoisät, joilla on lapsenlapsi vain tyttären kautta (äidin isä) ja isoäidit, joilla on lapsenlapsi vain pojan kautta (isän äiti) eivät eroa lastenhoidon osalta toisistaan. Sosialisatioteoria ei ennusta näitä eroja tai erojen puuttumista. Tutkimuksemme tulokset ovat siten paremmin selitettävissä evoluutioteorian kuin sosialisatioteorian avulla.

Isyyden epävarmuus ja hypoteesi biologisesti varmimman sukulaisen suosimisesta auttavat ymmärtämään miksi isovanhemmat investoivat lapsenlapsiin eri tavoin. Kun varmempi biologinen jälkeläinen on olemassa, häntä myös hoidetaan todennäköisemmin riippumatta isovanhemman sukupuolesta. Edellä esitetty analyysi tukee siis evolutiivista oletusta, jonka mukaan sosiaalisten ja kulttuuristen konstruktioiden sijaan isovanhempien ja lastenlasten välisen suhteen perusta on sukulaisuuden varmuudessa ja sen arvioimiseen evoluution myötä kehittyneissä psykologisissa mekanismeissa.

Lopuksi on vielä syytä painottaa evolutiivisten selitysmallien tärkeyttä tutkittaessa moderneja yhteiskuntia. Aiemmassa tutkimuksessa (Jokela 2005) on esitetty tärkeä huomio siitä, että nykyisissä jälkitraditionaalisissa yhteiskunnissa, joissa ympäristö yhä vähemmän ohjaa ja rajoittaa yksilöiden valintoja, perinnölliset erot saavat suuremman

merkityksen. Nyky-yhteiskunnissa ihmisten biologiaan pohjaavat evolutiiviset käyttäytymistäipumukset saattavatkin olla merkittävämpiä kuin esimoderneissa tai traditionaalisissa yhteiskunnissa, joissa vahvat kulttuuriset normit ja traditiot rajoittivat ihmisten käyttäytymistä enemmän kuin nykyään (vrt. Schmitt ym.2008). Perhesuhteet eivät ehkä olekaan muuttuneet niin sattumanvaraisiksi kuin joskus väitetään (ks. esim. Yesilova 2009). Nyky-yhteiskunnissa isovanhempien investoinnit noudattavat evolutiivisia oletuksia.

Lähteet

Anderson, Kermyt G.: How well does paternity confidence match actual paternity? Evidence from worldwide nonpaternity rates. *Current Anthropology*, 48 (2006), 511–518.

Anderson, Kermyt G., Kaplan, Hillard & Lancaster, Jane B.: Confidence of paternity, divorce, and investment in children by Albuquerque men. *Evolution and Human behaviour* 28 (2007), 1–10.

Bellis, Mark A., Hughes, Karen, Hughes, Sara, & Ashton, John R.: Measuring paternal discrepancy and its public health consequences. *Journal of Epidemiology and Community Health* 59 (2005):9, 749-754.

Bishop David B. & Meyer Brian C. & Schmidt Tiffany M. & Gray Benjamin R.: Differential Investment Behavior between Grandparents and Grandchildren: The Role of Paternity Uncertainty. *Evolutionary Psychology* 7(2009):1, 66–77.

Coall, David A. & Hertwig, Ralph: Grandparental investment: Past, Present and Future. *Behavioral and Brain Sciences*, painossa.

Dawkins, Richard: *Geenin itsekkyyks*. Suomentanut Kimmo Pietiläinen. Jyväskylä: Gummerus, 1993.

DeKay, W. Todd.: Grandparental Investment and the Uncertainty of Kinship. Paper presented at the 7th Annual Meeting of the Human Behavior and Evolution Society. Santa Barbara, California, 1995.

DeKay, W. Todd & Shackelford Todd K.: Toward an Evolutionary Approach to Social Cognition. *Evolution and Cognition* 6 (2000): 185–195.

Euler, Harald A. & Weitzel, Barbara: Discriminative grandparental solicitude as reproductive strategy. *Human Nature* 7 (1996): 39–59.

- Euler, Harald A. & Michalski, Richard L.: Grandparental and Extended Kin Relationships. Teoksessa Salmon, Catherine A. & Shackelford, Todd K. (toim.) Family Relationships. An Evolutionary Perspective. Oxford: University Press, 2008.
- Fokkema, T., ter Bekke, S. and Dykstra P. A.: Solidarity between parents and their adult children. Netherlands interdisciplinary demographic institute. Amsterdam: Aksant, 2008.
- Geary, David C.: Evolution and proximate expression of human paternal investment. *Psychological Bulletin* 126 (2000):1, 55-77.
- Gibson, Mhairi A. & Mace, Ruth: Helpful grandmothers in rural Ethiopia. A study of the effect of kin on child survival growth. *Evolution and Human behaviour* (26) (2005), 469–482.
- Hamilton, William D.: The Genetical Evolution of Social Behaviour I. *Journal of Theoretical Biology* (7) (1964a), 1-16.
- Hamilton, William D.: The Genetical Evolution of Social Behaviour II. *Journal of Theoretical Biology* (7) (1964b), 17-52.
- Hank, Karsten & Buber, Isabella: Grandparents Caring for Their Grandchildren. Findings From the 2004 Survey of Health, Ageing and Retirement in Europe. *Journal of Family Issues* 30 (2009): 1, 53–73.
- Hartshorne, Timothy S. & Manaster, Guy J.: The relationship with grandparents: Contact, importance, role conceptions. *International Journal of Aging and Human Development* 15 (1982):3, 233–245.
- Hofmann, Edward: Young adults' relationship with their grandparents: An exploratory study. *International Journal of Aging and Human Development* 10 (1979–80):3, 299–310.

Hrdy, Sarah Blaffer: *Mother Nature. A History of Mothers, Infants, and Natural Selection*. New York: Pantheon Books, 1999.

Jallinoja, Riitta: *Perheen vastaisuus*. Helsinki: Gaudeamus, 2002.

Jokela, Markus: Geenit jälkitraditionaalisessa yhteiskunnassa. *Sociologia*, (2005):1, 4–18.

Kemp, Candace L.: Grandparent–Grandchild Ties. Reflections on Continuity and Change Across Three Generations. *Journal of Family Issues* 28 (2007): 7, 855–881.

Laham, Simon M., Gonsalkorale, Karen & von Hippel, William: Darwinian Grandparenting. Preferential Investment in More Certain Kin. *Personality and Social Psychology Bulletin* 31 (2005): 1, 63–72.

Lahdenperä, Mirikka, Lummaa, Virpi, Helle, Samuli, Tremblay, Marc & Russel, Andrew W.: Fitness benefits of prolonged post-reproductive lifespan in women. *Nature*, 428 (2004), 178–181.

Leonetti, Donna L. & Nath, Dilip C., Hemam, Natabar S. & Neill D.B: Kinship organization and grandmother's impact on reproductive success among the matrilineal Khasi and patrilineal Bengali of N.E. India. Teoksessa Chasiotis & Schiefenhoevel (toim.): *Grandmotherhood. The evolutionary significance of the second half female life*. Piscataway: Rutgers University Press, 2005.

Leonetti, Donna L., Nath, Dilip C. & Hemam, Natabar S.: In-law Conflict. Womens' reproductive Lives and the Roles of Their Mothers and Husbands among the Matrilinear Khasi. *Current Anthropology* 48 (2007):6, 861–890.

Leitner, Sigrid: Varieties of familialism – The caring function of the family in comparative perspective. *European Societies* 5 (2003):4, 353–375.

Lewis, Jane, Campbell, Mary, and Huerta, Carmen: Patterns of paid and unpaid work in Western Europe: gender, commodification, preferences and the implications for policy. *Journal of European Social Policy* 18 (2008):1, 21-37.

Michalski, Richard L. & Shackelford Todd K.: Grandparental investment as a function of relational uncertainty and emotional closeness with parents. *Human Nature* 16 (2005):3, 292–304.

Mueller, Margaret M. & Elder, Glen H. Jr.: Family Contingencies Across the Generations. Grandparent-Grandchild Relationships in Holistic Perspective. *Journal of Marriage and Family* 65 (2003), 404–417.

Nätkin, Ritva: *Kamppailu suomalaisesta äitiydestä*. Tampere: Tammer-Paino, 1997.

Pashos, Alexander: Does paternal uncertainty explain discriminative grandparental solicitude? A cross-cultural study in Greece and Germany. *Evolution and Human behaviour* 21 (2000), 97–109.

Pollet, Thomas V. & Nettle, Daniel & Nelissen, Mark: Contact frequencies between grandparent and grandchildren in a modern society: estimates of the impact of paternity uncertainty. *Journal of Cultural and Evolutionary Psychology* 4 (2006):3–4, 203–213.

Pollet, Thomas V. & Nettle, Daniel & Nelissen, Mark: Maternal Grandmothers do go the Extra Mile: Factoring Distance and Lineage into Differential Contact with Grandchildren. *Evolutionary Psychology* 5 (2007):4, 832-843.

Rotkirch, Anna: Miten sosiologinen tieto kohtaa evoluutioteorian? Teoksessa Meurman-Solin A. & Pyysiäinen I. (toim.) *Ihmistieteet tänään*, 62–90. Helsinki: Gaudeamus, 2005.

Salmon Catherine A. On the impact of sex and birth order on contact with kin. *Human Nature*: 10, 183–197, 1999.

Sarmaja, Heikki: Ihmislajin perheenmuodostuksen evoluutiopsykologinen perusta. *Yhteiskuntapolitiikka* 68 (2003):3, 223–243.

Schmitt, David P., Realo, Anu, Voracek, Martin, & Allik, Jüri: Why can't a man be more like a woman? Sex differences in big five personality traits across 55 cultures. *Journal of Personality and Social Psychology* 94 (2008):1, 168-182

Smith, Martin S.: An Evolutionary Perspective on Grandparent-Grandchild Relationships. Teoksessa Smith, Peter K. (toim.) *The Psychology of Grandparenthood*. New York: Routledge, 1991, 157–176.

Sear Rebecca, Ruth Mace & MacGregor Ian A.: Maternal grandmothers improve nutritional status and survival of children in rural Gambia. *Proceedings of the Royal Society B* 267 (2000):1453, 1641–47.

Sear, Rebecca & Mace, Ruth: Who keeps children alive? A review of the effects of kin on child survival. *Evolution and Human Behavior* 29 (2008):1, 1-18.

Silverstein, Merril, Giarrusso, Roseann & Bengtson, Vern L.: Grandparents and grandchildren in family systems. A socio-developmental perspective. Teoksessa Bengtson, Vern L. & Lowenstein, Ariela (toim.) *Global aging and challenges to families*. New York: Aldine de Gruyter, 2003.

Spitze, Glenna & Ward, Russell A.: Gender Variations. Teoksessa Szinovacz, Maximiliane E. (toim.): *Handbook on Grandparenthood*. Westport: Greenwood Press, 1998.

Tanskanen, Antti, Hämäläinen, Hans & Danielsbacka, Mirkka: Moderni isoäitihypoteesi. Evoluutioteoreettinen tulkinta isoäideiltä saadusta lastenhoitoavusta. *Yhteiskuntapolitiikka* 74 (2009): 4, 375–386.

Trivers, Robert L.: Parental investment and sexual selection. Teoksessa Campbell, Bernard (toim.) *Sexual selection and the descent of man, 1871-1971*. Los Angeles: University of California, 1972.

Voland, Eckart & Beise, Jan: Opposite effects of maternal and paternal grandmothers on infant survival in historical Krummhörn. *Behavioral Ecology and Sociobiology* 52 (2002):6, 435–443.

Voracek, Martin, Haubner, Tanja & Fisher, Maryanne L.: Recent decline in nonpaternity rates: A cross-temporal meta-analysis. *Psychological Reports* 103 (2008), 799–811.

Yesilova, Katja: *Ydinperheen politiikka*. Helsinki: Gaudeamus, 2009.